T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA KİMSESİZ ÇOCUKLARIN KORUNMASI VE YETİMHANELER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kübra SARISOY

KOCAELİ 2020

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA KİMSESİZ ÇOCUKLARIN KORUNMASI VE YETİMHANELER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kübra SARISOY

Danışman: Doç. Dr. Esma Torun ÇELİK

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 29.07.2020/18

KOCAELİ 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

ÖNSÖZ ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEŞRUTİYETTEN MÜTAREKE DÖNEMİNE KİMSESİZ ÇOCUKLAR (1876 – 1918) **11**

1.1. KİMSESİZ ÇOCUKLAR İÇİN HİMAYE, EĞİTİM, SAĞLIK FAALİYETLERİNİN OSMANLI'DA GELİŞİM SÜRECİ **11**

1.1.1. İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Kimsesiz Çocuklar 13

1.1.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar 19

1.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SEYRİNDE YETİMLERLE İLGİLİ GELİŞMELER **24**

1.2.1. Darüleytamlar 25

1.2.2. Himaye-i Etfâl Cemiyeti 31

1.2.3. Paramiliter Kuruluşlar ile İzcilikte Yetimlerin Yeri 34

1.2.4. Savaş Esiri Kimsesiz Çocukların Durumu 38

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÜTAREKEDEN CUMHURİYETE KİMSESİZ ÇOCUKLAR (1918 - 1922) **41**

2.1. MÜTAREKE VE YETİMLER **41**

2.2. ANKARA HÜKÜMETİNİN ANADOLU'DA ALDIĞI ÖNLEMLER **45**

2.2.1. Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyetinin Kurulması 47

2.3. KURTULUŞ SAVAŞI DOĞU CEPHESİNDE YETİMLERLE İLGİLİ FAALİYETLER **52**

2.3.1. Anadolu'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadın Kolları ve Kimsesiz Çocuklar 56

2.4. MÜSLÜMAN - TÜRK ÇOCUKLARIN YETİMHANELERE YERLEŞTİRİLMESİ VE YETİMLERE YAPILAN YARDIMLAR **58**

2.5. KURTULUŞ SAVAŞI İÇİNDE MİSYONER FAALİYETLERİ **63**

SONUÇ **66**

KAYNAKÇA **68**

DİZİN 79
EKLER..... 83

ÖZET

Kurtuluş Savaşı Türk milletinin bağımsızlık mücadelesini içeren yıllardır. Kurtuluş Savaşı yılları aynı zamanda kimsesiz çocuk sayısının yoğun olduğu bir dönemi kapsamaktadır. 1919 – 1922 dönemine girilmeden evvela 1878 yılından itibaren kaybedilen savaşlar daha sonra Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileriyle birçok çocuk kimsesiz kalmıştır. Savaşların devam etmesiyle ülkede öksüz ve yetim kalan şehit çocukları için çareler aranmaya başlanmıştır. Ülke içinde yapılacak olan yardımların savaş zamanlarında ki önemi bir hayli fazladır. Ancak savaşın zorlukları sürerken kimsesiz çocuklar için yapılacak olan çalışmalar belirli dönemlerde duraksama yaşamaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarında çocuklara yardım etmek için öncülük eden önemli isimler yer alırken birçok kurum ve kuruluşunda desteği devam etmektedir. Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin başlıca kuruluş amacı kimsesiz çocukların ihtiyaçlarına yönelik olsa da bu yıllar içinde bazı müesseseler de çocuk himayesi görevinde yardımcı olmuştur. Çocukların sağlığı başlıca öncelik olarak görülmüş ve bu konuda gerekli çalışmalar yürütülmüştür. Faaliyetine Birinci Dünya Savaşı yıllarından beri devam eden Darüleytamlar yine Kurtuluş Savaşı döneminde de ülkedeki şehit evlatlarının önceliğine sunularak varlığını sürdürmüştür. Çocuklara yönelik bölgesel çalışmalar yapılarak Doğu Anadolu bölgesinde Çocuklar Kasabası kurulmuştur. Ayrıca Anadolu'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti her türlü yardım faaliyetini devam ettirmeyi başarmıştır. Yetimler arasında gücü kuvveti yerinde olmayan çok sayıda çocukta bulunmaktadır. Sonuç itibariyle Kurtuluş Savaşı yılları savunmasız kalan çocuklara yardım edilmesi gereken bir dönemi ifade etmektedir. Bu çalışma Kurtuluş Savaşı döneminde kimsesiz çocukların vaziyetine, hangi şartlarda bulunduklarına ve yapılan yardımlara değinmeyi amaçlamaktadır.

ABSTRACT

The War of Independence has been the years of the Turkish nation's struggle for independence. The War of Independence also covers a period of high numbers of orphans. Before the period of 1919 - 1922, the wars that had been lost since 1878, and later the Balkan Wars and the First World War, left many children orphaned. With the continuation of the wars, the country began to seek solutions for the children of the martyrs who were left alone. Internal aid to be provided within the country is very important in times of war. However, while the difficulties of the war continue, the assistance to be made for orphaned children is interrupted in certain periods. In the years of the Turkish War of Independence, there were prominent names who pioneered in helping children, and they were supported by many institutions and organizations. The main purpose of the Himaye-i Etfâl Society was established to meet the needs of orphaned children, while some institutions have also assisted in child protection. Children's health has been seen as a top priority and necessary studies have been carried out. The Darüleytams, which have been continuing their activities since the First World War, continued to exist during the War of Independence by being presented to the priority of martyrs' children in the country. Regional studies were conducted for children and the Children's Town was established in the Eastern Anatolia region. In addition, the Hilal-i Ahmer Society in Anatolia has managed to continue all kinds of charitable activities. Among the orphans, there are many children with no strength. As a result, the years of the War of Independence represent a period in which children who are vulnerable need to be helped. This study aims to address the situation of the orphans in the period of Independence War, the conditions under which they are present and the assistance provided.

ÖNSÖZ

Korunmaya ihtiyacı olan bireyler arasında çocuğun yeri yadsınamaz. Dünya üzerinde yetim ve öksüzler söz konusu olduğunda korunma, bakım ve sağlık imkânları başta olmak üzere çocukların ilerleyen zamanlarda hayatlarını sürdürmeyi gaye edinen temel ve mesleki eğitim imkânlarına sahip olmaları için çalışmalar hedeflenmektedir. Varlığını uzun yıllar sürdüren Osmanlı Devleti'nin, XIX. yüzyılın son çeyreğiyle girdiği savaşlar ve olumsuz sonuçları ülke içinde halkı yoksulluk, kimsesizlik gidişatına sürüklemiştir. Osmanlı'da bu durum dağılma süreciyle devam etmiş, iktidara gelen İttihat ve Terakki yöneticileri de bazı dernekler aracılığıyla kimsesiz çocuklar için çalışmalar yürütmüştür. Mondros Mütarekesi ve devamındaki gelişmeler Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına sebebiyet vermiştir. Kurtuluş Savaşı'na gelindiği vakit ülkedeki mevcut olan yetim ve öksüzlerin sayısındaki fazlalık bu konuda yapılacak olan çalışmaları önemle ortaya çıkaracaktır.

Bu çalışmanın amacı, Kurtuluş Savaşı dönemini kapsayan 1919 – 1922 yıllarında mevcut olan yetim ve öksüz Müslüman - Türk çocuklarının durumunu kapsamaktadır. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşı döneminde Ankara'da hayat bulan Çocuk Esirgeme Kurumu, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne yapılan yardımlardan bahsetmektedir. Yetimler için Darüleytamların varlığının korunması çok önemliydi. Darüleytamların işlevini kaybetmemesi için katkıda bulunan hayırsever vatandaşların yardımları ve toplanan bağışlar önem taşımaktadır. Bu yardımları temin edebilmek için düzenlenen organizasyonlar yine dikkat çekici diğer bir noktadır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında kimsesiz çocuklar ve yetimhaneleri inceleyen bu tez çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin bünyesinde yetimler için uygulanan yardımların başlaması, Osmanlı'da II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte kimsesiz çocuklar için yapılan yardım faaliyetlerinin gelişim süreci ele alınmıştır. Söz konusu olan II. Meşrutiyet döneminde kadınların bir araya gelerek, dernekler aracılığıyla yetimlere yönelik faaliyetleri hakkında birtakım bilgiler verilmiştir. İttihat ve Terakki idaresinin desteğiyle açılan cemiyetlerde çocuğa yönelik faaliyetler incelenmiştir. İkinci bölümde ise art arda yaşanan savaşlar ardından oluşan savaş şartlarının olumsuzlukları ve Kurtuluş Savaşı dönemine girildiğinde yetimlerin vaziyetinden bahsedilmiştir. Yetimlerin hangi

şartlarda bulundukları ve Darüleytamlara ulaşmadan evvel ki durumları hakkında, arşiv çalışması için Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı Arşivi (ATASE)'ne başvurulmuştur. Konuyla ilgili birtakım belgelere ulaşılarak gerekli kısımlarda kullanılmıştır. Ayrıca yetimler için yapılan yardımlar konusunda ise dönemin iki önemli gazetesi olan Anadolu'da Yenigün ve Hâkimiyet-i Milliye'den detaylı bir şekilde yararlanılmıştır. Bu dönemde yetimler için açılan hem yeni kurumlardan hem de varlığını sürdüren eski kurumlardan bahsedilmiştir. Yalnızca kurum ve kuruluş tarihçesi anlatılmamıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarının içinde yetimlerin yeri, yapılan yardımlar ve kimsesiz çocukların hangi şartlarda bulunduklarına değinilmiştir. Yetimler için ayrı bir yardım yuvası olarak inşa edilen Çocuklar Kasabası da konuya dâhil edilmiştir. Amerika Yardım Heyeti'nin Müslüman - Türk yetim çocukları için yapmış oldukları birtakım yardımlar konu dâhilinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Tez konum için bana çalışma fırsatı veren ve çalışmam hakkında bilgileriyle bana yardımcı olan değerli tez danışman hocam Doç. Dr. Esma Torun ÇELİK'e teşekkürlerimi sunuyorum. Bu süreçte bana bütün imkânları sağlayan ailem ve yanımda olan bütün sevdiklerime desteklerinden dolayı çok teşekkür ediyorum.

Kübra SARISOY **Kocaeli 2020**

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
ATASE	:	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
B.	:	Belge
Bkz.	:	Bakınız
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
D.	:	Dosya
DH-ŞFR	:	Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı
Ed.	:	Editör
Haz.	:	Hazırlayan
G	:	Gömlek
K	:	Kutu
İ-DUİT	:	İrade Dosya Usulü Evrakı
İSH	:	İstiklal Harbi Kataloğu
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
T.B.M.M.	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Yaşam içinde meydana gelmesi muhtemel olan doğal afet, savaş, göç olayları ve hastalıkların yaşanmasının ardından geride bıraktığı izler üzücü sonuçlar doğurabilmektedir. Bu gibi olayların sonucunda anne ve babasını kaybeden veya onlardan ayrı düşen çocuklar bulunur. Çocuklar olayların hem en masumu hem de en savunmasızıdır bu nedenle de korunma ihtiyaçları oldukça fazladır. Osmanlı Devleti'ne özellikle 19. yüzyıl içinde bakıldığı zaman birçok savaşla karşı karşıya kaldığı görülür. Savaşların birçok olumsuz etkisi bulunur fakat bir olumsuz etkisi de Osmanlı coğrafyasında çok sayıda çocuğun kimsesiz kalmasıdır. Yaşanan bu olayların etkisiyle babasını muharebelerde kaybeden yetimlerin sayısı her geçen gün çoğaldı. Ülkedeki bu gidişat üzerine yetim ve öksüzleri himaye çalışmalarının yapılması gerekliliği doğdu. Böylelikle kimsesiz çocukların himaye ve eğitimi göz önüne alınarak devlet tarafından bazı çalışmalar ortaya çıktı. Kurtuluş Savaşı yıllarını kapsayan dönemde de, Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından yetim ve öksüzler için yeni müesseseler açıldı ve bazı eski müesseselerde faaliyetini sürdürmeyi devam ettirdi. Kurum ve kuruluşların yanında halkın desteğiyle yeni yetimhaneler inşa edilerek, hükümet tarafından yapılan yardım çağrılarına kayıtsız kalınmadı. Gelinen noktaya bakıldığında kimsesiz çocuklar için yapılan himaye ve eğitim çalışmalarının geçmişten geleceğe doğru birer köprü niteliğinde oldukları karşımıza çıkacaktır.

Kimsesiz çocukların korunması için Türk devletinin yapmış olduğu yardım çalışmalarına geçmeden önce bazı kavramların kısaca açıklanması gerekmektedir. Öncelikle çocuk kelimesinin Kuran-ı Kerîm'de birçok karşılığı bulunur ve bu kelimelerle ifade edilen çocuk; bulûğ çağına ermemiş insan olarak tanımlanır[1]. Aynı zamanda Türk Dil Kurumuna göre de çocuk; anne karnından başlayarak ergenlik süreci boyunca gelişmekte olan oğlan veya kız insan şeklinde tanımlanır[2]. Geleceğin en özel ve masumu olan çocuklar aile, devlet, kurum ve kuruluşlar, hayırseverler ve de birçok birey için en önemli noktadadır. Bilinir ki her çocuk birbiriyle aynı şartlar

[1] Kuran-ı Kerîm'de kullanıldıkları yer ve üslup açısından değişiklikler gösterebilen ve "çocuk" anlamına gelen kelimeler; tıfl, sabî, ibn, veled (çoğulu evlâd), gulâm, sagîr, zürriyyet, hafede, ehl, âl, yetim, rebâib vesaire şeklinde sıralanabilir. Hayati Hökelekli, "Çocuk", **DİA**, C. 8, s. 355.
[2] Farabi, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 808.

altında doğmaz. Özellikle yaşıtlarından daha şanssız dünyaya gelen kimsesiz çocukların korunma, bakım ve eğitime muhtaç oldukları kuşkusuzdur.

Kimsesiz, anne babası herhangi bir yakını veya koruyucusu olmayan demektir[3]. Küçük yaşlarda kimsesiz kalmak ise daha önemli bir konu olup kişinin korunmaya muhtaç olduğunu gösteren bir durumdur. Normal koşullar altında bakıldığında çocuğun korunma, bakım ve eğitim sorumluluğu ailesine aittir. Ancak ailesinin olmaması dağılması veya herhangi bir nedenle yanında bulunmaması durumunda ise çocukların koruyuculuğunu üstlenme görevi devletlere düşer. Devletler bu konu üzerinde önemle durarak kimsesiz çocukların korunması için çalışmalar yürütür ancak ailesiz kalan veya kötü şartlara sürüklenen çocuklara bu sebeple Korunmaya Muhtaç Çocuklar adı verilir[4].

Kimsesiz çocuk demek aynı zamanda yetim, öksüz kavramlarını da doğurabilir. Baktığımız zaman yetim, kelime anlamıyla; yalnız, tek, eşsiz kalmak demektir. Babasını kaybeden çocuklar için kullanılmaktadır[5]. Ög, kelimesinden gelen öksüzün ise annesini kaybeden çocuklar için daha sık kullanıldığını görmekteyiz. Ancak genel anlamda öksüz ve yetim tabirleri anne ve/veya babasını kaybetmiş çocuklar için kullanılmaktadır[6]. Bunun yanı sıra, hukuki açıdan rüşte ermemiş olan yani kendini idare edebilecek duruma gelmemiş çocuklar içinde yetim kavramı kullanılır. Böylelikle, on beş yaş ve altındaki henüz bulûğ çağına ermemiş çocuklar ülkemizde yetim olarak ifade edilmektedir[7]. Anne, babasını veya herhangi birinin vatan uğrunda ya da benzeri durumlarda hayatını kaybetmesi sonucunda şehit evlatları ortaya çıkar. Kur'an-ı Kerîm'de "Allah yolunda katlolunanlara ölüler demeyin" yazmakta, bu nedenle şehitlik mertebesi dinen mühim bir yerde durmaktadır[8]. Aynı zamanda Maûn Sûresi* başta olmak üzere yetim hakkı ve

[3] Farabi, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2151.
[4] Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Kanun Numarası: 2828, Yayınlandığı Resmi Gazete Tarihi 27.05.1983, Sayı: 18059, Madde 3/b.
[5] Abdüsselam Arı, "Yetim", **DİA**, C. 43, s. 501.
[6] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)**, (Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, E. Faruk Önal), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 171.
[7] Veli İnanç, "Osmanlı Devletinde Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç), Umut Kâğıtçılık, İstanbul 2003, s. 29, 30.
[8] Kur'ân-ı Kerîm, 11/154, Elmalılı M. Hamdi Yazar, **Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerfi,** (Haz. Ertuğrul Özalp), İşaret Yayınları, İstanbul 2000.

yetimlere sahip çıkılması konusu Kur'an-ı Kerîm'de önemli bir yerdedir[9]. Çocuğun içinde bulunduğu korunmaya muhtaç, yetim ve öksüz tabiri söz konusu olduğunda orada mutlaka hassas düşünülmesi ve çocuğun ihtiyaçlarına yönelik çalışmalara başlamanın gerekliliği doğmuştur.

Kimsesiz çocukları himaye etmek için en önemli adım dünyada yetimhane fikrinin yaygınlaşması oldu. Ancak belirtmek gerekir ki yetimhane düşüncesinden önce gönüllülük esası dünya genelinde de ilk sırada yardımlaşmanın bir kolu olarak karşımıza çıkar. Hem dünya genelinde hem de Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocuklara yardım edilmesi ilk olarak gönüllü faaliyetlerle sürdürüldü. Ancak zaman içinde değişiklikler yaşanıyordu. Bu değişiklikler meydana gelen doğal afet, savaş, hastalıklar ve benzeri olaylar sonucunda başta çocuklar olmak üzere yardım eli uzatılması gereken kişilerin sayısının artmasıydı. Ülkeler bu nedenle kurumsallaşma yoluna gidiyordu. Çünkü artık gönüllük esası yeterli gelmediği için devletlere bazı görevler düşmekteydi. Devlet içinde yapılacak çalışmalardaki önceliğin, yetimler adına olmasına her zaman imkân doğmuyordu. Devletlerin kimsesiz çocuklara yardım etmesi için mevcut şartlarının sağlıklı olması gerekiyor eğer devlet zor şartlardan geçiyorsa kimsesiz çocuklar için yapılacak olan çalışmalar öncelik olmuyor ve başka bir döneme erteleniyordu.

Yetimhane fikrinin oluşma sürecinde örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin 19. yüzyılı sömürgecilik hareketleri nedeniyle kimsesiz çocuklar konusunda yapılaması gereken çalışmaların ihmal edildiği bir dönemi kapsadığı ifade edilir. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde, kimsesiz çocuklar için himaye ve eğitim sağlanması fikri yaygınlaşmaya başlar[10]. Amerika Birleşik Devletleri'nin çocuk koruması, sağlığı ve eğitimi için yapmış olduğu yenilikler dikkat çeker. Hatta Kurtuluş Savaşı Doğu Cephesinde yetimlerin himaye ve eğitimine yönelik faaliyetlerde bulunan Kazım Karabekir Paşa da yetimlere yönelik yaptığı çalışmalarının doğması

[9] * Kuran-ı Kerim'in 107'inci suresi olan Maûn Sûresi; Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, gördün mü o hesap ve ceza gününü yalanlayanı? (1) İşte o, yetimi itip kakan; (2) ve yoksula yedirmeyi özendirmeyen! (3) Vay haline o namaz kılanların ki, (4) onlar namazlarının özünden uzaktırlar. (5) Onlar halka gösteriş yaparlar. (6) Hayra da engel olurlar. (7) Ayetleri yetimler için gösterilmesi gereken hassasiyet açısından oldukça önemlidir. http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/maun-suresi-107/ayet-1/kuran-yolu-meali-5, Erişim:11.02.2020, 18:15; Kamil Yaşaroğlu, "Maûn Suresi" **DİA**, C. 28, s. 175.

[10] Elif Gökçearslan Çifci, "Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi", **Aile ve Toplum**, Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 19 Ekim – Kasım - Aralık 2009, s. 54, 55.

aşamasında, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çocuk eğitimini incelemesi ve Amerikan pedagoglarından edindiği bilgilerin etkili olduğu ifade edilir[11].

Yetimhanelerin çeşitli olumsuzluklardan etkilenmesi konusuna örnek ise Strazburg şehrinde yer alan Alsas bölgesi verilebilir. Tarihi süreçte Fransa ve Almanya arasında üstünlük mücadelelerinin yaşandığı Alsas bölgesinin, nüfusunun önemli bir kısmı çocuklardan oluşmakta aynı zamanda 1930'lu yıllara kadar Alsas bölgesindeki doğum oranlarının Fransa'nın diğer bölgelerine göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bölgedeki yetimhanelerin durumuna bakıldığında ise yetimler konusunda bazı sıkıntıları göz önüne getirmiştir. Almanya ve Fransız mücadelelerinden dolayı Alsas bölgesinin iki farklı dilsel, kültürel yapıda olması yetimhanelerde de etkisini gösterirken 20. yüzyılda yaşanan Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla ortaya çıkan ekonomik kriz ve çatışmaların en olumsuz sonucundan etkilenen yine yetimhanelerin vaziyeti olmuştu[12]. Görüldüğü üzere devletin içinde olduğu şartlar yapılacak olan yardım faaliyetlerinin önceliğini değiştirebilmektedir bunun yanı sıra, yaşanan olayların etkisiyle ekonomide maddi kaynak ayıramayan ülkelerde bulunan yetimhanelerde tesirini olumsuz yönde gösterebilmektedir.

Bugün Türkiye'de özellikle çocuk meselesinin savaşların ardından kimsesiz kalan çocukların himaye edilmesi gerekliliği ile ortaya çıktığı düşünülmektedir[13]. Bu düşüncenin gerekçesi ise savaşlar ve savaşların doğurduğu birçok ağır sonuçtur. Fakat daha önceki yıllarda da Osmanlı Devleti bünyesinde kimsesiz çocuklar için hayırseverlerin ve vakıf müesseselerinin faaliyetleri unutulmayarak her daim devlet içinde önemli bir konu olduğu dile getirilmelidir. Ayrıca çocukların kimsesiz kalmasının nedenlerini azaltmak ve nihayetinde ortadan kaldırabilmekte önemli bir aşamadır. Bu noktada çocuğun yaşadığı yerin şartlarını düzeltmek, ailesinin durumunu iyileştirmek ve çocuğu yetenekleri doğrultusunda eğitebilmek devlete düşen sorumluluklardır. Bu gibi tedbirler doğrultusunda olumlu sonuçlar

[11] Timsal Karabekir, "Çocuk Davamız", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, (Ed. Emine Gürsoy - Aylin Koç), Umut Kağıtçılık, İstanbul 2003, s. 143.
[12] Catherine Maurer & Gabrielle Ripplinger, "Destitute Children in Alsace from the Beginning of the Twentieth Century to the End of the 1930s: Orphan Care in Strasbourg, in between France and Germany", **Borderland Studies Meets Child Studies**, (Ed. Machteld Venken), Peter Lang AG, 2017, s. 44, 45.
[13] Hasan Akbayrak, "İnkılâp Çocuğunun Yetiştirilmesi", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 52, Nisan 1988, s. 59.

alınabileceği öne sürülmektedir[14]. Her geçen yıl ülkeler arasında yaşanan savaşların etkisi akabindeki göç olayları gibi sebeplerle yetim ve öksüz sayısındaki artış daha kapsamlı çalışmalara yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yardımlaşma ve hayırseverlik duygusuyla ailesi olmayan kimsesiz çocuklara el uzatan ilk kesim, halktı. İlerleyen zamanlarda kimsesiz çocuklara yardım olanakları vakıflar aracılığıyla biraz daha arttırılmıştı. Bilinmektedir ki vakıflar tarih boyunca pek çok alanda hizmet vermiştir ancak bütün bu hizmetlerinin yanında çocukların korunması, eğitilmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi konusu da vakıfların faaliyetlerinden olmuştur. Bu özelliğiyle Osmanlı Devleti'nde sosyal yardım hizmetlerinde ilk olarak vakıf uygulamaları önemlidir[15].

Vakıfların özelliklerine baktığımız zaman Hayri ve Zürri ismiyle iki tür vakıf karşımıza çıkar. Kısaca; Hayri vakıflar, fakir ve kimsesizlere yardım etmek amacıyla kurulmuş olan vakıflardı. Zürri vakıflar ise vakıftan yalnızca vakıf sahibi ve aile fertlerinin yararlanması amacıyla kurulan vakıflardı[16]. Böylelikle diyebiliriz ki, Hayri ismiyle geçen vakıflar muhtaç kişilere yardım etmek amacıyla kurulmaktaydı[17]. Yetimlere yardım eli uzatan vakıflara örnek verecek olursak; 1321'de Sivas Darü'r-râha Vakfı tarafından, hastalık ve doğal afetler sonrasında dul ve yetim kalanlara yardım eli uzatılır. Yetimlere yardım eden bu tür vakıflarda aynı zamanda yetim, öksüz çocukların hem korunmasına hem de iş sahibi edindirilmesine yardımcı olunurdu. Bu duruma örnek ise Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan 1470 tarihli vakıf verilebilir. Bahsedilen bu vakıf aracılığıyla yetim ve fakir çocukların eğitimi desteklenmiştir. İlerleyen zamanlarda ise sıbyan mekteplerinin açılması hedeflenerek vakıflar tarafından eğitim faaliyetleri devam ettirilmek istenildi. 1617'de Kara Çelebizade Mehmed Efendi'ye ve 1856 yılında Nevres Hanıma ait vakıfta da, yetim çocuklar düşünülmüş ve onlar için bayramlıklar alınarak, vakıf gelirlerinin bir

[14] Osman K. Akol, **Topyekûn Çocuk Meselesi**, Telgraf Matbaası, Ankara 1954, s. 14.
[15] Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 19.
[16] Şebnem Akipek, Hüseyin Altaş, "Vakıflarda Evladiye Davaları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı: 1, 1998, s. 145.
[17] Makbule Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921 – 1935)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, s. 14.

kısmını dul ve yetimlere ayırmıştır[18]. Vakıf uygulamaları, Osmanlı'da uzun yıllar varlığını hissettirdi ve birçok yetim, öksüze yardım sağladı.

Zaman içinde Osmanlı Devleti'nde gitgide artan korunmaya muhtaç çocukların sayısı üzerine ise yeni kuruluşlar ortaya çıkar. Böylelikle kimsesiz çocukların korunması gayesini taşıyan ilk müessesler Islahhanelerdir (Sanayi Mektepleri). Dönem itibariyle Islahhanelerin kimsesiz kız ve erkek çocuklarına ücretsiz ve yatılı olarak verdiği eğitim uygulamaları önemli bir yerde durmaktadır. Islahhaneler, tıpkı daha sonraki yıllarda açılan Darüleytamlar (Yetimhaneler) gibi varlıklarına ihtiyaç duyulan bir dönemde faaliyetini sürdürmüştür[19]. İlk Yetimhaneler diyebileceğimiz Islahhanelerin kurucusu Tuna Valisi Mithat Paşa'dır. Önce Niş'te (1863) sonra Rusçuk'ta (1864) ve daha sonra Halep ve Selanik'te kurulan bu Islahhaneler sayesinde kimsesiz çocuklara çeşitli meslekler öğretiliyor böylelikle çocukların iş sahibi olmaları amaçlanıyordu. Daha sonra yine Mithat Paşa öncülüğünde İstanbul'da Mekteb-i Sanayi ismiyle benzer bir kurum daha açılmıştı. Islahhaneler yetimler için önemli bir yerdeydi. Bunun göstergesi ise kurulan bu Islahhanelerde talebelerin çoğunu yetimlerin oluşturmasıdır[20]. Sanayi Mekteplerin de yetimler için kontenjanlar her daim mevcut olup 1915 yılı itibariyle bu kontenjan %30 ile %40 arasında belirlenmiştir[21]. Islahhanelerin kuruluşu ve özellikle yetimleri barındırıyor olması o yıllardaki yetimhane görevinde olduğunun bir göstergesidir. 1896 yılına gelindiğinde Selanik gibi çeşitli vilayetlerde yaşanan gelişmelere göre yetim çocukların eğitimi için padişah adına yapılmış bir Sanayi Mektebi, İdadi Mektebi ve başka mekteplerinde faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir[22]. Meşrutiyet döneminde çocuğa yönelik yapılan çalışmalar artış gösterse de geçmişten beri Osmanlı Devleti'nde çocuğun yeri ve yetimlere karşı sergilenen tutumun geçmişten günümüze var olduğu görülmektedir.

Konu itibariyle diğer bir kavram olan çocuklukta önem arz etmektedir. Genellikle çocukluk veya küçüklük kavramı üzerine kaleme alınan yazılarda

[18] Hikmet Zeki Kapcı, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2016, s. 18, 19.
[19] Yaşar Semiz, Recai Kuş, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869 – 1930), **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 15, Konya 2004, s. 279.
[20] Özbek, a.g.e., s. 249.
[21] Safiye Kıranlar, **Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914 – 1922)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.23.
[22] Şefika Kurnaz, "Emine Semiye ile Nigar Hanımın Mektuplaşmaları", **Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları**, C. 2/4 2007, s. 634.

çocukluğun hangi yaş grubunu kapsadığı konusunda değişik fikirler karşımıza çıkar. Bunun nedeni her ülkenin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve hukuksal yapısının farklı olmasından kaynaklanmakta ve aynı zamanda belli bir toplumun hukuk düzeni çeşitli dallara göre de değişebilmektedir[23]. Bu durumda çeşitli düşünceler ortaya çıksa da Türk toplumunda, Medeni Kanunu'nun yayınlanmasından önce 26 Mart 1874 (7 Safer 1291) tarihindeki kararname ile on üç yaşını doldurmayan sıbyan, on beş yaşını bitirmeyenler ise buluğ çağına yaklaşmış çocuk sayılırdı. Medeni Kanunu'nun yayınlanmasından sonra ise 18 yaşın bitimiyle çocukluk sona ermekteydi[24]. Çocukluğun sona ermesi konusunda diğer devletlerin farklı kuralları bulunarak yaş grupları arasında değişiklikler bulunmaktadır[25].

Çocukluk döneminin önemi ise birçok yönden ortadadır. Özellikle insanın bedenen ve ruhen gelişim aşamasında çocukluk dönemine birinci derecede önem verilmektedir. Çünkü çocuklarda 6 yaşına girdikten sonra hakkını arama, şahsını ve menfaatlerini gözetleme, başkasına acıma veya başkasıyla birlikte sevinmek gibi ahlaki duygular kendini göstermeye başlar. Bu nedenle çocuğun sorduğu sorular karşılığında aile içinde çocuğa verilen her cevabın önemi bulunmaktadır. Nitekim çocukluk dönemi ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinin gelişmesi için en önemli basamaktır. Tıpkı bir milletin geleceğine ve ülkenin yarınına yatırım yaptığı sağlıklı çocuklar gibi.

Osmanlı dönemi çerçevesinde genel olarak çocukla ilgili gelişmeler incelendiğinde Bekir Onur, Osmanlı toplumunda çocuklarla ilgili ön plana çıkan gelişmelerin artışını 19. yüzyıl modernleşme süreci ile başladığını ifade eder[26]. Meşrutiyet döneminde yayınların artmasıyla çocuk dergileri de ortaya çıkmaya başlamış ve incelenen çocuk dergilerinde, "çocuk nedir?" sorusu tartışılmak üzere ön plana getirilmiştir. Böylece çocuklar, vatanın koruyucusudur şeklinde ifade edilir[27]. 19. yüzyıl içinde aynı zamanda Osmanlı'da çocuğa yönelik yayın hayatının

[23] Yasemin Mamur Işıkçı, Selma Karatepe, "Türkiye'de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C: 7, Sayı: 1, 2016, s. 71.
[24] Hüseyin Sapmazlı, **Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri**, YeniCezaevi Yayınları, Ankara 1943, s. 9.
[25] Bu farklılıklara birkaç örnek verilecek olursa, çocukluğun sona erdiği yaşlar diğer ülkelere göre; İsviçre'de 20 yaş, Almanya ve İtalya ise 21 yaşına erildiğinde çocukluğun sona erdiği belirtilmektedir. Bkz. Hüseyin Sapmazlı, **Çocuk Hakları ve Müesseseleri**, YeniCezaevi Yayınları, Ankara 1943, s. 9.
[26] Bekir Onur, **Türk Modernleşmesinde Çocuk**, İmge Kitabevi, Ankara 2009, s. 189.
[27] Yasemin Mamur Işıkçı, Selma Karatepe, "Türkiye'de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C: 7, Sayı: 1, 2016, s. 81.

canlanmasıyla çocuklar için kitap, dergi ve gazetelerinin arttığı görülmektedir. İlber Ortaylı, 19. yüzyıl itibariyle Avrupa'ya göre geç kalınmış olsa da Türkiye'de çocuğun eğitiminin ele alındığı bir dönemi oluşturduğunu ifade eder[28]. Mesela İbrahim Ethem Paşa'nın yazdığı "Terbiye ve Talim-i Âdâb *ve* Nesâyihü'l Etfal"[29] adlı eserle çocukların ve gençlerin adabı-ı muaşeret ve davranış kuralları, sağlık bilgisi, çalışma ve okuma yönünden gelişimlerinin sağlanması amaçlanmaktadır[30].

II. Meşrutiyetin ilanıyla çocuk dergi yayınlarındaki hareketlenme ile bu dönemde "Çocuk Dünyası", "Çocuk Bahçesi", *"*Çocuk Duygusu", "Talebe Defteri", "Arkadaş" adında bazı dergiler yayınlanmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı gibi ağır savaşlar sonucu kapanan çocuk dergileri olmuştur. Savaşın bitimiyle tekrar yayın hayatına başlasalar dahi geçen dönemin ağır şartlarının izleri dergilerin içeriğinde görülmüştür[31]. Tıpkı bu örnekte olduğu gibi; "Ay doğarken bacamızın üstüne annem beni okşardı, severdi. Üstümüzde salkım saçak yıldızlar, bir kız gibi parlayarak gülerdi. Sonra yan tarafımızda uyuyuverdi birisi, babamdı evet şefkat perisi...[32]" dizeleriyle savaş yetimleri de unutulmamıştı.

Devletin sorumluluğuna geçen kimsesiz çocukların da geleceğe sağlam adımlarla ilerlemesi için devletin her çocuğa himaye, eğitim ve gelişim yönünden önem vermesi gerekmekteydi. Çünkü Osmanlı'da da çocukluk kavramının önemi biliniyor ve çocukluk dönemine kıymet veriliyordu. Böylelikle Osmanlı Devleti bünyesinde çocuklara yönelik küçüklükten itibaren verilen birtakım eğitim ve himaye çalışmaları karşımıza çıkar. Çünkü çocukluğun en önemli kısmı küçük yaştan itibaren verilen dini, ahlaki ve temel eğitimdi. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde aydınların yazdığı yazılarda çocukların eğitimi noktasına değinilmekteydi. Halide Edip Adıvar'ın II. Meşrutiyet dönemi yazılarına ve eserlerine bakıldığında özellikle çocuk ve kadınların eğitim ve öğretim meselesi ön plandaydı. Nitekim çocukların temel niteliklere sahip olarak yetişmesi için eğitime çocukluk döneminden itibaren

[28] İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 139.
[29] Cüneyd Okay ise" Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850 – 1900)" adlı yazısında Edhem İbrahim Paşa'nın Terbiye ve Talim-i Âdâb ve Nesâyihü'l Etfal, adlı kitabının tespit edilebilen ilk baskısının 1869 tarihini taşıdığını ifade etmektedir.
[30] İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 139,140.
[31] Yavuz Selim Karakışlar, "II. Meşrutiyet'te Bir Çocuk Dergisi Çocuk Dünyası", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9 Sayı: 52, Nisan 1988, s. 24.
[32] **Şehit Kızı**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul (Hicri 1336), s. 3.

başlaması görüşü savunulmaktadır[33]. Bu eğitimin başında aslında geleneksel toplum yapısı gereği olarak kastedilen çocuk eğitiminde verilecek olan ilk eğitim alanı dini eğitimdir[34]. Osmanlı Devleti içinde çocukların aynı zamanda birer asker olarak yetiştirildiği ve çocuk yaşta diyebileceğimiz çocuklarında cephede mücadele ettiği görülmekteydi. Öyle ki Türk çocuklarındaki direnç, güç, korkusuzluk ve sorumluk bilinci kitaplarda hayranlıkla anlatılmaktaydı[35].

Çocukluğun önemi noktasında bir de 23 Nisan vardır. 23 Nisan günü, Türk milletinin milli bayramı olmakla birlikte tüm dünya çocuklarının ortak heyecanını paylaştığı bir gündür. Bu özel gün, 23 Nisan 1927 tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin "çocuk günü", "çocuk bayramı" olarak ilan etmesiyle başlamıştır. Daha da önemlisi çocuk bayramı özellikle yetim çocuklar için yardım çağrısı ve gelir arayışı adına doğmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın gözetiminde gerçekleştirilen çocuk bayramlarıyla kamuoyunun bilgilendirilerek yetim çocuklar için yardım kaynakları sağlanması ve de çocuklara mutluluk yaşatılması hedeflenmekteydi[36]. Ülkemizde yetimler için yapılan yardım çalışmaları neticesinde günümüze kadar varlığını sürdüren çocuk bayramı, çocuğa verilen değerin güzel bir örneğidir.

Görüldüğü gibi çocuk ve çocukluğa verilen önem Osmanlı Devleti'nde önemli bir yerdedir. Birçok bakımdan çocuk korunması ve eğitiminin önemi yukarıda vurgulanmaya çalışılmıştır. Devletler yetimleri koruma görevini en zor şartlarda dahi en iyi şekilde yürütmeyi gaye edinmiştir. Özellikle yetim, öksüz ve kimsesiz çocukların korunması için her dönemde yeni faaliyetler uygulanmaya devem

---

[33] İnci Enginün, **Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Çocuklar**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Fasikül: 2, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s. 349.
Halide Edip Adıvar'ın; Raik'in Annesi (1908), Seviye Talip (1910), Handan (1912), Yeni Turan (1912), Mev'ud Hüküm (1917), Vurun Kahbeye (1923), Sinekli Bakkal (1935), Tatarcık (1939) adlı eserlerinde çocuk eğitimi konularına özellikle değinmektedir.

[34] İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile,** Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 130, 131. Melek Dosay, " İbrahim Edhem Paşa", **OTAM Dergisi**, Sayı: 7, 1996, s. 115.

[35] Enginün, a.g.e., s. 151.

[36] Veysi Akın, "23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'nın Tarihçesi*",* **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 3, 1997, s. 92.
23 Nisan ile Himaye-i Etfal Cemiyetinin ilişkisi şu şekilde açıklanmaktadır. Bu konuda en eski belge olarak, 23 Nisan 1923'e ait Himaye-i Etfal Cemiyeti Pulu gösterilir. Çıkarılan bu pullar ile 23 Nisan Millî bayram kutlamalarından gelir elde edilmek istenmiştir. 23 Nisan 1924 ile 23 Nisan 1926 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ndeki şu başlıklarda "Bu gün Yavruların Rozet Bayramıdır", "23 Nisan Türklerin Çocuk Günüdür" Himaye-i Etfal Cemiyetine halk bağış için çağırılmıştır. Ayrıca bu günü çocuklar günü olarak ihdas etmesinin isabet olduğu vurgulanarak, esnafın bu günde elde edecekleri gelirin bir kısmını Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağışlayacaklarını yazmaktadır. Bkz. Akın, a.g.m., s. 92.

edilmiştir. Çocuk himaye ve eğitim çalışmalarıyla özellikle kimsesiz kalan korunmaya muhtaç çocukların geleceğinin sağlanması her dönemde önemini arttırarak devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEŞRUTİYETTEN MÜTAREKE DÖNEMİNE KİMSESİZ ÇOCUKLAR (1876 – 1918)

1.1. KİMSESİZ ÇOCUKLAR İÇİN HİMAYE, EĞİTİM, SAĞLIK FAALİYETLERİNİN OSMANLI'DA GELİŞİM SÜRECİ

Geçmişin çocuklarını bugünlere getiren en önemli güç ailedir. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti içinde şartların oldukça zorlaşması ile topraklarında yaşanan savaşlar ve ağır sonuçları aile gücünü bir nebze kaybettirmiş ve bu gücü yeniden toparlayabilmek için kimsesiz kalan çocuklar devletin sorumluluğuna geçmiştir. Baktığımız zaman geçmişten günümüze değerini koruyarak bugüne kadar gelen aile yapısı, toplumun en küçük birimi olarak milletin temelini teşkil eder. Eski Türk topluluğunda aile, kan akrabalığı esasına dayanır ve aile kavramına verdikleri değer sayesinde Türkler, farklı coğrafyalara yayılsalar dahi varlıklarını korumayı devam ettirmeyi başarırlardı[37]. Bir devletin geleceği için varlığını korumak önemli bir konuyu teşkil ederken bir çocuğun geleceğinin temini konusunda ise ailenin korunmaya ve büyütülmeye muhtaç olan en önemli değeri olan çocuk göz önüne gelir. Bir çocuğun aile korumasından uzak kalmasının savaşlar başta olmak üzere birçok olumsuz nedeni olabilirken, bu nedenlerle karşı karşıya kalındığında kimsesiz çocuklar için yapılması gereken çalışmaları ortaya çıkaracaktır. Yıllar içinde kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların sayısındaki artış ile gönüllülük esasına dayalı çalışmalar yetersiz kalınca çocuklar için yapılacak yardım faaliyetlerinde devlet desteğine ihtiyaç duyulmuştur.

Vakıflarla başlayan ve birçok derneğin kurulup faaliyete başlamasıyla devam eden süreç ile Darüleytamlara ihtiyaç duyulan bir döneme gidilmesinin nedenleri mevcuttu. Özellikle 1877 - 1878 (93 Harbi) Osmanlı - Rus Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarında yetim kalan çocukların sayısındaki artış eldeki imkânları aşacak dereceye gelmişti.

19. yüzyıl içinde II. Abdülhamid döneminde yaşanan göç dalgalanmaları ise dikkat çekici diğer bir olaydır. Osmanlı topraklarında yaşayan başta Hristiyanlar

[37] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Ağustos 2010, s. 219, 220.

olmak üzere Lübnanlılar, Ermeniler ve Suriyeli Müslümanlardan oluşan binlerce kişi çeşitli sebeplerle göç etmeye başlamıştır. Yaşanan göç hareketleri sonucunda ülkede Müslüman nüfus hakkında birtakım incelemeler yapıldığında İstanbul ve Batı Anadolu gibi yerlerde nüfus artışının gözlenemediği sonucuna varılmıştır. Müslüman nüfustaki azalmalar göze çarpmış bunun nedenleri arasında; tıptaki gelişmelerin Osmanlı'ya yavaş nüfuz etmesi bu sebeple çocuk ölüm oranlarının yüksek olması aynı zamanda askerlik hizmetinin Müslümanları etkilemesi ve kadınlar arasında yaygınlaşan çocuk düşürme uygulamalarının olduğu belirtilmiştir. Hatta dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından Müslüman nüfusta azalmalara yol açacağı endişesi doğmuş, çocuk düşürme konusunda gerekli tedbirlerin alınmasının gerektiğini ve camilerde bu konu hakkında vaaz verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra ülke içinde dışarıya göç hareketleri yaşanırken bir taraftan da Osmanlı topraklarına daha büyük hızla göç edilmeye başlanmıştır. Özellikle 1878 yılından sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya göç eden birçok Müslüman vardır. Bu durum ülkede ki muhacir artışının en büyük göstergesi olmuş olup, Rus genişlemesi sonucunda da Müslüman toplulukların Osmanlı Devleti'ne göç hareketleri başlamıştır. Hatta muhacirlerin iskânını düzenlemekle görevli olan İdare-i Umumiye-i Muhacirin kurulmuştur. (1878) Sonuç itibariyle bu dönemde yaşanan göç hareketleriyle ülkeye gelen göç sayısı giden göç sayından daha fazla sayıya ulaşmış ve azalan nüfus endişesi yerini muhacir meselesinin artışına bırakmıştır[38].

Dönem itibariyle yetim ve muhacir sorunlarında ki hızlanma bu şekilde sürerken ilerleyen zamanlarda savaşlar devam etti üst üstte gelen ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar giden süreçte devlet içindeki yetimler mühim bir sayıya ulaştı. Bu nedenlerle görülüyor ki, 1914 - 1918 döneminde kimsesiz çocuklar için acil olarak çareler aranmasının en önemli sebebi 1877 - 1878 Osmanlı Rus savaşından sonra olduğundan fazla sayıda çocukların gitgide yetim ve kimsesiz kalmasından kaynaklanmaktaydı[39].

Osmanlı'da kimsesiz çocuklar koruma altına alınırken bir taraftan da sağlık ve eğitim olanaklarına sahip oluyordu. Dönemin şartları göz önünde bulundurularak bakıldığında kimsesiz çocukları korunma altına alan müesseselerde, çocuklara

[38] François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 436 – 440.
[39] Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Darülhayr-ı Âli", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 182, Şubat 1999, s. 18.

verilen eğitimin geleceğe yatırım olarak devlete fayda sağlayacak bir nesil bırakılmak istenilmiştir. Konumuz itibariyle Osmanlı Devleti zamanında özellikle kimsesiz kalan, ailesi olmayan çocukların hayatlarını sürdürebilmeleri için yapılan her türlü yardım faaliyetleri kronolojik olarak anlatılmaya çalışılacaktır.

1.1.1. İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Kimsesiz Çocuklar

Meşrutiyetin ilanına doğru giderken kimsesiz çocukların korunması için maddi yardım olanakları ve yetimlerin haklarını koruyan yeni bir müessese karşımıza çıkar. Bu Emval-i Eytam Nezareti'dir ayrıca yetimleri de kapsayan muhtacin maaşı bulunmaktadır. Öyle ki, 19. yüzyıl çerçevesinde yapılan yardımlar incelendiğinde Osmanlı Devleti'nde yetimlerin bazı maaşlardan yararlandıkları görülür. Muhtacin adı altında dağıtılan bu maaşın 1838 yılında verildiği tespit edilir ve muhtacin maaşını almanın bazı şartları bulunur. Bu şartlar; Osmanlı Devleti tebaası olmak, herhangi bir geçim kaynağının olmaması, çok yaşlı olup bakımını sağlayacak eş dost ve akrabanın bulunmaması ya da yetim kalmaktır[40]. Bu gibi nedenlerle muhtacin maaşı yetimleri de kapsaması açısından önemlidir.

Aynı zamanda yetimlerin anne ve babasından geriye kalan haklarının korunması diğer önemli gelişmelerden biri oldu. O da 3 Aralık 1851 tarihinde kurulan Emval-ı Eytam Nezareti'dir[41]. Kurulan Eytam Nezaretinin yetimlere yönelik çalışmaları ve kurumun çalışmasına ilişkin görevleri şu şekilde sıralanabilir; *"Terekede yetime düşen hissedeki mal ve eşyalarının kontrolünü yaparak maddiyatını belirlemek, yetime ait hissedeki mal ve eşyanın satılıp satılmadığına dair belge hazırlamak, yetimin hissesindeki maldan borç karşılığında rehin alınacak malın değerini belgeleyerek vasiye vermektir"*[42]. Bu şekilde yetimlerin ailesinden geriye kalan hakları güvence altına alınmaya çalışıldı. Eğer çocuk rüşt ise kendi malını idare edebilme hakkına sahip oluyordu. Bu nedenle 15 yaş olan rüşte erme yaşı, Eytam Nezaretinin İstanbul'da kurulmasıyla birlikte kız ve erkek çocuklarda

[40] Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 53, 58.
[41] İstanbul, Şam, Bağdat, Kahire ve Selanik gibi büyük şehirlerde yetimlerin mallarının korunması gibi işlere Bab Mahkemeleri bakmaktaydı. Yetim mallarının korunması konusunda artan şikâyetler neticesinde Emval-i Eytam Nezareti'nin kurulduğu görülmektedir. Bkz. Hikmet Zeki Kapcı, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim,** Kriter Yayınevi, İstanbul 2016, s. 21.
[42] Hikmet Zeki Kapcı, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim,** Kriter Yayınevi, İstanbul 2016, s. 23.

rüşt yaşının yirmi olarak kabul edildiği görülür[43]. Aynı zamanda belediyelerde bu süreçte yetim, bakımsız ve fakir çocuklarla ilgili bazı görevleri üstlenmiştir[44].

Bu gelişmelerin yanı sıra eğitim konusunda da birtakım yenilikler karşımıza çıkar. 1856 yılında Islahat Fermanı'nın yayımlanmasının ardından Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar tarafından çocukların eğitimi için birçok mektep kurulmuştur. Bu durumun bir benzeri de Müslümanlar tarafından gerçekleştirilerek 21 Mart 1864 (21 Şevval 1280) tarihinde Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye adında bir cemiyet kurulur[45]. 1872 yılında ki nizamnamesinde cemiyet, vatan ve millet sevgisinin en mühim gaye olacağını vurgulamaktadır. Cemiyet, faaliyetine İstanbul Beyazıt'ta bir çırak okulu açarak başlamış ve 1864'ten 1873 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Çırak mektepleri sayesinde kimsesiz çocuklara ücretsiz olarak okuma yazma, Kuran-ı Kerim dersleri ile Türkçe, matematik, tarih, coğrafya gibi dersler verilmekteydi. Cemiyetin kapandığı tarihe kadar 58 kitap yayını ve bir de 1867 yılına ait "Mebâhis-i İlmiyye" (Bilimsel konular) isminde aylık dergileri bulunur. Cemiyetin kurucuları hem öğretmenlik yapmış hem de dergide Vidinli Tevfik ve Ahmed Muhtar gibi isimler tarafından ilmi ve teknik konularda yazılar yazmıştır[46]. Müslüman fakir ve yetim çocuklara eğitim veren müessese dönemin şartları itibariyle istenilen neticede başarılı olamamış ve 1873 yılında kapatılmıştır[47]. Daha sonradan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye 'ye katılmış olan Sadrazam Sakızlı Ahmed Esad Paşa tarafından Darüşşafakatü'l İslamiye adıyla başka bir mektep kurulması önerilmiştir.

Böylelikle yukarıda adı geçen, Cemiyet-i Tedrisiye İslamiye ilerleyen zamanlarda Darüşşafaka 'nın temelini oluşturmuş ve yeni bir kurumun açılmasına sebep olmuştur. Darüşşafaka'da, Müslüman çocuk ve yetimlerin okutulması ve

---

[43] Veli İnanç, Osmanlı Devletinde Yetimlerin Sosyal Haklarının Kullanılması, **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç), İstanbul 2003, s. 31.

[44] 1868 tarihli Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesiyle; yetim, bakımsız ve fukara çocukların terbiyesiyle ilgili bazı görevler belediyeye verilmiş ayrıca 1877 yılındaki Dersaadet Belediye Kanunu ile Vilayet Belediye Kanunu'nda da aynı şekilde tekrar edilmiştir. Ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bkz. Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 60.

[45] Halis Ayhan - Hakkı Maviş, "Darüşşafaka", **DİA**, C.9, İstanbul 1994, s. 7. *Yusuf Ziya Bey (Maliye Nazırı Yusuf Ziya Paşa) ,Tevfik Bey (Vidinli Müşir Tevfik Paşa), Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Ali Naki Efendilerin çabalarıyla Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiye'nin kuruluşu gerçekleşmiştir.

[46] Ayhan - Maviş, a.g.m., s. 7.

[47] Makbule Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921 – 1935)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, s. 16.

eğitilmesi yine temel amaçtır. Abdülaziz dönemine denk gelen Darüşşafaka, yetimlere yönelik sosyal hizmet faaliyetlerine başlamak üzere kurulmuş ve 1873 yılında faaliyete başlamıştır. Darüşşafaka nizamnamesine göre okula 10 yaşından büyük olmayan yetim ve fakir Müslüman çocukların yatılı olarak alınmasını okulun ve öğrencilerin her türlü masraflarının Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiye'nin karşılamasını, öğrencilere karşı ilgili olunarak alacakları eğitim sonucunda askeriye ve devlet dairelerinde çalışmalarına imkân verilmesini açıklamaktaydı[48]. Kurum bütçesini Padişah Abdülaziz'in İstanbul hükümetinin desteğiyle sağlamış ayrıca varlıklı halkın, bir kısım yabancı malî müesseselerinin desteğiyle sağlamıştır. Hükümet tarafından erzak yardımı yapılmış aynı zamanda vakıf gelirleri bağışlanmıştır[49]. 1891 - 1892 yıllarında Müslüman yetimlerden Darüşşafaka'ya kabul edilecek öğrenci sayısı 50 kişi belirlendiği halde başvuru sayısı 165'i geçtiği görülünce yetim çocuklar arasında haksızlık yaşanmaması adına kura yöntemiyle çocuklar kaydedilmeye başlanmıştır[50]. Kurtuluş Savaşı yılları içinde zor şartlar altında olsa da faaliyet sürdüren kurum geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettirmeyi başarmıştır.

Her dönem önemli olduğu gibi Meşrutiyet öncesi yıllar içerisinde de yardım çalışmaları önemli bir yerde durmaktadır. Savaş sonrası dönemlerde şehit aileleri ve gazi aileleri için birçok yardım toplayarak takdir kazanan isimlerden biri olan Fatma Aliye (Topuz) Hanım'dır. Fatma Aliye Hanım kurduğu Cemiyet-i İmdadiye adındaki dernek aracılığıyla yardımları muhtaç kişilere ulaştırmıştır[51].

1877 - 1878 Osmanlı mağlubiyetinden sonra başlangıcı olarak kabul ettiğimiz kimsesiz çocukların sayısının gittikçe artmasının bir nedeni de göç olaylarının yaşanmasıydı. Kalacak yeri olmayan birçok kişiye ve kimsesiz çocuklara çare olması, muhtaç kişilerin barınmasını sağlayacak bir Darülaceze yapılması istenmiş böylelikle 13 Nisan 1890 tarihinde Darülacezenin kurulacağına dair padişahın iradesiyle bir tebliğ yayınlanmıştır. 2 Şubat 1896 tarihinde kurulacak binanın inşaatı tamamlanarak Darülaceze resmen açıldı[52]. Darülaceze birçok birimden oluşuyor ve

[48] Ayhan - Maviş, a.g.m., s. 7, 8.
[49] Songül Keçeci Kurt, "Bir Eğitim Öncüsü Darüşşafaka", **AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 2, 2012, s. 162.
[50] Kurt, a.g.m., s. 164.
[51] Sarıkaya, a.g.e., s. 18.
[52] Kapcı, a.g.e., s. 27, 28.

bu birimlerin arasında dört yaşına kadar olan kimsesiz bebekler için bir kreş (Irzahane) ve dört yaşından büyük çocuklar için de yetimhane bulunuyordu[53]. 14 Ocak 1914 tarihli talimatnameye göre, 1000 kişilik kapasiteli bir planlama yapılarak erkek yetimler 300, kız yetimler 50 ve bebeklere de 50 kişilik geriye kalan kısımdaki yerler kadın ve erkeklere ayrılmıştı[54]. Irzahane'de bebeklerin beslenmesini sağlamak amacıyla beş adet inek ve bir miktar da eşek süt temin etmek için bulunuyordu. Kaşık ve biberon kullanılarak çocuklar besleniyor, daha ufak olanlar için ise sütnine ismindeki kişiler görevlendiriliyordu[55]. Böylelikle Darülaceze de bulunan çocuk yuvasında birçok çocuk himaye ediliyor bazen ailelere evlatlık olarak verilebiliyordu. Aynı zamanda Darülacezede kalan çocukların eğitimi için bir ilkokul açılmıştı. Günümüzde daha çok büyük yaş grubunu barındırmaya devam eden Darülaceze de az sayıda da olsa çocuk kalmaya devam etmektedir[56].

Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocukların korunması için karşımıza çıkan ilk yetimhane Darülhayr-ı Âli'dir. II. Abdülhamid döneminde kurulan Darülhayr-ı Âli, doğrudan yetimlerin barınması ve eğitimi için açılmıştır Dönemin şartları göz önünde bulundurularak incelendiğinde Dârülhayr-ı Âli'nin kuruluşu II. Abdülhamid dönemine tekabül etmekte ve bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta yaşadığı sıkıntılar mevcut bulunmaktadır. Bu sıkıntıların ilki II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılından itibaren yaşanan ağır savaşlar ve yenilgilerdir. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda özellikle Rusya'yla yaşanan savaşların kaybedilmiş olması devletin merkezi otoritesini zayıflatmış ve devlet bu gücü tekrar toparlayabilmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Diğer bir sıkıntı ise Ermeni meselesinin ortaya çıkışıdır. Bu durum Doğu vilayetlerinde yaşayan birçok topluluğun birbirleriyle ayrılık yaşamasına etki etmiştir. Böylelikle karşımıza bağımsızlık mücadelesi, savaşlar ile akabinde sosyal açıdan da birtakım sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Sıkıntıların azaltılması ve yardıma ihtiyacı olan birçok kişinin korunması için II. Abdülhamid'in öncülüğünde sağlık ve barınma ile ilgili bazı kurumlar açılmış ve dönemin önemli bir

[53] Özbek, a.g.e., s. 207, 212.
[54] Kapcı, a.g.e., s. 33.
[55] Özbek, a.g.e., s. 211.
[56] Kapcı, a.g.e., s. 38.

konusu haline gelen kimsesiz Müslüman çocuklar için bir tür yetimhane olan Dârülhayr-ı Âli kurulur[57] (1903).

19. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine daha fazla müdahalelerde bulunan dış devletler Ermeni meselesinin de takipçisi olmuştur. Ermeni meselenin gelişerek büyümesinin nedeni Osmanlı coğrafyasına Batılı büyük devletlerden misyonerlerin gelmesi ve bu misyonerlerin Ermeniler üzerindeki etkileri olmuştur.[58] Birçok vilayette Ermeni yetimler için misyoner yetimhaneleri faaliyete başlamış ve buna karşılık çocukların milli duygularının korunması amaçlanarak Osmanlı Devleti tarafından hem Türk hem de Ermeni yetimleri himaye etmek için yetimhaneler kurmayı amaçlanmıştır. Özellikle misyonerlerin faaliyetlerinin yoğun olduğu vilayetlerde Darüleytam ve Sanayi Mektepleri açılmak istense de Osmanlı maliyesinin yetersiz olması nedeniyle büyük çaplı bir yetimhane açılamamıştır[59].

Müslüman çocuklar için bir yetimhane olan Darülhayr-i Âli; Devlet tarafından yapılan çalışmaların ilki olarak karşımıza çıkar. İsminde bulunan Âli ifadesi, II. Abdülhamid'in himayesi altında bir olduğunun göstergesiydi. Dönemin artış gösteren misyoner kurumları ile bir nevi mücadele etmeye çalışan Osmanlı, bu dönemde daha büyük çaplı bir yetimhane kurulmasını istemiş ancak imkân bulamamıştır. Asıl amacı hem Müslüman hem de Hristiyan çocukları koruma altına alarak bir Darüleytam açılması ve de faaliyet gösteren çeşitli misyoner okullarının kapatılmasıydı ancak bunu gerçekleştiremediği için sadece Müslüman çocukları himaye eden bir kurum bünyeye geldi. Hatta Dârülhayr-i Âli sadece erkek yetim çocukların kabul edildiği bir yetimhaneydi. 31 Ağustos 1903 tarihli padişah iradesiyle yetim okulunun açılışı gerçekleştirilmiş[60] ve Darülhayr-i Âli ile Müslüman yetimler bir mektebe sahip olmuştur. Veznecilerdeki Zeynep Hanım Konağında eğitime başlayan Darülhayr-ı Âli de, diğer kurumlarda olduğu yetimlerin korunmasının yanında aynı zamanda mesleki eğitim dersleri veriliyordu. Darülhayr-i Âli'ye kabul edilecek çocukların yaşları 5 ile 7 aralığındaydı[61].

---

[57] Özbek, a.g.m., s. 17.
[58] Cevdet Küçük, **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878 – 1897)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2. Baskı, İstanbul 1986, s. 100.
[59] Özbek, a.g.m., s.13, 16.
[60] Hikmet Zeki Kapcı, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Disiplin: Darülhayr-i Âli Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** C. 6, Sayı: 28, s. 169.
[61] Özbek, a.g.e., s. 238, 247.

7 senelik bir eğitim süreci sağlayan kurumda birtakım meslek dalları öğretilmekteydi. Bunlar; halıcılık, kunduracılık, terzilik, marangozluk, oymacılık ve mürettiplik idi. Darülhayr-ı Âli dâhilî talimatnamesinde örneğin; Beş vakit namazın cemaatle kılınması, öğrencilerin sigara kullanmaması gibi şartlar bulunmaktaydı. Sınavlarda başarı göstererek dereceye giren öğrenci de ödüllendirildiği tam tersi kurallara uymayan öğrencilerinde cezalandırıldığı görülmekteydi. Eğitim süresi yedi sene olmasına rağmen öğrencilerin meslek eğitimlerini tamamen tamamlamadan okuldan ayrılmayacağı belirtilmekteydi. Hatta yetenekli öğrencilerin eğitim süresini 2 yıl daha uzatabilme hakkı bulunuyordu.

Dârülhayr-ı Âli'nin ömrü II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle son bulduğu için uzun yıllar varlığını sürdürememiştir. Neticede 14 Eylül 1909 tarihinde Darülhayr-i Âli İttihat ve Terakki hükümetinin kararıyla kapatılmıştır[62]. Nadir Özbek'in ifadesiyle Darülhayr-i Âli gibi ihtiyaç duyulan bir müessesenin kapatılmaması için itirazlar olmasına rağmen sonuç önlenememiştir. Darülhayr-i Âli kapatılmasının ardından 1909 yılının bütçesi ile öğrenciler farklı vilayetlerdeki yatılı okullara yerleştirilmiştir[63]. Sonuç itibariyle yetimlerin korunması, bakımı, eğitimi gibi birçok amaçlarla hayata geçirilen kurumların her birinin çocuklar için faydası bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nde korunmaya muhtaç çocukların her dönem devlet için önemli olduğu ortadadır fakat özellikle savaş dönemlerinde bu konuda devlet içinde büyük sıkıntıların yaşandığı görülmüştür. Hatta ilerleyen yıllarda yetim sayısı arttıkça bu konuda zorlukların katlanması ve yetersizliklerin yaşanmasıyla sonuçlanmıştır.

[62] Kapcı, a.g.m., s. 170, 171.
[63] Özbek, a.g.e., s. 252.

1.1.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar

1908 yılı itibariyle yetimler konusunda yapılan yardım faaliyetleri incelemeden önce dönemin şartları hakkında kısaca söz etmekte fayda vardır. Bu dönemde 23 Temmuz 1908'de, 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesiyle II. Abdülhamid'in padişahlık dönemi sona ermişti. 1908 genel havasına bakıldığında, İttihat ve Terakki hükümetinin mecliste varlığı ile ülkede siyasi yönden hareketlenmeler yaşanmaktaydı. Devlet içinde Türkçülük, Batıcılık, İslamcılık gibi fikir hareketleri de etkin bir biçimde varlıklarını göstermeye başladılar[64].

Bu dönemde hem dernekler kurulmuş hem de gazete ve dergi yayınlarında artış gözlemlenmişti. Basın alanındaki gelişmeler çocuk dergi kategorisine de yansımış, İttihat ve Terakki Döneminde çocuk rejimin devamlılığı konusuna değinilmiştir. Böylelikle çocuk kategorisinde 1908 - 1918 yıllarında toplamda 16 adet tane çocuk dergisi karşımıza çıkmıştır[65]. Yayın organlarının artması ile halk ile dernekler arasında iletişim olanakları doğmuş öyle ki yardım ve dayanışma faaliyetleri gazete ve dergi aracılığıyla topluma iletilerek yaygınlaşmasına ortam hazırlamıştır. Yenilikler kendini eğitim hayatında da göstermiş olup yeni okullar açılırken en önemli gelişme kız çocuklarının eğitim hayatında yaşanmıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra Sultan Abdülhamid'in öncülüğünde kurulan Darülaceze, Hamidiye Etfâl Hastane-i Âlisi[66] ve Darülhayr-i Âli gibi kurumların geleceği değişerek, Darülhayr-i Âli kapatılmış, Darülaceze ve Hamidiye Etfâl Hastanesi faaliyete devam etmiştir[67].

1908 gelindiğinde yine vakıf faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. Çakıroğlu Mehmed Bey tarafından Manisa'da kurulan vakıf ile yetim ve öksüzlerin ders kitaplarının satın alınması, yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve çocuklara bayramlarda yeni kıyafetler alınması gibi yardımlar devam ediyordu. İlerleyen zamanlarda da vakıf yardımları devam ederek, Bursa'da 1915'te (1334), İnegöllü el-Hac Saffet Bey tarafından kurulan vakıfta şehit düşen yetim çocukları ve onların

[64] Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin ilanı: İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar,** Baha Matbaası, İstanbul 1959, s. 42.
[65] Sarıkaya, a.g.e., s. 5.
[66] II. Abdülhamid tarafından çocuk hastanesi olarak kurulmuştur. Yoksul kadınlara ve çocuklara bakan hastanede modern tıp teknikleri kullanılması yönünden takdir toplamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özbek, a.g.e., s. 216,237.
[67] Özbek, a.g.e., s. 250,251.

ailelerinin barındırılması amaçlanmıştır. Çocukların annesinden ayrı düşmesi engellenmiş ayrıca çocuk ve anne için eğitim imkânları da sağlanmıştır[68]. Ancak vakıf faaliyetleriyle sağlanan yardımların daha çok Meşrutiyet yıllarında derneklerin faaliyetleriyle devam ettiği görülür.

Öyle ki, Meşrutiyetin ilanından sonra yaşanan gelişmelerden biride İstanbul ve büyük merkezlerde kadın dernek faaliyetlerinin yaygınlaşması olmuştur[69]. Özellikle kurulan derneklerin kadın kollarında yardımlaşma faaliyetlerine, kadınların eğitimi ve yetim çocuklara önem verilmiştir. Derneklerin faaliyetlerine baktığımız zaman ise doğrudan olmasa da II. Meşrutiyet dönemi içerisinde karşımıza birtakım yetimler için yardım etmeyi amaçlayan dernekler çıkmaktadır. Bu derneklere öncülük eden isimlerin daha çok Meşrutiyet döneminin önde gelen aydınlarının ve bürokratlarının çocukları olduğu ve aldıkları yüksek eğitim olanakları sayesinde bazı yeniliklere adım attığı görülmektedir. Öyle ki, Osmanlı kadın hareketini başlatan isimler arasında Osmanlı devlet adamı, tarihçi ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye Hanım[70] ve Emine Semiye Hanım gibi iki önemli ismin öncülüğünde kurulan derneklerde yetim kalan çocuklara da yardım edilmiştir. Emine Semiye Hanım tarafından 1908 yılında Selanik'te kurulan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi ile yetimlere kucak açılarak kimsesiz kalan kadın ve onların çocuklarına yardım etmeyi amaçlamıştır[71]. Diğer kurulan dernekler arasında yetimler için yardım sağlayan dernekleri şu şekilde görmek mümkündür. Öncelikle Halide Edib (Adıvar) Hanım tarafından Teali-i Nisvan Cemiyeti 1908 yılında kurulmuştur.

---

[68] Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **AÜİFD** XLVIII, Sayı: I, Ankara 2007, s. 18.

[69] *16 Ağustos 1909 tarihinde Cemiyetler Kanunu'yla Türk tarihinin derneklerle ilgili olan ilk kanunudur. Beş gün sonra çıkarılan 21 Ağustos 1909 günlü bir yasayla Kanun-ı Esasi'ye 120. madde eklenerek dernek kurma hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu ve Türkiye'de "Sivil Toplum "'un Doğuşu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C: 1, 1985, s. 1.

[70] *Fatma Aliye Topuz, 9 Ekim 1892 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Tarihçi Ahmed Cevdet Paşa ve Adviye Hanım'ın kızıdır. İyi bir eğitim alan Fatma Aliye Fransızcasını çok iyi şekilde geliştirmiştir. Fatma Aliye Hanım ilk kez 1889'da Georges Ohnet'in Volonte romanını "Meram"' adıyla tercüme etmiştir. Aynı zamanda tarihte yer alan eserleriyle ilk Türk kadın yazar olarak kabul edilmektedir. İlk kitap denemelerinin ardından Fatma Aliye Hanım'ın 1892 yılına ait "Muhadarat'', 1899'da "Udi" daha sonraki yıllarda ''Ref'et'', ''Enin'' ve ''Levayih-i Hayat'' "Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı" romanları arasındadır. Fatma Aliye Hanım 13 Temmuz 1936'da vefat etmiştir. https://www.ensonhaber.com/biyografi/yazar/fatma-aliye-topuz-kimdir, Erişim: 17.03.2019, 17:10

[71] Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 87.

Cemiyetin bir görevi de şehit çocukları olmuştur[72]. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla çalışmaları son bulmuştur[73]. Yine Meşrutiyet döneminde kurulan dernekler arasında sayabileceğimiz Fukaraperver Cemiyetleri karşımıza çıkar. Fukaraperver Cemiyetleri, İstanbul ve bulundukları diğer semtlerde[74] yardıma ihtiyacı olan kişilere, dul ve yetimlere 14 Aralık 1908 tarihinde yardım elini uzatmayı amaç edinir. Dönem itibariyle İttihat ve Terakki desteğini alan cemiyetin başlıca amaçları yoksul çocuklara eğitim desteği sağlamak ve dilencilik faaliyetlerini önlemektir[75]. Topkapı Fukaraperver müessesesinden duyurulan bir habere göre ise dul kadın ve çocuklarına yardım etmek amacıyla on iki yaşından büyük olmaması şartıyla, dört veya dörtten fazla çocuk sahibi olan dul kadınlara ve çocuklarına yardım edileceğine dair bilgi mevcuttur[76].

Cemiyet, yetimlerin okul malzemesi, sağlık hizmetleri ve giyecek ihtiyaçlarını temin etmek için elden geldiğince çalışmıştır[77]. Cemiyetin gelirleri ise üyelerin yatırdığı paralar ve yardım kampanyalarından sağlanıyordu. Yardım toplamak için kullanılan başlıca yol tiyatro, konferans, konser gibi faaliyetler düzenlenerek buralardan elde edilen gelirlerdir. Cemiyetin yaptığı yardımlara bakıldığında 1910 - 1913 yılları arasında hazırlanan raporlar ile 58 kimsesiz çocuk cemiyet tarafından koruma altına alınmıştır. Darülacezeyle iletişim halinde olan cemiyet yaşlı ve bakacak kimsesi olmayan bazı kişilerin masraflarını karşılayarak onları Darülacezeye göndermiştir. Elden gelen imkânlarla çalışmalarına devam eden Fukaraperver Cemiyetleri 1913 yılında fesih kararı almıştır[78].

1909 yılında adına ilk rastlanan Esirgeme Derneğinin[79] de bir amacı şehit çocukları ve muhacir çocuklarına yardım etmektir[80]. 1910 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Hayriyesi ile yetimlere

---

[72] Nevin Yazıcı, "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", **Akademik Bakış**, Cilt:5, Sayı: 9, 2011, s. 258.
[73] Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992, s. 113.
[74] Nadir Özbek tarafından yapılan araştırma sonucu Eyüp, Topkapı, Beyoğlu Fukaraperver Cemiyetinin şubeleri tespit edilenler arasındadır. Nadir Özbek, a.g.e., s. 280.
[75] Özbek, a.g.e., s. 279, 281.
[76] "Dört Çocuklu Fakir Ailelere", **Anadolu'da Yenigün,** 20 Mart 1920.
[77] Lale Uçan, **Osmanlı'da Çocuk ve Gençlik**, Meridyen Destek Derneği, İstanbul 2009, s. 16, 17.
[78] Özbek, a.g.e., s. 287 - 289.
[79] Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti**, Şule Yayınları, İstanbul 1999, s. 7.
[80] Kurnaz, a.g.e., s. 113, 114.

yardım gayesini benimsemiştir. Ayrıca Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Hayriyesi Nizamnamesine göre ilerisi için bir eytamhane açılması öngörülmektedir[81].

12 Ağustos 1876 tarihinde Mecruhin ve Zuefa-yı Askeriyyeye İmdad ve Muavenet Cemiyeti adıyla bugünkü Kızılay'ın temelini oluşturan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1877 yılında resmen kurulmuştur. Cemiyetin bir amacı da şehit çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak olmuş fakirlik ve hastalıklarla mücadele etmek üzere harekete geçmiştir. Çalışmalarına ancak 1911 yılında başlayan Hilal-i Ahmer'in birde kadınlar şubesi bulunmaktadır[82]. Öyle ki aynı yıl içinde Dr. Besim Ömer'in öncülüğünde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurulmuştur. (21 Nisan 1911) Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyete başlamasında devlet kademesindeki kişilerin eşlerinin de payının olduğu görülmektedir. Harbiye Nazın Mahmut Muhtar Paşanın eşi Nimet Hanım kadınlar kolunun başkanıdır[83]. Aynı zamanda Hilal-i Ahmer Cemiyeti kadın mensuplarından birisi de Fatma Aliye'dir. Özellikle sosyal yardım konusunda bu tür cemiyetlerin kadın mensupları öncülük etmiştir. Yoksulluğun artışı sokaklarda aç ve perişan kalan birçok kadın ve yetim kızların çalışmasına olanak sağlamak amacıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Dârü's-sınâa (Sanat Evi) açılmıştır. 29 Temmuz 1913'te Dârü's-sınâa faaliyete başlamıştı[84]. Kurumda çalışan kişilerin sayısı 1921 yılana kadar 125'i bulmuştur[85]. Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla yurt dışında yaşayan Müslümanların yetimlere yönelik maddi ve manevi desteği sağlanmıştır. Cemiyet, her yıl yardım gönderilmesini sağlamak için Moris Adası'ndaki Müslüman çocuklar için bir Darüleytam açılması maksadıyla bir miting düzenlenmiş ve hemen akabinde 1700 İngiliz lirası gönderilmiş ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne her sene bir miktar yardım gönderme arzusunda oldukları belirtilmiştir[86]. Kanun-i Esasi'nin ilanından kısa bir süre sonra Trablusgarp Savaşı yaşanmıştır. (1911 – 1912) Bu yıllar içinde şehit

[81] Sarıkaya, a.g.e., s. 19.
[82] Makbule Sarıkaya, a.g.e., s. 17., 11 Haziran 1868 tarihinde bugünkü Kızılay'ın temelini oluşturan Mecrûhîn ve Mardâ-yı Askeriye İmdat ve Muâvenet Cemiyetinin kurulduğu da farklı bir tarih aralığında geçmektedir. Bkz. Ahmet Eryüksel, "Osmanlı Devletinde Dul ve Yetimler", **Şarkiyat Mecmuası**, S. 8, İstanbul 1998, s. 331.
[83] Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, "Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı", **OTAM,** Sayı: 3, 1992, s.18.
[84] Dereci, a.g.m., s. 199.
[85] Safiye Kıranlar, **Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914 – 1923),** Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 47.
[86] Dereci, a.g.m., s. 207.

çocuklarının yatılı mekteplere parasız kabul edilmelerini sağlayan kanun çıkarılmıştır[87].

Şehit Ailelerine Yardım Birliği adında ki dernekte yine şehit aile ve yetimlerine eğitim konusunda çalışmalarda bulunmuştur[88]. 1910 yılına ait Teâli-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyetinin programında da doğumhane, kız okulları ve Hilal-i Ahmer Cemiyetine yardım etmeyi hedefleyen ifadeler yer almaktadır. 1912 yılında ikinci Esirgeme Derneği kurularak Balkan Savaşlarının etkisiyle dul ve yetim kalan kişileri yardım eli uzatılmıştır[89]. Derneğin kurulmasındaki başlıca amaç yetim kalan kız çocuklarının eğitim ve öğretim sağlanması şeklindedir[90]. Özellikle kız çocuklarını hayata kazandırmayı amaç edinen dernek, Kız İdadisi ve İttihat Terakki Kız Sanayi Mektebi'nde çalışmalarını sürdürmüştür[91]. Yılları takiben özellikle Balkan ve Birinci Dünya Savaşı zamanlarında sayılarında daha fazla artış gösterecek olan Şefkat ismiyle açılan dernekler, İstanbul, Konya, Samsun ve Edirne illerinde de aynı türden yardım faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir[92].

II. Meşrutiyet kadınların sosyal yaşama atılışındaki bir dönemi teşkil etmekteydi. Kadınların, özellikle de kadın ve kız çocuklarını korumak için eğitim olanaklarını arttırması bu dönemin özelliklerindendi. Savaşın etkilerinden dolayı değişen durumlardan biriside kadınlara verilen hakların genişletilmesi ve toplumsal yaşama katılmaları teşvik edilmiştir. Genç kızların eğitim imkânları artmış 1913 yılı itibariyle ilköğretim kızlar için zorunlu olmuştur[93]. Kurulan dernekler aracılığıyla yetimler için de yardım çalışmaları yapılmaya çalışılmış olup, bir nebze çocukların ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yıllar içinde kimsesiz çocukların sayısının artışı görüldükçe çoğu yardım kuruluşunun bir amacı yetimleri kapsamıştır.

[87] Cüneyd Okay, **Meşrutiyet Çocukları**, Bordo Kitaplar, İstanbul Kasım 2000, s. 63.
[88] Kurnaz, a.g.e., s. 119.
[89] A.g.e, s. 113,115.
[90] Yaprak Zihnioğlu, **Kadınsız İnkılap**, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 59, 60.
[91] Zihnioğlu, a.g.e., s. 62.
[92] Çakır, a.g.e., s. 89.
[93] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 186.

1.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SEYRİNDE YETİMLERLE İLGİLİ GELİŞMELER

Osmanlı bünyesinde Balkan Savaşları (1912 – 1913) ve Birinci Dünya Savaşı (1914 – 1918) birbirini takip eden iki ağır savaştır. Savaşların etkisiyle ortaya çıkan bir hezimette Anadolu ve Rumeli'deki birçok ailenin ortada kalma sıkıntısıdır. Korunmaya muhtaç olan ailelerin arasında yetimlerde yer almaktaydı. Osmanlı hükümeti bu gibi savaş zamanlarında bazı tedbirleri almayı ihmal etmemekteydi. Mesela ailesine kendisinden başka bakacak kimsesi olmayanlara mahsus muinsizler[94], ailelerine bakmaları sebebiyle askerlikten muaf tutuluyordu ancak savaş zamanı gelip askere alındıkları zaman ailelerine bakacak kimse geride kalmayınca hükümet tarafından korunmaya muhtaç oldukları için bu kişilere geçici bir kanunla 30 kuruş maaş bağlanması kararı alınmıştır[95]. (5 Aralık 1912)

Ayrıca 24 Ağustos 1909 tarihli Askeri Tekaüd ve İstifa Kanunu'na göre *"kara ve deniz bütün erkân, ümera, zabitler, tabipler ve sağlık memurları ve askeri kalelerde görevli olan memur ve kâtipler ile diğer tüm askeriye mensupları ile erlerin vefatından sonra geride kalan dul ve yetimlere"* maaş bağlanması kararı mevcuttur. Balkan Savaşlarında ve ilerleyen yıllar içinde kaybedilen bölgeler dışında maaş ödenmeye devam etse de yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle aksaklıklar yaşanmıştır. Dört bir yanda zorluk içinde olan halkın dul ve yetimler için topladıkları yardımlar da cemiyetler aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır[96].

Bu yıllarda görülen ikinci büyük sıkıntı ise yine muhacirîn sorunudur. Devlet tarafından muhacirler Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmeye çalışıldı. Aynı zamanda dul ve yetimlerle ilgilenildi. Bu noktada 1914 yılı başlarında kurulan İskân-ı Aşair ve Muhacirîn Müdüriyetinin önemli rol aldığı konulardan biri dul ve yetimlerin iskânı bir işe yerleştirilmesi ve de eğitimleri noktasındaydı. Çalışma gücü

---

[94] *Muinsiz; Askerlikten muaf tutularak savaş ve seferberlik zamanlarında askere çağırılan kişilere verilen isimdir. Kişinin askerlik yaşının gelmesine rağmen muinsiz olanlar askerliğe alınmaz, ertesi seneye bırakılırdı. Bu şekilde muvazzaf askerlik süresini geçirenler, hiç askere gitmeyen olmuştur. Şeyma Dereci, "Balkan Savaşları Sırasında Dul, Yetim Ve Kimsesizleri Korumaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, Ocak-2013, s. 195.

[95] Şeyma Dereci, "Balkan Savaşları Sırasında Dul, Yetim Ve Kimsesizleri Korumaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, Ocak 2013, s. 195.

[96] Dereci, a.g.m., s. 202 - 204.

olmayan dul ve kimsesiz kadınlar için dulhane, yetim çocuklar için ise dulhane ve yetimhane tesis edilmesi düşünüldü. Yetimlerin özellikle eğitimlerine dikkat edilerek okuma ve yazma öğrendikten sonra iş imkânına sahip olmaları isteniliyordu. Gerçekleşmesi için mali sıkıntılar el vermeyince özellikle kız çocukları için evlatlık verilmesi uygun görüldü. Yine göçmenlerin çocuklarının Darülaceze'ye gönderilmesi için yardım edildi[97]. Mali sıkıntılar devam ederken 28 Haziran 1914 günü, Birinci Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı Devletinin savaşa dâhil olmasıyla var olan yetimler ve muhacir sorunu üzerine sayıları gittikçe artmaya başlayan şehit evlatlarının himaye edilmesi öncelik kazanmıştır.

1.2.1. Darüleytamlar

28 Haziran 1914 günü, Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıktığı zamandır. Osmanlı Devletinin de savaşa dâhil olmasıyla topraklarında yaşayan çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybeden kesimin büyük çoğunluğu erkek nüfus olurken geride kalanlar ise dul ve yetim olarak yaşamına devam etmeye çalışmıştır. Ancak her ne olursa olsun savaşın en çok kaybedeni kendi başına hayata tutunamayacak çocuklar olmuştur. Bu sebeple özelikle şehit çocukları için Darüleytamlar[98] (Yetimhaneler) inşa edilmiştir.

Darüleytamlar, Birinci Dünya Savaşı esnasında kurulan yetimhaneler şeklinde karşımıza çıkar. Ancak Osmanlı topraklarında daha önceki yıllarda yaşanan savaşların etkisi de Darüleytamların kurulmasında rol oynar. Savaş sonrası anne ve babasını kaybeden ya da ayrı düşen ve koruyucu kimsesi kalmayan çocukların sayısındaki artış ile de kurulmaları bağdaştırılabilir. Böylece kurulan Darüleytamlar birer yetim barınma ile eğitim yuvası ve de Osmanlı'da dönem itibariyle ihtiyaç duyulan önemli müesseselerden biridir.

[97] Dereci, a.g.m., s. 196, 197.
[98] Darüleytam, (yetimler yurdu) yetimlerin barındırıldığı bir kurum, yoksullar yurdu anlamına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, s. 241.

1914 yılı itibariyle[99] Darüleytam ismiyle açılan yetim yuvalarının kurucusu Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'dir. 25 Kasım 1914 tarihinde kurulan Darüleytamların kurulma süreci Ahmet Şükrü Bey'in açıklamasıyla şöyledir; Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine düşman safhasındaki devletlerin daha evvel açmış oldukları Darüleytam müesseselerinin kapatılması üzerine orada himaye edilen çocuklara yeni yer inşa ihtiyacı doğar. Ayrıca Anadolu'ya yapılan göçler ve birçok kimsesiz çocuğun bulunması da bir diğer nedendi. Bu nedenle Darüleytamlar açılmalıydı ve yetimhanelere alınırken aranan öncelik, yukarıda saydığımız nedenlere sahip olan çocuklara tanınmaktaydı[100].

Öyle görünüyordu ki artık 1914 yılına gelindiğinde önceki yıllardan beri yetim çocukların sayısındaki artışın önemli ve acil bir çözüm noktasına geldiğiydi. Ülkede Darüleytamlara duyulan ihtiyaç doğrultusunda başta İstanbul olmak üzere birçok yerde Darüleytamlar kurulmuştu. Darüleytamların, anne ve babası olmayan kimsesiz çocukları himaye etmek ilk amacıydı. Darüleytam geniş çaplı bir yetimhaneydi. Kurulma fikri II. Abdülhamid döneminde de doğmuş ancak o sıralarda yalnızca Darülhayr-i Âli müessesenin kuruluşu gerçekleşmişti. Şimdi ise bu yeni müesseseler Böylelikle Darüleytamların kurulması için Kastamonu mebusu ve Darülmuallimat müdürü İsmail Mahir Efendi görevlendirilmiştir[101].

Kurulan Darüleytamların özelliklerine bakıldığında; Ana, İbtidai ve Sanayi sınıfları şeklinde bölümlere sahiptir. Yaş gruplarına göre ayrılan sınıflara dağılım şu şekilde olmuştur. Ana sınıflarına dört yaşından altı yaşına kadar olan çocuklar yerleştirilir. İbtidai sınıflarına, 7 ile on 12 arasındaki çocuklarla, Sanayi sınıfları ise 13 ile 17 yaş aralığındaki çocukların sınıfıydı. Darüleytamlardaki çocukların ihtiyaçları öncelikle devlet tarafından temin edilmekteydi. Düzenli bir ortam hazırlanmaya çalışılmış olup, kullanılan kitapların devamlılığının sağlanması amacıyla çocuklara kitapları iyi kullanmaya alışkanlığı kazandırılması amaçlanarak kütüphaneler kurulmuş ve kitaplar kaydedilmiştir. Çocukların birtakım ihtiyaçları

[99] Darüleytamların kuruluşu konusunda genel kabul gören 1914 yılının yanında Safiye Kıranlar 1911 yılında Antep'te kurulan bir Darüleytam olduğu ve bu nedenle 1914 yılından önce de yetimhanelerin kurulduğunu gösteren bir örneğin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Safiye Kıranlar, **Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2005, s. 52.

[100] Ersin Müezzinoğlu, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", **History Studies: International Journal of History**, Volume 4/1 2012, s. 401.

[101] "Darüleytam", **İkdam**, No: 6846, (21 Şubat 1331), s. 1.

için dışarıdan ve yurtdışından bağış kabul edilmiş yapılan yardımlar dul ve yetimler için kullanılmıştır[102].

Darüleytamlar da marangozluk, çinicilik, terzilik, çorapçılık gibi sanat okulları bulunuyordu. Kız çocukları için de biçki ve dikiş şubeleri bulunmaktaydı ayrıca izciliğe de önem veriliyordu[103]. Bu durum çeşitli illerde açılan Darüleytamların kendisine özgü eğitim imkânları da sunuyordu. Mesela kimi Darüleytamda ipek böcekçiliği eğitimi kimisi ziraat alanında makine kullanımı, kundura imalatı kimisinde de tornacılık, demircilik, tesviyecilik, tenekecilik, lehimcilik mesleki eğitimleri verilebiliyordu. Kız çocukları için ise daha çok biçki, dikiş, örgü, dokuma yapımı konusunda eğitilmekteydi. Hatta çocuklar yaptıkları el işlerini satarak bir miktar katkıda bulunabiliyordu[104].

Darüleytamlar, resmi bir kuruma bağlı olarak Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesi'nin izniyle açılmaktaydı[105]. Harbiye Nezareti, sayıları artan yetimler için her vilayet ve kaza merkezinde yeni Darüleytam kurulmasını bu sırada da yetimlerin himaye edilmesi için dokuz yerde yatılı ibtidaî mektepler açılmasını belirtmiştir. Yeni Darüleytamların kurulması için öngörülen 6 milyon 57 bin küsur ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalım nedeniyle Babıali tarafından mümkün görülmemiştir. Serasker-i Sabık Rıza Efendi ve Mabeynci Ragıb Efendi gibi bazı zatların rütbelerinin iadesi karşılığında gereken Darüleytamın masraflarının temini düşünülmüştür. Bunun üzerine Sunuf-ı Mekatib-i Muhtelife Müfettişliği tarafından hazırlanan talimatnameyle her vilayette Darüleytamların kurulmasına karar verilmiştir[106]. 1915 yılına ait geçici kanunla Posta, Telgraf, Tütün, Müskirat (Alkol) ürünlerinden bir miktar vergi alınarak şehit çocukları için faydalı olacak müesseselerin kurulması sağlanacaktır[107].

---

[102] Hakan Aytekin, 1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar Ve Eğitimleri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 53, 76.
[103] Osman K. Akol, **Kimsesiz Çocuklar**, Örnek Matbaası, Ankara 1950, s. 51.
[104] Kıranlar, a.g.e., s. 85.
[105] Müezzinoğlu, a.g.m., s. 402.
[106] Dereci, a.g.m., s. 201.
[107] "Evlâd-ı Şühedanın Talim ve Terbiyesi İçin Vücuda Getirilecek Müessesat Masrafına Muktezi Varidat Hakkında Kanun-ı Muvakkat", Düstur, II. Tertib Cilt: 7, Dersaadet-i Matbaayı Amire, 1336 (1920), s. 610 – 612.

1916 yılında Cemal Paşanın isteği ile Halide Edip (Adıvar) Hanım, bir Yetimhane açılması için Suriye'ye gitmiştir[108]. 1917 yılına ait geçici Darüleytam talimatnamesinde müesseselerin amacı; şehit çocuklarını, yetimleri talim ve terbiye etmek, ülkeye fayda sağlayacak şekilde yetiştirmek, manevi ve vatanseverlik duygularını arttırmak, çocuklara yetenekleri doğrultusunda yol göstererek mesleki eğitim almalarını sağlamak şeklinde sıralanmaktaydı[109]. Darüleytamlara alınacak çocukların yaş ölçütleri, çocuk sayısının her geçen gün artması ile değişiklikler göstermiş yetimhaneye çocuklar kabul edilirken bazı sınırlamalar getirilmiş ve öncelikler konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Hatta bir kısım muhacir çocukların sanayi mekteplerine kabul edilmesi istenmiştir[110]. Maarif Nezaretine bağlı olan Darüleytamlar, 7 Ağustos 1920 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bağlanmıştır[111].

Osmanlı'da 19. yüzyıl itibariyle yaşanan Ermeni sorunu aynı zamanda korunmaya muhtaç çok sayısını da artırmaktaydı. Yaşanan tehcir sonrası ve öncesindeki karışıklıklar neticesinde birçok sorun ortaya çıkmaktaydı. Bu noktada başlayan Ermeni çocukların Müslümanlaştırıldığı veya tam tersi Müslüman çocukların Ermenileştirildiği iddia ediliyordu. Olası bu durumların neticesinde her millet çocuklarını korumaya altına almayı hedefliyordu. Osmanlı topraklarında bu konuyla ilgilenen misyonerler Hristiyan yetimler için yetimhaneler açmaya başlamıştı. Misyonerlik faaliyetlerinin önlenmesi amacıyla Osmanlı Devleti tarafından eş değer yetimhaneler açılması kararlaştırılmıştı. Mevcut olan Amerikan misyonerlerin yetimhaneleri boşaltılarak bu binalar hastaneye dönüştürülüyor aynı zamanda içinde bulunan yetimler Terbiye-i Milli Esasına göre yetiştirilmek üzere Darüleytamlara taşınıyordu[112].

Ayrıca Birinci Dünya Savaşı, yaşandığı yıllarda kadınların çalışması, cephede mücadele eden erkeklerin bıraktığı boşluğu bir nevi doldurması için Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi 14 Ağustos 1916 yılında kurularak şehir kadınlarının

[108] Mustafa Şanal, "Halide Edib Adıvar'ın (1884–1964) Öğretmenlik Meselesinin Niteliğine İlişkin Görüşleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3/11, 2010, s. 518.
[109] Müezzinoğlu, a.g.m., s. 402.
[110] Dereci, a.g.m., s. 202.
[111] Yasemin Okur, Darüleytamlar, On Dokuz Mayıs Ünv. SBE Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996, s. 23.
[112] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),** DH-ŞFR, Kutu: 63 Gömlek: 265, (07.07.1334).

çalışma imkânına sahip olmasını sağlamıştır[113]. Bu amaçları yanında cemiyetin diğer amaçları ordunun bazı ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve kimsesiz kalan korunmaya muhtaç çocukların bazılarını himayesi altına almaktır[114]. Çünkü o dönemde Darüleytamlar yetersiz kalıyor ve çocukların ortada kalmaması için çareler aranıyordu. Bu nedenle ilk etapta 750 kimsesiz çocuk cemiyetin koruması altına girmiştir. Daha fazla çocuğa yer bulunamayınca yeni çarelerin bulunması gerekliliği ifade edilmekteydi[115]. Naciye Sultan'ın başkanlığında birde Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi Hanımlar Heyet-i İdaresi kurulmuştur. (1917) Cemiyette özellikle savaş nedeniyle dul ve yetim kalan kişilerin çalıştırılması emredilmiştir[116]. Dâhiliye Nezareti tarafından uygulanmak istenen bir diğer durum ise yetimlerin çalışabilecekleri işlere yerleştirilerek (Ev hizmetleri, ticarethane, imalathane ve çiftlik işleri gibi) bakımları karşılığında çalışma imkânı sağlamaktır. Fakat bu durum 1918 Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ardından işgal devletlerinin çocukların etnik kökenlerine dikkat edilmediği ve yine Ermeni çocukların Türkleştirildiği iddialarıyla duraksamıştır[117].

Darüleytamlarda büyüyen kimsesiz çocuklara bir taraftan meslek kazanmaları amaçlanarak sanayi eğitimi verildiğini ifade etmiştik. Bu durum biraz daha genişletilerek Birinci Dünya Savaşının cereyan ettiği yıllarda, Darüleytam öğrencileri arasından Almanya'da eğitim alması için yetim çocuklar gönderilmiştir. Osmanlı ve Almanya arasındaki dostluğu pekiştirmek amacıyla Osmanlı Devleti'nde açılacak olan hastane, okul gibi kuruluşlara öğretmen ve doktor gönderilmesi için Türk - Alman Dostluk Cemiyeti, Şubat 1914'te Berlin de kurulmuştur. Cemiyet, 3 Ekim 1915 tarihinde ise İstanbul'da faaliyete başlamıştır. Cemiyetin fahri reisi Enver Paşa azaları Talat Paşa, Cemal Paşa, Alman Golç Paşa idi. Bu durum Almanya'ya öğrenci göndermek için seçilmesinin bir nedeni sayılıyordu. Geçmişte de Avrupa'ya öğrenci gönderimi ilk defa II. Mahmut döneminde gerçekleşmiş olmakla birlikte I. Dünya Savaşı yılları içinde de bir hayli yüksek sayıda kimsesiz çocuğun Almanya'ya

[113] Kurucuları Naciye Sultani Enver Paşa, İsmail Hakkı, Mehmet Arif, Salâh Cimcoz, Ali Rıza, Mehmet Selahattin'dir Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 120. , Yavuz Selim Karakışla, **Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 75.
[114] Yavuz Selim Karakışla, **Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916 – 1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 73, 214.
[115] Karakışla, a.g.e., s. 214, 215.
[116] A.g.e., s. 96, 125.
[117] A.g.e., s. 215 - 217.

gönderilmesi Almanya'nın aynı zamanda Osmanlı'nın müttefik devleti olmasından da kaynaklanmaktaydı[118]. Bu nedenler eşliğinde 1916 yılı itibariyle Darüleytamdaki 490 çocuk Almanya'ya sanayi ve madencilik alanında çırak olarak gönderilmiştir. Yaş gruplarına bakıldığında on yedi ila on sekiz yaşındaki çocukların gönderilmesi konusunda bilgi mevcuttur fakat daha küçük yaşlardaki çocuklarda mevcudun yetmemesi doğrultusunda listeye eklendiği belirtilmektedir[119]. Bu durum öyle ki, 15 yaşın altındaki kimsesiz çocukları sayıların daha fazla olduğunu göstermekteydi. Ancak başarılı bir uygulama olmamış, bu durum hem Alman yetkililerinin şikâyetini doğurmuş hem de Almanya da eğitim alması için gönderilen çocukların bir kısmının kaçarak İstanbul'a geri dönmesine sebebiyet vermiştir[120]. Hatta bahsi geçen çocukların kimisi çeşitli sebeplerle hayatını kaybettiği ifade edilmektedir[121].

Başlangıçta yalnızca İstanbul'da açılan Darüleytamlar ihtiyaç nedeniyle birçok şehirde kuruldu ve binlerce çocuk buralara yerleştirildi. İstanbul ve taşradaki Darüleytamlardaki toplam sayı Maarif Nazırı tarafından verilen bilgilere göre 11.600 olduğu ifade edilmiştir. Anadolu'da, Darüleytamlar gibi aynı amaca hizmet eden müesseseler Öksüz yurtları adıyla anıldıkları söz konusudur. Darüleytamlarda şiddete yönelmeme hakkında bir talimatname bulunuyor aksi halde cezalar öne sürülüyordu[122]. I. Dünya Savaşı yıllarında ülke içinde yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle halkın ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yetersiz kalınması söz konusuydu[123]. Sayıları arttıkça Darüleytamların ihtiyaçlarına ve de orada çalışan memurun maaşlarına ödemeler aksamaya başladı. Safiye Kıranların incelemesi üzerine gördüğümüz üzere en büyük sorun yiyecek sorunuydu[124]. Böylelikle zaman içinde çeşitli şehirlerde açılan Darüleytam şubelerinin İstanbul'da birleştirilmesi kararı alınmıştır. Bu kararın başlıca sebepleri, gitgide artan ödenek sıkıntısı başta

[118] Safiye Kırbaç, "Osmanlı Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Almanya'ya Gönderilen Darüleytam Öğrencileri", Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, **Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler**, İstanbul 2003, s. 89.
[119] Safiye Kırbaç, a.g.m., s. 90 - 92.
[120] Nazan Maksudyan, Cihan Harbi Yıllarında Almanya'da Osmanlı Yetimleri Mavi Kep ve Pelerin, **Toplumsal Tarih**, Mart 2014, s. 26.
[121] Kırbaç, a.g.m., s. 97.
[122] Kıranlar, a.g.e., s. 60, 76, 83.
[123] İlhami Bekir Tez, **Taşlıtarladki Ev**, Yeni Adam Yayınları, İstanbul 1944, s. 82, 84.
[124] Kıranlar, a.g.e., s. 37.

olmak üzere taşra bulunan Darüleytamların idaresinde yaşanan zorluklar ve birtakım düzensizlikler taşra şubelerinin kapatılma nedenleri arasındaydı[125].

Korunmaya muhtaç çocukların sayısı arttıkça yeni çareler gerekmekteydi ancak bir taraftan da Osmanlı'da varlığına oldukça ihtiyaç olan Darüleytamlar, finansal alanda yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle zaman içinde kapatılmaya başlamıştı. Cumhuriyet dönemi içinde Darüleytam müesseselerinin özel sektöre devredilerek Şehir ve Köy Yatı Mekteplerine dönüştüğü görülmektedir[126]. 1926 yılına kadar varlığını sürdüren Darüleytamların 1918 - 1922 yıllarındaki faaliyetleri başka bir başlık altında incelenmiştir.

1.2.2. Himaye-i Etfâl Cemiyeti

Diğer bir kurum Himaye-i Etfal Cemiyeti, günümüzün Çocuk Esirgeme Kurumudur. Himaye-i Etfal Cemiyeti, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e iki döneminde havasını soluyarak çocuk korumasında önemli bir yerde durmaktadır. 1908 yılında ilk olarak Himaye-i Etfal Cemiyeti Kırklareli'nde kuruldu. 1917 yılında ise İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulması üzerine Kırklareli'ndeki kurum ile bir araya getirilmiştir[127]. İstanbul'da yetimler konusunda yaşanan yetersizlikler ve Darüleytamların yanında yeni bir kuruma ihtiyaç duyulması sonucunda Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur denilebilir[128].

Öyle ki İstanbul'da Himaye-i Etfal gibi cemiyete oldukça ihtiyaç duyuluyordu. O yıllarda yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nda, çok sayıda kimsesiz çocuk Harbiye Mektebi'nde geçici olarak kalmaktaydı[129]. Ancak kalıcı bir çözüm noktasında mali açıdan sıkıntılar vardı. Harbiye Nezaretinde barınmakta olan 500 yüz kadar kimsesiz

---

[125] Kıranlar, a.g.e., s. 63.
[126] Akol, a.g.e., s. 52.
[127] Hasan Akbayrak, "Himaye-i Etfal Cemiyeti", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 52, Nisan 1988, s. 31.
[128] 6 Mart 1917 tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurucu üyeleri Galatasaray yurdunda toplanır ve beyannamesini hazırlar. Cemiyetin üyeleri şu şekildedir: Reis: İsmail Canpolat Bey, Reis-i Sâni: Celal Derviş Bey, Muhasebeci: Osman Tevfik Bey, Muhasebeci: Kemal Derviş Bey, Üyeler: Adnan Bey, Servet Efendi, Nesim Mezalyah Efendi, Haralambidi Efendi, Doktor Rasim Ferid Bey, Mustafa Reşad Bey, Ahmed Emin Bey'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917 – 1923),** Şule Yayınları, İstanbul 1999, s. 15.
[129] Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1917 – 1923),** Şule Yayınları, İstanbul 1999, s. 30.

çocuk hükümet tarafından karşılanan parayla kurulacak olan Himaye-i Etfal Cemiyetine gönderilmişti[130]. Cemiyette koruma altına alınacak çocuklar için bazı ölçütler mevcuttu. Mesela belirli bir yaş sınırlaması bulunuyordu. Çocukların sağlığı önem verilen diğer konulardan birisiydi. Erkekler 13 yaşına kadar kız çocukları da 9 yaşına kadar kabul edilmekteydi. Çocukları alkol, sigara gibi kötü alışkanlıklardan korumak için çalışmalar yürütülmekteydi. Ayrıca çocuklara zarar verecek işlerde çalıştırılması cemiyetin hassasiyetle üzerinde durduğu diğer konuydu. Engelli çocuklar için de oyun alanları oluşturma fikri bulunan cemiyette kız çocuklarının eğitimi ve sağlığı konularına dikkat ediliyordu[131].

28 Kasım 1917 günü, Firuz Ağa'da bir de 100 yatak kapasiteli Çocuk Misafirhanesi açılışı gerçekleşti. Bakıldığı zaman cemiyetin hassas noktasından bir tanesi çocukların sağlığı konusudur. Bu yüzden çocukların sağlığı öncelik tutularak bir hamam inşa edilmiş, bulaşıcı hastalığı olan çocuklar için de ayrı odalarda tutulmuştur[132]. Fakat misafirhanede çocukların kalıcı kalma durumları söz konusu değildir.

Belgeler incelendiğinde Himaye-i Etfal Cemiyeti Misafirhanesi, çocukların kalıcı olarak yerleştirilecekleri bir mekân değildir, buraya yerleştirilen çocuklar evlatlık verilerek veya sanayi erbabı, tüccar yanına yerleştirme imkânı bulundukça yerlerine başka korunmaya muhtaç çocukların misafirhaneye yerleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu hususta özellikle de kimsesiz çocukların misafirhaneye alınması konusu vurgulanır[133]. Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından çocuklar evlatlık olarak verildiğinde takipleri hemen bırakılmamaktaydı. Özellikle çocukların evlatlık verildikleri evlerde hizmetçi muamelesi gördükleri tespit edilince yeni yol arayışları aranmaya başlanıyordu[134]. Göçmen ve korunmaya muhtaç çocuklardan şimdiye kadar alınmış çocukların miktarı tespit edilmiş ancak Himaye-i Etfal Misafirhanesine Nazmi Duhani Bey tarafından kaydedilen 62 kişinin Selimiye kışlasındaki göçmenlerin arasından yine cemiyetin muhasebecisi tarafından da Davutpaşa kışlasındaki Müslüman muhacirin çocukları, müdüriyetin bilgisi olmadan

[130] Okay, a.g.e., s. 31.
[131] A.g.e., s. 16, 17.
[132] A.g.e., s. 31.
[133] **BCA**, Kutu: Fon: 27212 Kutu: 39 Gömlek: 38 Sıra: 7, 27 Temmuz 1338 (16 Ağustos 1922).
[134] Okay, a.g.e., s. 33.

misafirhaneye kaydedildiği belirtilmiştir[135]. Sonuç itibariyle cemiyetin misafirhanesine verilen önceliğe rağmen bazı zorunluluklar yaşanarak muhacirin çocukları da yerleştirilmişti. Yoksul ve kimsesiz çocuklardan ise 1917 yılından 1922 yılına kadar toplam 2027 çocuk misafirhanede kalmıştır. İzmir'in işgali üzerine zor durumda kalan kimsesiz çocuklar Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından tespit edilerek Himaye-i Etfal'e ulaştırılır böylece göçmen çocuklarda gerek cemiyete gerekse bazı yatılı okullara teslim edilmiştir[136].

Gitgide başka şubeler de açılmış Kırklareli şubesinin açılışını ve başkanlığını Dr. Fuat (Umay) Bey yapmıştır[137]. Ayrıca cemiyetin bir hanımlar heyeti bulunuyordu (28 Mart 1918). Cemiyet dışarıdan gelen yardımlara açık olduğu için, Cenevre Etfal'e Muavenet Heyet-i İttihadiyesi Merkezi tarafından süt, pirinç, fasulye gibi gıda ürünleri ve giysiler Türk yetimlerine ulaştırılmıştır. 1922 yılının Kurban bayramının ilk gününe denk gelen günde "Himaye-i Etfal ve Yetimler Günü" ilan ederek iane toplamak için Dâhiliye Nezaretine başvurmuştur[138]. İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti yetim ve öksüz çocuklar için yürüttüğü faaliyetleri sonucunda 17 Ocak 1921 tarihinde padişahın emriyle millete fayda veren kurumlardan sayılmıştır[139].

İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti 1922 yılına geldiğinde, Ankara'da 1921 yılında açılmış olan Himaye-i Etfal'e bağlandı. İstanbul'daki cemiyet ile Ankara'daki cemiyet arasında iletişim sağlayan kişilerden biri de Fuat Bey'dir. Fuat Bey, 1922 yılına ait yapılan bir röportajda "İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyetiyle Ankara Himaye Etfal'de ayrılık var mıdır?" sorusuna Fuat Bey'in verdiği cevap; Hayır yoktur demiştir. İstanbul'a gitmiş olan Fuat Bey, İstanbul merkezinin de Ankara merkezi umumiyesine tabi olmasının gerektiğini bunu İstanbul merkezinin kabul ettiğini ifade etmiştir[140]. Makbule Sarıkaya'nın belirttiği üzere de, Himaye-i

---

[135] **BCA**, 27212 Kutu: 39 Gömlek: 38 Sıra:7, 12 Ağustos 1338. (16 Ağustos 1922).
[136] Okay, a.g.e., s. 31, 48.
[137] Hakan Acar, **Cumhuriyetin Çocuk Refah Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921 - 1981),** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Ankara Mart 2011, s. 12.
[138] Okay, a.g.e, s. 20, 49, 59.
[139] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**,** Fon Kodu: **İrade Dosya Usulü (İ-DUİT)** Kutu:116 Gömlek: 31, (H.07.05.1339); Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917-1923),** Şule Yayınları, İstanbul 1999, s. 18.
[140] "Himaye-i Etfal'de", Anadolu'da Yenigün, 19 Aralık 1922.

Etfalin 1923 tarihinden sonra Türkiye Himaye Etfal Cemiyeti'nin İstanbul merkezli şubesi olarak devam ettiğidir[141].

1.2.3. Paramiliter Kuruluşlar ile İzcilikte Yetimlerin Yeri

İttihat ve Terakki idaresiyle karşımıza bazı yenilikler çıkmaktadır. Özellikle bu yıllar içinde Balkan Savaşlarının yaşanmasının ardından çocuklara millet bilincini aşılama düşüncesi etkinliğini arttırmıştır ve bu düşünceyle hareket edilmeye başlanılmıştır. Bahsedilen dönemde, çıkarılan dergi ve yayınlardaki yazılarla beraber eğitimde de bu durum kendini göstermiştir. Böylece 1913 yılında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı (İlk Öğrenim Geçici Yasası) ile ilkokullarda Türkçe öğreniminin zorunlu hale geldiği görülmektedir[142]. Ayrıca Osmanlı'da Meşrutiyet döneminin etkisi altında yaşanan gelişmelerden biri de İttihat ve Terakki idaresinin Türkçü politikası niteliğinde kurulan bazı kuruluşlardır.

1913 - 1919 yılları arasında varlığını sürdüren Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, İttihat ve Terakki destekli kuruluşlardan biridir. 1 Şubat 1913 tarihinde kuruluşu denk gelmekle birlikte yardım faaliyetlerini düzenlemek için bünyesinde iane heyeti ile hanımlar heyeti barındırır[143]. Hanımlar heyeti[144] içinde ise daha çok sosyal yardım faaliyetleri ile ilgilenilmektedir. Cemiyetin aracılığıyla İstanbul Darülfünun 'da toplanan bağışlar şehit aileleri, yetim çocuklar ve dul kadınlara yardım sağlamıştır. Öyle ki, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti yapmış olduğu yardımlar neticesinde 1914 yılında kamu yararına hizmet eden cemiyetlerden sayılmıştır[145].

Revaç gören diğer kuruluşlardan biri ise askerliğe hazırlık niteliğinde olan gençlik dernekleridir. Genç derneklerinin kurulma sürecinde ilk olarak Türk Gücü Cemiyeti karşımıza çıkar ve amacı Osmanlıda memleket dâhilinde beden eğitimi, spor faaliyetleri ve askerî eğitimin yaygınlaşmasını sağlamaktır. İngiltere ve Almanya'da izcilik faaliyetlerinin gelişmesiyle Osmanlı'nın Alman Pfadfinder (iz

[141] Sarıkaya, a.g.e., s. 49.
[142] Cüneyd Okay, **Meşrutiyet Çocukları**, Bordo Kitaplar, İstanbul Kasım 2000, s. 42.
[143] Özbek, a.g.e., s. 306.
[144] Cemiyetin kadın üyelerine bakıldığında; Fatma Aliye, Şair Nigar, Halide Edib, Fehime, Nüzhet, Nezihe Muhlis, Nakiye Huriye, İhsan Raif ve Ümmü Gülsüm gibi isimler bulunuyordu.
[145] Erdal Aydoğan, "Paramiliter Bir Kuruluş Olan Milli Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin Kuruluşu ve Birinci Dünya Savaşı'nda Bazı Çalışmaları", **Atatürk Dergisi**, C: 3, Sayı: 3, 2003, s. 67 - 69.

bulucu) izci örgütünden etkilendiği böylelikle Türk Gücü Cemiyeti'nin kurulduğu belirtilmektedir. Gelişmelerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'ndeki gençler bir kılavuz eşliğinde askerliğe hazırlanacak ve askerî terbiye ile millet eskiden olduğu gibi yeniden askeri millet haline getirilmesi sağlanacaktır[146]. Kurulacak olan bu tür dernekler gençlerin askeri eğitim almasını sağlayarak yurt savunmasına hazırlamaya amaç edinmiştir.

Türk Gücü Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında bulunan Ethem Nejat, Türk nüfusunun azalmasına etken olan hastalıklar ile ölüm oranının yükselmesinin memlekette ilerleyen zamanlarda yaşanacak sıkıntıları aşmak için mekteplerdeki eğitim şeklinin değiştirilmesini ifade etmekte ve kapalı alanda yapılan eğitimlerin çocukların sağlıksız büyümesine sebep olduğunu düşünmekteydi. Bu nedenlerle Nejat Bey'in de kurucu üyeleri arasında bulunduğu Türkçü aydınlar tarafından 1 Mart 1913 tarihinde İstanbul'da Türk Gücü Derneğinin açılışı gerçekleşmiştir[147]. Türk Gücü Cemiyeti'nin resmi sloganı olan; "Türkün gücü her şeye yeter!" ile tüm ulusun sağlam ve güçlü olması çağrısında bulunulmuştur. Mayıs 1914'te Türk Gücü Cemiyeti, bağış toplama toplantısında bir konuşma yaparak kuruluşunun temel amacının Türk'ün fiziksel gücünü artırmak olduğunu vurgulamıştır. Bu programın bir parçası olarak, hem erkek hem de kız çocukları jimnastik ve Türk milli sporlarının içinde yer almasına davet edilmekteydi[148]. Kısaca temel amaç Milli bir müessese kurarak çocukların beden eğitimi ve sağlık kontrollerinin koruma altına alınması şeklinde ifade edilebilir[149].

Türk Gücü Cemiyetinin yanı sıra 1914 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından İzciler Ocağı Cemiyeti kurulmuştur. İzcilik ile Osmanlı ilk olarak 1910 yılında "Sây" ve "Tetebbu" dergilerinde Ragıp Nureddin Bey'in yayınlamış olduğu Keşşaflık (İzcilik)[150] yazısıyla tanıştığı belirtilmektedir[151]. Bu gelişmelerin yanında

---

[146] Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul 1985, s. 531, 532.

[147] Mehmet Salih Erkek, **Bir Meşrutiyet Aydını Ethem Nejat 1887-1921**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 69, 70.

[148] Nazan Maksudyan, "Agents or Pawns?: Nationalism and Ottoman Children during the Great War." **Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association** 3, no: 1, Mayıs 2016, s. 158, 159.

[149] Erkek, a.g.e., s. 71, 72, 75.

[150] İzcilik örgütü, İngiltere'de Baden-Powell'in öncülüğünde kurulmuştur. Kısa süre içinde Avrupa'ya yayılan bu örgüt II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Osmanlı toplumunda da yankılar uyandırmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde bu harekete "keşşaflık" denilmiştir. Nafi Atuf (Kansu), Edhem Nejat ve Robenson kardeşlerin öncülük ettiği keşşaflık önce Galatasaray ve Darüşşafaka gibi okullarda

11 Mayıs 1914 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özel sayısı olarak yayınlanan İzcilik Özel Sayısında, bir İngiliz yazarın kitabı "İzcilik - Altun Ordu" adıyla Türkçeye çevrilerek "Çocuk Dünyası" dergisinde tanıtılmıştır[152].

İzciliğin Osmanlı içinde gelişmesini sağlamak için Belçika'dan M. Parfitte getirilmiştir. Bu sıralarda Türk Gücü Cemiyeti yerini Osmanlı Genç Derneklerine bırakmıştır. Daha evvel benzeri teşkilatlar bünyesinde bulunmadığı için Osmanlı Devleti'nde Güç Derneklerinden beklenilen netice elde edilememiştir. Daha sonra Almanya'daki Genç Derneklerinin Osmanlı'da örnek alınmaya başlaması üzerine Alman uzmanların desteğinin sağlanması ile Osmanlı Genç Dernekleri kurulmaya başlamıştır[153]. Özellikle savaş zamanlarında ülkelerin birlik ve beraberliğini korumak maksadıyla gençlere ne kadar ihtiyacı olduğunu gösteren bu gelişmeler Osmanlı Devleti içinde de I. Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu yıllara tekabül eder. Ancak I. Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte birtakım değişiklikler yaşanarak Genç Dernekleri ve İzci Ocağı gibi dernekler Harbiye Nezareti bünyesine bağlanmıştır. (1916) Osmanlı Genç Dernekleri'nde Harbiye Nezareti'nin vereceği emirlerin uygulanması ve yürütülmesi amacıyla Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği kurulmuştur[154]. Bu kez Almanya'dan İstanbul'a davet edilerek Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'ne getirilen Von Hof Genç Derneklerinde görev almak için getirilmiştir. Netice itibariyle, 25 Eylül 1916 tarihinde Genç Dernekleri'nin çeşitli şubeleri oluşturulmuş olup 2 Kasım'da da eğitime başlanılmıştır[155]. Bu derneklerdeki eğitim 12 yaşından askerlik yaşına kadar Osmanlı çocuklarına zorunlu hale getirilmiştir[156].

Osmanlı Genç Dernekleri Nisan 1916 tarihinde kurulmaya başladığını ifade edilmişti fakat bundan önce 1915 yılında Milli Eğitim Bakanlığı askeri eğitimi Darüleytam (Yetimhane) müfredatına dâhil etmeye karar verdi. Darüleytam

---

görülmüş daha sonra birçok okulda gelişme göstermiştir. Bkz. Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1985, s. 531.

[151] Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1985, s. 531.

[152] Karakışlar, a.g.m., s. 25.

[153] Sadık Sarısaman, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri", **OTAM**, Cilt: 11, Sayı: 11, s. 439.

[154] Sarısaman, a.g.m., s. 445.

[155] A.g.m., s. 440, 447.

[156] Erkek, a.g.e., s. 84.

Müdürlüğü yetimhanelerdeki çocuklarında en iyi şekilde büyütülmesi ve harcanan emeklerin karşılığının alınabilmesi adına bu eğitime dâhil edildiğini açıklamaktaydı. Sonucunda Nazan Maksudyan'ın makalesinden yola çıkılarak Kadıköy'deki erkek çocuklarının kaldığı yetimhaneye 300 tüfek gönderilerek eğitime başlandığı ifade edilmektedir[157]. 12 yaşından itibaren bütün çocukların Genç Derneklerine katılması için İzcilik Kanunu çıkarılarak eytam mekteplerindeki erkek öğrencilerinde bu eğitime dâhil edildiği görülmektedir[158]. Öyle ki, vatansever bir kuşak yetiştirmek için gerekli çalışmalar yapıldığı ve yetimhane ki çocuklara tek tip bir askeri eğitim ile canlandırma yapılarak eğitim verildiği ifade ediliyordu[159]. Sonuç olarak Genç Dernekleri, henüz askerlik çağına gelmemiş olan gençleri bedenen, ruhen bilgili ve sıhhatli olarak yetiştirerek gerekli askeri eğitimi almasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Bunların yanı sıra gençlerin boş vakitlerinin güzel değerlendirmesi sağlanarak toplumda sosyal bir ortam oluşması ve sağlık problemlerine karşı duyarlı bir ortam oluşturulması hedeflenmekteydi. Olumlu hedefleri olan Genç Dernekleri, gençlerin daha çalışkan başarılı birer birey olmalarına imkân sağlamaya yönelikti üstelik alkol, sigara gibi kötü alışkanlıklardan da uzak durmaları istenilmekteydi[160]. Kesin olmamakla birlikte Genç Derneklerinde eğitim alan gençlerin sayısı 12 ila 17* yaş arasındaki çocukların kaydının tutulduğu defterlerde 1917 yılının Ekim ayına kadar 8.000'den fazla kayıt olduğu belirtilmektedir[161].

Anadolu'da ise Genç Dernekleri bir nevi çocuk ordusu gibi algılanarak talimler 12 yaşındaki gürbüz grubundan bölük oluşturulmaya başlanınca bu konuda Müfettiş-i Umumiliği tarafından bazı dernekler uyarı almıştır[162]. Birtakım olumsuzlukları da ortaya çıkarana Genç Derneklerinde, köy ve kasabalardaki gençlerin haftada iki gün askeri merkezlere getirilmesi o günün şartlarıyla iki günü bitirmekteydi. Ayrıca fabrikalarda çalışan gençlerinde talim günlerinde işe gitmemeleri yine diğer bir olumsuzluktu. Hem zaman hem de iş gücü kaybına olumsuz katkıları

---

[157] Nazan Maksudyan "Agents or Pawns?: Nationalism and Ottoman Children during the Great War." **Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association** 3, no: 1, 2016, s. 162.
[158] BOA, **Maarif Nezareti Mektub Kalemi Evrakı (MF. MKT)**, Kutu: 1215 Gömlek: 23, (H.28.05.1334).
[159] Maksudyan a.g.m., s. 162.
[160] Sarısaman, a.g.m., s. 440 – 442.
[161] *Genç Dernekleri Kanunu ve Talimatnamesinde bulunan Madde 2'de :"Tabiiyyet-i Devlet-i Aliyye'de bulunup 12 yaşından 17 yaşına kadar olan gençlerden "Gürbüz Derneği" ve on yedi ve on yediden yukarısında bulunan gençlerden "Dinç Derneği" teşkil olunur." Şeklinde belirtilmektedir. Bkz. Sarısaman, a.g.m., s. 449.
[162] A.g.m., s. 463.

görülmekteydi[163]. Olumsuzlukları da içinde barındırmasına rağmen Genç Dernekleri varlıklarını Mondros Mütarekesi'nden sonra da devam ettirmeyi başarmıştır. Çok sayıda yetimhanelerde çocuk olması onlarında gelecek adına daha dinç ve güçlü olmaları sağlanmaya çalışıldığı hakkında yukarıdaki bilgilerden yola çıkmak mümkündür.

Yine 1916 - 1918 yıllarında İttihat Terakki yönetimde çocuklar için sık sık bayramlar düzenlenmiştir. 15 Mayıs 1916'da gerçekleşen Çocuk Bayram'ında jimnastik oyunları ve gösteriler sergilenmiştir. 2 Mayıs 1918'deki İdman Bayram'ında da ilkokul çocuklarının geçit törenleri ve jimnastik gösterilerine yer verilmiştir. "Çiçek Bayramı", "Ağaç Bayramı", "Buğday Bayramı" diye adlandırılan bayramlarda ise isimlerini taşımakta olan konular hakkında çocuklara faydalı bilgiler verilmesi amaçlanmıştır[164]. Sonuç olarak dönem itibariyle yaşanan savaşlar ve milli bilinç oluşturma gayesi İttihat Terakki'nin yeni kurumlara yönelmesini ayrıca yapılan etkinliklerle geleceğin teminatı olan çocukların eğitimi o yönde şekillenmiştir. İzcilik faaliyetleri, çocuk bayramları hatta çocuk oyunlarına[165] bile bu durum yansımıştır.

1.2.4. Savaş Esiri Kimsesiz Çocukların Durumu

Osmanlı topraklarında üst üstte ağır savaşların yaşanmış olması ve I. Dünya Savaşı sürecinde cepheden gelen birçok şehit haberiyle birlikte geride savunmasız kalan birçok şehit ailesi de bulunmaktaydı. Savaş kayıpları bir taraftan devam ederken bir taraftan da binlerce kişi düşmana esir düşmekteydi. Özellikle Kafkas Cephesi muharebeleri sonucunda binlerce Türk askerinin Ruslara esir düştüğü belirtilmektedir[166]. Türk askerlerinin dışında Anadolu'da bazı bölgelerdeki Müslüman - Türk sivillerin de aynı zamanda Ruslara esir düştüğü ve bu esirler

[163] Sarısaman, a.g.m., s. 464, 465.
[164] Çocuklara yönelik eğlence aktivitelerin yanı sıra fidan ekimi, buğday toplama gibi yararlı uygulamalar yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için ; Okay, a.g.e., s. 70, 71.
[165] Balkan Savaşı'nın yaşanmasıyla ülkede çocuklara milli duygu bilincinin aşılanması amacıyla bazı çocuk oyunları düşmanı tanıtma yönünde görülmektedir "Terbiyevi Çocuk Oyunları", "Terbiyevi Jimnastikler" "Taklit Oyunu" "Kurt Kuzu Oyunu" gibi bazı oyunlar da bedensel açıdan çocukları zinde tutmaya yöneliktir. Cüneyd Okay, Meşrutiyet Çocukları, s. 72.
[166] Betül Aslan, "I. Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası'nda Türk Esirler", **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]** 42, Erzurum 2010, s. 283.

arasında çocuklarında bulunduğu ifade edilir. Konumuz itibariyle yetim, öksüz veya herhangi bir nedenle kimsesiz kalmış çocukların durumları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle esir düşen Müslüman çocukların da kimsesiz kaldığı ortadadır.

Genel olarak Birinci Dünya Savaşı esnasında sivil esirlerin sayısının yüz binden fazla olduğu tahmin edilmektedir[167]. 16 Şubat 1916'da Erzurum Ruslar tarafından alınmıştı böylelikle Muş ve Bitlis'i de Rus kuvvetleri işgal etmişti[168]. Kendisi de Ruslara esir düşen ve Nargin esir kampında Müslüman çocuklarla karşılaşan Abdurrahim Zapsu kaleme aldığı kitapçıkta, 1916 Bitlis Muharebesinden sonra Nargin'de esir düşmesini anlatır. Esir olduğu sırada eserini kaleme alan yazar, burada yüz yirmi kadar esir düşen Müslüman çocuğunda olduğunu belirtmektedir. Nitekim gördüklerini şu şekilde anlatır: "1332 senesinde vatan uğrunda Bitlis muharebesinde yaralı düştüm. Ruslar beni esir ettiler. Hastanelerinde tedavi ettikten sonra Nargin Adasına götürdüler. Bu adada bulunan dokuz bine yakın esirin içinde yüz yirmi kadar sahipsiz İslam çocukları da vardı. İşte bu risaleyi onlar için yazdım"[169].

Hilal-i Ahmer Cemiyeti de 1917 yıllında Rusya'daki Türk esirlerin durumunu öğrenmesi için Yusuf Akçura'yı görevlendirilmişti. Nargin Adası hakkındaki gözlemlerini ileten Yusuf Akçura'dan sonra ise Neriman Nerimanov da yapmış olduğu incelemeler bulunmaktadır. Bu incelemeler sonucunda adada 8 yaşından 15 yaşına kadar çocukların bulunduğunu ve orada bulunanların hepsinin Kafkasya Cephesinden geldiklerini bildirmiştir[170].

Kafkas Cephesi savaşlarında Rus işgaline düşen bölgelerdeki Türk - Müslüman halk oldukça sıkıntılar yaşamış ve bu sıkıntılar Azerbaycan basınında göz önüne getirilmiştir. Azerbaycan Türkleri ise yaşanan sıkıntılardan haberdar olmalarıyla beraber olaylara kayıtsız kalmayarak yardım çalışmalarını başlatmıştır[171].

---

[167] Aslan, a.g.m., s. 284, 285.
[168] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1948, s. 421.
[169] Abdürrahim Pertev, **Esir Çocuklara Ahlak Dersi**, 2. Baskı, İstanbul Matbaası, 1340 (1924), s. 2.
[170] Aslan, a.g.m., s. 296, 298, 299.
[171] Betül Aslan, **I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine "Kardaş Kömeği (Yardımı)" ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 85, 86.

Böylelikle Türk esirlerin durumu ile ilgilen Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi tarafından "Muhtaçlara Kömek (Yardım) Cemiyeti" aracılığıyla esirlere yardım edilmeye çalışılıyordu. Cemiyetin amacı yardıma muhtaç Müslümanlara el uzatmak özellikle de Nargin Adasındaki Türk esirlerin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Özellikle kimsesiz kalan Müslüman yetimlerin toplanmasında bir takım güçlükler yaşanmıştır. Özellikle ağır kış şartları durumu daha da zorlaştırmaktadır. Bunun üzerine Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi tarafından Kafkasya Cephesi savaşlarında Anadolu'da kimsesiz kalan Müslüman - Türk çocuklarını koruma altına almak için çeşitli yerlerde on sekiz tane yetim evi açılmıştır. Buralara yerleştirilen yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması da yine Müslüman Hayriye Cemiyetlerinin kendi gayretleri ve hayırseverlerden topladıkları yardımlar ile sağlanmaktaydı. Yetim evlerine gelen çocukların önce fotoğrafları çekiliyor ve alınabildiği kadar bilgi alınarak kayıtları yapılıyordu. İlerde aileleri ararsa bu bilgiler önem arz ediyordu. Buralara yerleşmiş çocuklar bir bakıma şanslı kalarak hem bakım ihtiyaçları elden geldiğince imkânlarla gideriliyor hem de Türk - İslam adetlerine göre yetiştirilmelerine özen gösteriliyordu[172].

Yukarıdaki bilgilerden vardığımız sonuca göre esir düşen sivillerin arasında çocukların da olduğu ve oradaki zor şartlarda dayanmalarının ne kadar zor olduğudur. Yıllar içinde Rusya'da esir olarak kalmış vatanına geri dönememiş kişiler vardır. 1923 (12 Teşrinisani 1339) yılına ait bir belgede Kastamonu Mebusu Halid Bey'in aracı olmasıyla Rusya'da esir olarak kalmış ve yıllar içinde Sibirya'da dâhil olmak üzere çeşitli kısımlara dağılmış olan esirlerden bazılarının ailesinin onlara ulaşmaya çalıştığı bilgisi mevcuttur. Yapılan müracaatlar üzerine aileler Rusya da esir kalan tanıdıklarına ulaşmaya çalışarak Moskova Büyükelçiliği ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin vasıtasıyla esirlerin nakilleri istenmekteydi. Ancak gereken araçların temin edilememesinden dolayı nakiller gerçekleştirilememiştir[173].

[172] Aslan, a.g.e., s. 137, 142, 143, 145, 301.
[173] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),** Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu: 6 Gömlek: 32 Sıra: 1 (17.10.1923)

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÜTAREKEDEN CUMHURİYETE KİMSESİZ ÇOCUKLAR (1918 - 1922)

2.1. MÜTAREKE VE YETİMLER

Mondros Mütarekesi'ne giden dönemde en son savaş olarak belirtebileceğimiz I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nde üst üstte gelen savaşların sonucunda ağır ve üzücü sonuçlar doğurdu. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla savaş sona ererek Osmanlı Devleti mağlup tarafta yerini aldı. Üstelik Osmanlı savaşın içinde düşmanla mücadele ederken savaş sürecinde İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya arasında Osmanlı topraklarını paylaşmaya yönelik antlaşmalarda bulunmaktaydı[174]. Ayrıca Mütarekenin ardından işgal kuvvetleri, başta İstanbul olmak üzere Ege'de, Akdeniz'de, Akdeniz'in Batısında, Güneydoğu Anadolu bölgesinde bazı illeri işgal ediyor ve olumsuzlar devam ediyordu.

I. Dünya Savaşı'nın gidişatına bakıldığı zaman Türk ordusu Kafkasya'da olumlu sonuçlar alsa da 19 Eylül 1918 tarihi itibariyle İngiliz taarruzuna Filistin ve Suriye'de dâhil olduğu görülmektedir. Ekim ayının sonunda da Halep İngilizlere bırakılmış, Bağdat düşmüş ve sıra Musul'a gelmiştir. Mücadelelerde yaşanan olumsuz gelişmeler ile Bulgaristan başta olmak üzere Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devletleri savaştan çekilmiştir. Osmanlı Devleti ABD Başkanı Woodrow Wilson aracılığıyla mütareke istemek zorunda kalmıştır[175]. I. Dünya Savaşının sonucunda kaybetmiş olmanın etkisiyle devletlerde hükümet değişiklikleri yaşanmıştır. Böylelikle İzzet Paşa Hükümeti kurularak Mondros'ta, mütareke Osmanlı Devleti adına imzalanmıştır. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması memlekete bir nebze rahat bir nefes aldırmaktaydı. Yaşanan mücadelelerden sonra memleketin o sırada ihtiyacı bulunanın barış, güvenlik ve salâh olduğu ve bunların da ancak el birliğiyle gerçekleştirilebileceği belirtiliyordu[176]. 1918 döneminin iç siyasetinde yaşanan gelişmelere bakıldığında Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın İstanbul'dan gizlice gitmeleriyle İzzet Paşa

[174] Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakıyete Dönüş 1918-1919),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. 1, İstanbul 2004 s. 19.
[175] Akşin, a.g.e., s. 15.
[176] M. Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 3.

Hükümetinin güç durumda kalmasına ve yaşanan bu durumdan sorumlu tutulmasına neden olmaktaydı. Artan baskılar sonucunda hükümetler arasında değişiklik yaşanarak İzzet Paşa hükümeti istifa etmiş ve yerine Tevfik Paşa Hükümeti kurulmuş ve Teceddüt Fırkası adını almıştır[177]. Yaşanan gelişmelerin yanı sıra memlekette kurtuluş çareleri düşünülmekteydi. İstanbul'da o sıralarda bulunan resmi, yarı resmi ve hususi birçok müessese bulunuyordu. Bazı siyasi partilerinde katıldığı münevverler zümresi 7 Aralık'ta "Milli Kongre" adında "Milli Birlik Cephesi" kurmaya çalıştı. Ve Milli Kongre ile her şeyden önce memleketin geleceği ve milli beraberliğin garantisini önemsiyordu. 7 Aralık'ta neşredilen Milli Kongre Beyannamesi kısa ömürlü olsa da Milli Kongre aracılığıyla, milletin içte ve dışta tanınmış şahsiyetlerden faydalanacak ve memleketin haliyle ilgilenen Türk kadın cemiyetlerini de bu çalışmalara ortak edecekti. Milli Kongre'ye 29 Kasım 1918'de cemiyet ve siyasi partilerde katılmıştır. Konumuzla ilgili faaliyetler yürüten cemiyetler arasında olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Müdafaayı Milliye Cemiyeti'nde katılan müesseseler arasındaydı ve bu cemiyetlerden ikişer temsilci kongreye katılacaktır[178]. O sıralarda birlik ve beraberliğin vatanın içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasının tek çaresi olarak görülmekteydi.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı dönemde, yurtta görülen iktisadi şartlar kötü bir haldedir. En büyük ihtiyaçlardan yiyecek ve giyim eşyası kalmamıştır. Mahsul ürünleri ise I. Dünya Savaşı'mdan önceki miktarının yarısına düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı içinde şehit düşen insanların sayısının oldukça fazla olmasıyla birlikte aynı zamanda göç olayları, açlık ve yoksulluk çok miktarda kayba neden olan diğer durumlardır[179]. Osmanlı Devleti'nde geçmişte var olan kurumların bir kısmı gelecek için de faaliyetlerini devam ettirmiştir. Rusya'yla yaşanan savaşlar ve Osmanlının aldığı yenilgilerden kaynaklanan birde göç olaylarıdır. I. Dünya Savaşına gelindiği vakit Anadolu'daki göçmen nüfusu toplam nüfusun neredeyse yüzde kırkını oluşturduğu ifade edilmektedir[180].

---

[177] Gökbilgin, a.g.e., s. 7,8.
[178] A.g.e., s. 19 - 21.
[179] Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 130 – 132.
[180] Karen Barkey, **Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar,** Versus Kitap, İstanbul Ocak 2011, s. 374.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla başlangıcı saydığımız Kurtuluş Savaşı içinde Anadolu'da ekonomik ve maddi imkânların nasıl olduğu sorusuyla başladığımız zaman kısaca bazı bilgileri vermekte fayda vardır. Ekonomik yönden işgal edilmiş olan topraklar tamamıyla tarıma dayalıdır. Savaşın olumsuz nedeniyle erkek gücü azalmış, gereken iş gücünün yerini kadınlar, çocuklar, yaşlılar almak zorunda kalmıştır. Ülkede mevcut olan Darüleytamlara gereken ödenekler ayrılamamış çocukların ihtiyacını karşılamak maksadıyla maddi kaynak bulma zorluklarıyla karşılaşılmıştır. Osmanlı'da Mayıs 1919 yılındaki mali duruma bakıldığında devletin subay ve memur maaşlarını ödeyemeyecek vaziyete geldiği ifade edilmektedir[181].

Savaşlar ve özellikle yaşanan Milli Mücadeleler sırasında ülkemizde erkek nüfusun yetersiz kaldığı durumlarda kadınlarda cephede ve cephe gerisinde görev almıştır[182]. Farklı bir duruma bakıldığında ise, Kurtuluş Savaşı devam ederken cepheye giden askerlerin içinde bulunan 70. Alay komutanı Hafız Halit Bey'in kızı Nezahat (Onbaşı Nezahat Baysel)'da bulunur. O sıralarda 12 yaşında olan Nezahat babasıyla savaşmaktaydı. Öksüz kalan Nezahat babasının yanında küçük yaşından itibaren cephelerde mücadele etmiş bir çocuk örneğidir[183].

1919 yılı içinde kimsesiz çocukların durumunun incelenmesi konusu arşiv belgelerindeki bilgiler ile açıklanmaya çalışılacaktır. Bu yıllar içinde sokaklarda bulunan şahıslar içinde çocukların da mevcut olduğu görülmektedir. Otomobil Tabur Komutanlığı, içlerinde yetimlerinde bulunduğu toplam 51 kişinin bulunduğunu belirtir böylece Ahırkapı otomobil tamirhanesinde 185 kişinin olduğu açıklanır. Burada bulunan şahısların otomobil taburunca kendilerinden istifade edilmesinin mümkün olması gerekmekteydi. Bu nedenle 50 çocuğun hem 15 yaşından küçük olması hem de sağlık yönünden vücutlarının zayıf olması sebebiyle tamirhanede

[181] Alptekin Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:13, 1994, s. 31, 33.
[182] Karakışla, a.g.e., s. 54.
[183] Kurnaz, a.g.e., s. 172., Esma Torun Çelik, "Milli Mücadele'de Türk Jaenne Darc, Fatma Seher Hanım", **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III,** Kocaeli 2017, s. 1115.

bulunmalarının mümkün olmadığı belirtilmektedir[184]. Bu yüzden yetim çocukların Darüleytamlardan hangisine yerleştirileceği söz konusu olmuştur[185].

Yetimlerin bulunmaların ardından Darüleytamlara yerleştirilmeden evvela bulundukları yerlerde bir süre himaye edildikleri de görülmektedir. Örneğin Merzifon Şifa yurdunda erkek ve kız yetimlerin miktarı sorulmuş[186], ve yurdun himayesinde bulunan 232 adet kız yetim, 73 adette erkek yetim ile toplamda 305 eytamın bulunduğu ifade edilmiştir[187]. Şifa yurdunun himayesinde bulunan çocuklardan 73 erkek yetim, Kolordu Komutanlığının emriyle Amasya Küçük Zabıt Mektebine[188] hemen gönderilmesi istenmiştir[189]. Kız çocuklarının ise nereye gönderileceği konusunda bir bilgi verilmemiştir. Burada önemli olan diğer bir durum ise erkek çocuklarının Küçük Zabıt Mektebine gönderilmesi, devlet adına bu çocuklardan ileride faydalanabileceği bir çözüm yoluna gidilmesidir.

Sonuç itibariyle, dönemin şartları içinde sayıları gittikçe artış gösteren yetim, öksüz çocukların bulundukları zaman onların koruyuculuğunu üstlenen Darüleytamlara ulaştırılmadan evvel bazı kurumlarda himaye edildikleri ve bu kurumlarla irtibata geçilerek çocukların sayısının ve durumunun ne olduğundan haberdar olunmaya çalışıldığını göstermektedir. Hatta zamanla azalan Darüleytamların yerine aynı amacı paylaşacak kurumların açılarak ayakta durmaya çalışması da dönemin zor şartları göz önüne getirildiğinde oldukça zorluklar içeren bir tabloyu göstermektedir.

---

[184] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), **İstiklal Harbi Kataloğu (İSH)**, Belge: 221 – 228aa, Dosya: 2 Fihrist: 77-1, (27.03.1335).
[185] ATASE, **İSH**, B: 221 – 228 D: 2 F: 77, (10.10.1335).
[186] ATASE, **İSH**, B:482 – 152aa D: 7 F: 140/1, (17.07.1335).
[187] ATASE, **İSH**, B: 482 – 152aa, D: 7 F: 140/1, (18.07.1335).
[188] 1909 yılında çıkarılan bir nizamname ile subay eğitimi olan Küçük Zabıt Mektepleri (Astsubay Hazırlama Okulu)'nda eğitimin modern metotlarla yapılabilmesi amaçlanmıştır. Bkz. http://www.astsubay77.com/haberler/194-astsubay-okullarinin-tarhcesi, Erişim: 11.11.2019, 15:30
[189] ATASE**, İSH**, B: 482 - 182 D: 7 F: 140, (19.07.1335).

2.2. ANKARA HÜKÜMETİNİN ANADOLU'DA ALDIĞI ÖNLEMLER

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti içinde vatan mücadelesi devam ederken şehit evladı ve ailelerine yardım edilmesi konusunda birtakım konuşmalar ve kanun teklifleri bulunur. Aynı zamanda memleket genelinde 250 bin kadar yetimin olduğu belirtiliyorken yetimlerin hepsinin himaye edilemediği sıkıntısı bulunuyordu. Bu nedenle yetimlere yardım için TBMM'ye sunulan kanunlar söz konusudur[190]. Yetim ve öksüzler hakkında olan bu kanunlara değinilmeye çalışılacaktır.

Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla ülke topraklarını işgalden kurtarma çalışmaları da başlamıştı. Anadolu'da çalışmalar sürerken 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un resmen işgal edilmesi ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nin çalışamaz hale gelmesi üzerine TBMM'nin açılması gerekliliği doğmuştur. Bunun üzerine 23 Nisan 1920 tarihinde Anadolu'da Büyük Millet Meclisi açılmıştır[191]. Yeni bir meclis ve hükümetin kurulmasının ardından Osmanlı'dan gelen bazı uygulamaların devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde özellikle yetim ve öksüz maaşlarının İstanbul Hükümeti tarafından ödenmesi gerekirken uzun süredir ödenmemekte olduğundan bu görevi Ankara Hükümeti üstleniyordu[192].

Yetim ve öksüzlerin korunmasına yönelik mecliste öne sürülen konular şu şekildeydi. Öyle ki, 1921 yılında şehit çocukları ve ailelerine yardım edilmesi amaçlanmış ve 2/265 numaralı kanun teklifi yapılmıştır. Bu kanun teklifi, Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi ve beraberindekiler tarafından söylenmişti. Böylelikle bu kanun teklifi layiha encümenine havale edildi[193]. Abdullah Azmi Efendinin şehit ailelerine parasal yardım teklifi ret edilmesiyle sonuçlanmıştır[194]. Konya mebusu Abdülhalim Çelebi Efendinin, şehit zâbitan ve efrat ailelerinin vergi borçları ile aşar vergisinin bu sene alınmaması amacıyla 2/277 numaralı kanun teklifi ve müzakere edilmediğine dair layiha encümeni mazbatası vardır. Layiha encümenin mazbatası oylamaya koyulmuştur. Bu sırada Trabzon mebusu olan Maliye Vekili

[190] "Yetimlerimiz İçin", Anadolu'da Yeni Gün, 29 Ocak 1922.
[191] Durmuş Yalçın ve diğerleri, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, **Atatürk Araştırma Merkezi,** Ankara 2011, s. 2.
[192]Kıranlar, a.g.e., s. 177, 179.
[193] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C. 9, Devre: I, İçtima: 2, On Beşinci İçtima, 02.04.1337, s. 328, 329.
[194] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, Devre: I, İçtima: 2, Otuz İkinci İçtima, 12.05.1337, s. 280.

Hasan B. Tarafından şehit çocuklarının kendi köylerinde olması şartıyla maaşlarına mukabil arazi verilmesi konusunda daha evvel bir layiha sunduğunu hatırlatmıştır. Ancak bu konuya itiraz gelmiştir. Sivas mebusu olan Emir Paşa, ülkedeki evlâd-ı şühedanın ne kadar olduğunu anlamanın mümkün olmadığını çünkü bütün köylerin şüheda yetimleriyle dolu olduğunu söylemişti. Öncelikle ne kadar yetimin olduğunun tespit edilmesini ve eytam hakkında bir kanun yapılmasını teklif etmiştir. Layiha encümeni mazbatası oylamaya sunularak kabul edilerek teklif ret edilmiştir[195].

20 Haziran 1921 tarihli Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine, Anadolu'ya göç eden şehit ana ve babaların ayrıca muhacirlerin vaziyetinin doğurduğu sıkıntıları gidermek maksadıyla hasta olanların tedavi edilmesi, kimisinin yurtlarına gönderilmesi adına gereken ödemenin yapılması için Heyet-i Celile'ce bir komisyon seçilmesi teklif edilmiştir[196]. Muş mebusu Said Bey tarafından ise şüheda ailelerinin yararına piyango düzenlenmesini hakkında 2/273 numaralı kanun teklifi ve İktisat encümeni mazbatası sunulmuştur. İktisat encümeninin mazbatası oy birliğiyle kabul edilmiştir[197]. Yabanabad kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin ailesine maaş bağlanması amacıyla bir layiha-i kanun teklifi vardır. Ancak bu durum mecliste Konya mebusu Musa Kazım Efendi'nin teklifin reddedilmesine dair tutumu mevcut olmuş olup, ülkede çok sayıda eytam ve eramil (dul) olduğunu hatırlatmaktadır ve kanunun reddedilmesine karar verilmiştir[198].

Karesi mebusu Vehbi B. Efendi tarafından şehit çocuklarının talim ve terbiye edilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Vehbi Efendi böylelikle şehit çocuklarının talim ve terbiyelerini sağlamak amacıyla Maarif Vekâletinin yatılı mekteplere alacağı talebelerin özellikle evlâd-ı şühedadan seçilmesi hakkında kanun teklifi edilmiştir[199]. Şehit çocuklarının yatılı okullara kaydedilmesi hakkında Karesi mebusu Vehbi Bey'in teklifi kabul edilmiştir[200].

Amasya mebusu Ragıp B. Efendi tarafından ifade edildiği üzere Merzifon'da bulunan yetimleri himaye etmek için Şefkati İslamiye Yurdu kurulmuştur. Burada yaşayan yetimlere meslek kazandırmak amacıyla dokumacılık ve ipek böcekçiliği öğretilmesi amacındadırlar. Ancak şartların sağlanması amacıyla 350 yetim

[195] TBMM Zabıt Ceridesi, C.10, Devre: I, İçtima: 2, Otuz Dokuzuncu İçtima, 18.06.1337, s. 391, 392.
[196] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, Devre I, İçtima: 2, Kırkıncı İçtima, 20.06.1337, s. 419.
[197] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Altmış Sekizinci İçtima, 29.08.1337, s. 110.
[198] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Yetmiş Sekizinci İçtima, 19.09.1337, s. 251.
[199] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Yetmiş Dokuzuncu İçtima, 19.09.1337, s. 254.
[200] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Sekseninci İçtima, 22.09.1337, s. 270.

mevcudundan her çocuk başına beşer liranın yeteceği belirtilmiş ve bu paranın esirgenmeyeceği umut edilmiştir. Sonuç olarak Amasya Şefkati İslamiye Yurdu için Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesine beş bin lira ödenmesine karar verilmiştir[201]. İstanbul mebusu Ali Rıza Bey'in 2/388 numaralı eytam ve eramil maaşları hakkındaki kanun teklifi bulunmaktadır[202]. Görüldüğü üzere yetim çocukları himaye gayesinin memleket içinde önemli bir konu haline geldiği anlaşılmaktadır. Fakat en büyük sorun "ne kadar yetimin olduğunun tespit edilmesi" 'dir. Bütün bu düşüncelerden hareketle Ankara'da yeni bir kurum bünyeye getirilecek ve Ankara Himaye-i Etfâl adıyla tarihe yetimlerin izlerini taşıyacaktır.

2.2.1. Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyetinin Kurulması

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kimsesiz çocuklara yönelik kurumların artmaya başladığı görülmektedir. Kurulan bu kurumlar yıl sıralamasıyla verilmeye çalışılmıştır. Bir diğer kurum ise Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce Ankara'da kurulan Himaye-i Etfâl Cemiyetidir. (Çocuk Esirgeme Kurumu) Kurumun tarihçesine bakıldığı zaman çocuklara şefkat yuvası Himaye-i Etfal Cemiyeti ilk defa Himaye-i Etfal adında 1324 senesinde Kırklareli'nde Dr. Mehmet Fuat (Umay)[203] tarafından kurulmuştu[204]. Daha sonra İstanbul'da (1917) da faaliyete başlayan cemiyet aynı ismiyle Ankara'da 30 Haziran 1921 tarihinde kuruluşunu gerçekleştirdi. Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluşu, gazete haberinde hâlihazırda olan Darüleytamlardan ayrı bir tarzda kurulan ve çocuklar için bir sanat müessesi özelliği taşıyacağı şeklinde halka duyuruyordu[205].

---

[201] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 13, Devre I, İçtima: 2, Doksan Üçüncü İçtima, 15.10.1337, s. 151, 152.
[202] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 14, Devre I, İçtima: 2, Yüz On Altıncı İçtima, 24.11.1337, s. 307.
[203] Dr. Mehmet Fuat Umay, 1885 yılında Kırklareli'nde dünyaya gelmiştir. Burada tıp eğitimi alan Fuat Bey, 1910 yılında meslek hayatına atılmıştır. Kurtuluş Savaşı başladıktan sonra Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Bolu milletvekili olmuştur. 1921'de Ankara Himaye-i Etfal Cemiyetinin Kâtib-i Umumisi (genel sekreter)' dir. Ayrıca 1922 senesinde Sıhhiye (Sağlık) Bakanı olarak görev almıştır. Yetimlere gösterdiği özveriler tarihte yerini almıştır. 1963 yılında vefat etmiştir. Bkz. Dr. Mehmet Fuat Umay, (Çev. Cahit Kayra), **Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 8, 9.
[204] Dr. Muzaffer Sezer, "Cumhuriyet Rejiminde Çocuk Esirgeme Kurumu", Ana, S.10, 29 Ekim 1938, s. 3.
[205] "Pek Hayırlı Bir Teşebbüs", Hâkimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1921.

Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyetinin başkanı Dr. Fuad (Umay) Bey'dir. Dr. Fuat Umay cemiyetin kurulması fikrini ilk olarak hocası Dr. Adnan Adıvar'a açmış fakat hali hazırda faaliyetine devam eden Hilal-i Ahmer'e olan desteğin azalmaması düşüncesi oluşmuştur[206]. Bu sebeple bir yıl sonra 1921 yılında cemiyetin kuruluşu gerçekleşmiştir. Yine de cemiyet Kurtuluş Savaşı yaşanırken açıldığı için çalışmalarına 1 Ekim 1921 tarihinde başlayabilmişti[207]. Böylelikle Ankara'daki kurumun, on arkadaşın verdiği ikişer lirayla küçük bir odada nüvesi atılmış olup, Hacı Bayram caddesinde ilk çalışmalarına başlamıştır. Küçük adımlarla başlayarak ilk etapta çocuk muayene odası ve birde kimsesiz çocuklar için küçük bir misafirhane kurulmuştu[208].

Darüleytamların durumu konusunda endişeler bulunuyordu. Görülüyordu ki Ankara Himaye-i Etfal, şehit çocuklarının himaye, eğitim ile memleket için faydalı bireyler haline getirilmeleri maksadıyla açılan Darüleytamlardaki çocukların, mütarekeden sonra İstanbul'da toplanma kararının alınması çocukların durumunu kötüye sürüklediği ifade ediliyordu ve bu sebeple yeni bir müesseseye ihtiyaç olduğu belirtiliyordu. Ankara'daki yeni cemiyetin duyurusu işte bu şekilde yapıldı ve ilk ismi Himaye-i Eytam olarak yazılmıştı[209]. Cemiyet, birçok öksüz yurdu açarak şehit çocuklarını hayata kazandırmayı ilk hedef belirlemişti[210]. Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruluşunun ardından çocuk himayesi ve çocuk refahı amacıyla çalışmalarına başlamış gitgide başka şubelerde açarak günümüze kadar devamlılığını sağlamıştır. İlk gayesi çocuk koruması olan Himaye-i Etfal Cemiyeti, özellikle savaş zamanlarında ailelerin çocuklarının korunduğunu bilmeleri açısından umut ışığıydı. Himaye-i Etfal Cemiyeti kimsesiz çocukları sadece himaye etmemekteydi aynı zamanda çocuklara sağlık ve eğitim olanakları sağlardı. Yüzlerce çocuğun süt ihtiyacını gidermek için Beyazıt'ta Süt Damlası adında sağlık ocağı kurulmuştu[211]. Kurumun hizmetleri şu şekilde açıklanmıştır. Çocuk korunması için ilk önce annenin korunması ve kontrol altında tutulması için haftada iki gün muayene fırsatı tanınır. Anneleri çocuk bakımı ve himayesi hakkında bilinçlendirmek için yazıların

[206] Akın, a.g.m., s. 125.
[207] Bekir Onur, **Türkiye'de Çocukluğun Tarihi**, İmge Kitapevi, İstanbul 2005, s. 111.
[208] Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi, **Resimli Ay Matbaası**, İstanbul 1940, s. 4.
[209] "Yetimlerin Himayesi", Anadolu'da Yeni Gün**,** 24 Haziran 1921.
[210] Hasan Akbayrak, "Himaye-i Etfal Cemiyeti", **Tarih ve Toplum**, C.9, Sayı: 52, Nisan 1988, s. 31.
[211] Onur, a.g.e., s. 112.

çoğaltması amaçlanır. Doğum sonrası takip edilmeye devam edilerek gereken süt dağıtımın yapılmasını sağlamak. Çocukların her gün muayene ve tedavi edilmeleri hedeflenmiştir[212]. Ayrıca kimsesiz çocukların sağlık muayene ve tedavilerini sağlamak amacıyla küçük bir misafirhane açılmıştı. Çocuk sayısının fazlalığı sebebiyle savaş dahlindeki köylerden getirilen yetimlere Ankara'da bazı evlerde geçici olarak kalabilecekleri yerler sağlanıyordu fakat burada çocukların kalması geçici bir süreliğeydi. Daha sonra bazıları Darüleytamlara yerleştirilmiş bazılarına ise yer bulunamayarak köylerine geri gönderilmek zorunda kalınmıştı[213]. Bu durum karşısında, Ankara'da büyük bir çocuk misafirhanesi açılması hakkında karar verilmişti[214].

Kurtuluş Savaşında özellikle muharebelerin olduğu yerlerde kimsesiz çocukların sayısının çokluğundan ve çocukların himaye edilmesi gerekliliğinden Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak tarafından da cemiyete bildirildiği açıkça ortadır[215]. Çocukların bir nebze acısını dindirmek üzere Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından savaş bölgelerinde yardıma muhtaç durumda kalan çocuklar toplanmıştır[216]. Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruluşuyla beraber kimsesiz ve yetim çocuklar için yaptığı her türlü çalışmalarının yanında sağlık, kültürel ve maddi konularda ihtiyacı olan ailelere de yardım ettiği görülüyordu[217]. Zaman ilerledikçe cemiyetin şubelerinde artış gözleniyordu. Şehirlerde açılan merkezler yine ihtiyaç durumda açılmaktaydı. Bolu'da 50 kadar çocuğun kimsesiz olduğunun haberinin gelmesiyle oradaki çocuklara elbise yardımı ve eğitimlerini temin edecek bir müessese kurulması hedeflenmiştir. Böylelikle, Himaye-i Etfal Cemiyeti Bolu şubesi teşkil edildi[218]. Zamanla birçok şubesi açılmış olan Himaye-i Etfâl Cemiyetinin, Kayseri'de teşkil edilerek vazifeye başlayacağı[219], Gümüşhane'de de Himaye-i Etfal Cemiyeti şubesinin açılması ve faaliyete başlayacağı bildirilmiştir[220]. Himaye-i Etfâl' in Artvin

[212] Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi, **Resimli Ay Matbaası**, İstanbul 1940, s. 11.
[213] Akbayrak, a.g.m., s. 31, 32.
[214] "Himaye-i Etfal Cemiyetinde", Anadolu'da Yeni Gün, 23 Ekim 1922.
[215] Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi, s. 4.
[216] "Yetim Çocuklar", Hâkimiyet-i Milliye, 14 Aralık 1921.
[217] Sarıkaya, a.g.e., s. 67.
[218] "Bolu'da Himaye-i Etfal", Anadolu'da Yeni Gün, 8 Nisan 1922.
[219] "Kayseri de Himaye-i Etfal Cemiyeti", Anadolu'da Yeni Gün, 13 Ocak 1921.
[220] "Gümüşhane de Himaye-i Etfal Şubesi", Anadolu'da Yeni Gün, 13 Nisan 1922.

şubesi de mevcuttur[221]. Böylelikle cemiyet, kuruluşunun ilk senesinde on şubeye sahip olmuştur. 1929 yılına kadar yurt içi ve yurt dışı şubelerinin toplamı 479'a çıkmıştır[222].

Himaye-i Etfâl Cemiyeti gibi faaliyet yürüten başka müessesenin bulunmaması Hilal-i Ahmer 'in de varlığının yadsınamayacağı ancak aynı sahada olmadıkları belirtilmekteydi. Mevcut olan Himaye-i Etfâl cemiyeti içinde Türk kadınına düşen çok vazife vardı. Türk kadınlarının mevcut sosyal yardım kurumu içinde pek çalışma azmi göstermediği belirtilmiş eğer ki kadınlarımız daha fazla gayret gösterirse eşdeğer kurumların vücuda getirileceği düşünülmekteydi[223].

Kimsesiz çocukların şefkat yuvalarına gelmelerinin ise birçok nedeni bulunuyordu. Çocuk Esirgeme Kurumuna bırakılma nedenleri arasında bir başhemşirenin anlattığı şunlardı. Annesi ve babası ölmüş çocuklar başta olmak üzere, annesi doğum sırasında ölen ve babasının da henüz 15 yaşında olması sebebiyle bir çocuğun çocuğu olan çocuklar, Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanının evinin kapısına bırakılanlar, sokakta bulunanlar ve de çöpte bulunan çocuklardı[224].

Bir dönem Himaye-i Etfâl Cemiyeti tarafından yaşları 5 ila 12 arasında olan yetimlerin, Leyli Mektepleri 'ne ücretsiz olarak verilmek için cemiyet tarafından şehit eşlerinin müracaatları alınmıştı[225]. 1338 - 1339 Ekim - Kasım aylarında Hacı Bayram caddesinde kurulan Himaye-i Etfal Yurdu'na alınan bir şehit çocuğu, cemiyet başkanı Fuat Bey tarafından Kayseri'nin Renci Dere köyündeki yetim yurduna gönderilmiştir. Kayseri Lisesinde girmiş olduğu sınav ile Tıp talebe yurduna giren Y. Dikboy ismindeki çocuk bugün Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin yetiştirdiği ve meslek edindirdiği örnek çocuklardan birisidir[226].

Rastladığımız diğer haberlerde, Amerika'da bulunan Türk vatandaşlarının yapmış olduğu yardımlarını içermektedir. Amerika'da yaşayan vatandaşlardan tarafından Himaye-i Etfal Cemiyetine 6 bin küsur lira gönderilmiştir[227]. Başka bir

[221] "Himaye-i Etfalin Artvin Şubesi", Anadolu'da Yeni Gün, 13 Temmuz 1922.
[222] Sarıkaya, a.g.e., s. 68 - 70.
[223] Muazzez Tahsin Berkand, "Hayır Cemiyetleri ve Kadınlarımız", **Ana**, S. 13, 1 Şubat 1939, s. 8.
[224] R.G. Arkın, "Anakucağında Bir Saat", **Ana**, S.8, 15 Ağustos 1938, s. 22, 23.
[225] "Şehit Çocukları İçin Meccânen", Anadolu'da Yeni Gün, 18 Temmuz 1922.
[226] "Çocuk Esirgeme Kurumunun Yetiştirdiği Bir Genç Bu yıl Doktor oldu", **Ana**, S.17, Haziran 1939, s. 25.
[227] "Himaye-i Etfal'e Altı bin Lira", Anadolu'da Yeni Gün, 10 Temmuz 1922.

yardımda Zürich'ten gelmiştir. Yetimler için Zürich'te toplanan bin lira Himaye-i Etfal Cemiyetine gönderilmiştir[228]. Himaye-i Etfâl genel sekreteri ve Bolu milletvekili Dr. Fuad Bey ile yapılan görüşme sonrasında bazı sorulara cevaplar alınmıştır. İlk başta Amerikalı vatandaşların yaptığı yardımlardan bahsedilmiştir. Aynı zamanda İstanbul'daki Himaye-i Etfal ile olan kopukluk sorulduğunda herhangi bir ayrılığın olmadığı şeklinde Fuad Bey tarafından cevaplanmıştır[229].

Himaye-i Etfal Cemiyeti yapmış olduğu çalışmalarla birçok çocuğa fayda sağlamış olduğunu görmekteyiz. Ayrıca cemiyetin başkanı Fuat Umay, her vatandaşın kuruma gelmesini ve "yaptığınız işler nelerdir? Hangi yolda çalışıp ne gibi sonuç aldınız?" şeklinde kuruma sorular sormasını istediğini belirtmiştir. Bu durum kurumun kendisini sürekli geliştirmeyi hedeflediğinin bir göstergesidir. Himaye-i Etfal'e, 1938 yılına kadar alınan çocukların sayısı 2.092.423 şeklinde açıklanmıştır[230].

Anadolu'da yetim kalan çocuklara yardım elini uzatan Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti bir süre sonra dışarıdan yardım sağlama çalışmalarına başladı. Böylelikle ABD'de yaşayan Türklere müracaat edildi. Amerika'daki Türkler aracılığıyla kurulan Osmanlı Teavün Cemiyeti ile irtibata geçen Himaye-i Etfal Cemiyeti, şehit çocukları için yardım talebinde bulunuldu. Beklenen yardım gelmiş ve 120.000 dolar Ankara Himaye-i Etfal'e gönderilmiştir[231]. Yardımların devamlılığının sağlanması istenildiği için Dr. Fuat Bey ABD'ye gitme kararı almıştır. Mart 1923 yılına ait gerçekleşen bu seyahat neticesinde Türk yetimleri için birçok yardım toplanmıştır.

Dr. Fuat Bey'in Amerika gezisindeki amaçları şunlardı: İlk olarak Anadolu yetimleri için yardım toplamak ve ikinci amacı da Amerika'daki çocuk kurumlarını incelemektir. Hem hükümetin hem de hayır derneklerinin kurmuş olduğu kurumları Fuat Bey ile Sabiha Zekeriya (Sertel) Hanım gezmiştir. Bu kurumları gezdikten sonra Fuat Bey'in özellikle dikkatini çeken çocuk kurumları arasında ruhsal ve bedensel engelli çocuklara yönelik çalışmalar olmuştur. Diğer dikkat çekici

[228] "Himmetli Bir Zat ve Himaye-i Etfal", Anadolu'da Yeni Gün, 6 Kasım 1922.
[229] "Himaye-i Etfal de", Anadolu'da Yenigün, 19 Aralık 1922.
[230] Bekir Altan, "Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Yanında Bir Saat", **Ana**, S. 10, 29 Ekim 1938, s. 11, 14.
[231] Veysi Akın, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele ve Yetimlerine Yardımları", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, Ed. Emine Gürsoy - Naskali, Aylin Koç, Umut Kâğıtçılık, İstanbul 2003, s. 125, 126.

yönlerinde biride çocukların bu kurumlara alınmadan önce işinin ehli kişiler tarafından psikolojik açıdan sağlık durumlarının incelenmesidir[232]. Seyahatleri devam ederken, Amerika'nın çeşitli şehirlerinde yaşayan Türk ve Suriyeli halkın bir kısmı Türk yetimleri için bir miktar yardımda bulunmaktaydı[233]. Mustafa Kemal Paşa'nın şehit evlatların için yazmış olduğu mektupta her şehirde okunarak yardım toplanması konusunda tesirini göstermiştir[234]. Bütün bu çalışmaların sonucunda 152 bin lira yetimler için yardım toplanmıştır[235].

2.3. KURTULUŞ SAVAŞI DOĞU CEPHESİNDE YETİMLERLE İLGİLİ FAALİYETLER

Doğu Anadolu bölgesinde yetimler için yapılan çalışmalar oldukça önemlidir. Doğu Anadolu bölgesinde çeşitli nedenlerle yetim kalmış kız ve erkek çocuklarına hayata tutunmalarını sağlayan şartlara sahip oldukları görülmektedir. Bu imkânlara vesile olan, Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanlarından birisi Kazım Karabekir Paşa•, 24 Şubat 1919'da Erzurum da 15.inci Kolordu Komutanlığına tayin edilmiştir[236]. Bu tayin ile Kazım Karabekir Paşa'nın hayalini gerçekleştirmeyi

[232] Dr. Mehmet Fuat Umay, **Bir Devrimci Doktorun Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 48, 49, 57.
[233] Umay, a.g.e., s. 43, Akın, a.g.m., s. 138.
[234] Mustafa Kemal Paşa tarafından Sabiha Sertel'in Başkanlığını yaptığı Osmanlı Teavün Cemiyeti için yazılan mektubun tamamı için bkz. Akın, a.g.m., s. 129.
[235] Umay, a.g.e., s. 173.
• 1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Kazım Karabekir, Hacı Havva Hanım ve Mehmet Emin Paşa'nın oğludur. Kazım Karabekir'in eğitim hayatı; 1894 - 1896 İstanbul'da Fatih Askeri Rüştiyesi, 1897 - 1899'da Kuleli Askeri İdadisini ve 1900 - 1902 yılında Pangaltı Harbiye Mektebini (Harp Okulu) tamamlamıştır. 193 - 1905'te ise Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden (Harp Akademisi) yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak orduya katılmıştır. Kazım Karabekir, askeri ve siyasi yönden faaliyetlerde bulunan bir kişiliktir. Kurtuluş Savaşı'ndan önce de birçok görevde yer alırken Kurtuluş Savaşı yıllarında Şark Cephesi Komutanı namıyla tarihte yerini almıştır. Savaşın bitiminden sonra 1. Ordu Müfettişliğine atanmıştır. 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 'nın başkanlığına seçilmiştir. Milletvekilliği görevinde de bulunan Karabekir, TBMM başkanlığı görevi esnasında 1948 yılında vefat etmiştir. Başta İstiklal Harbimiz ve Çocuk Davamız olmak üzere birçok hatırat ve eserleri bulunmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; Cemalettin Taşkıran, **Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

[236] Cemalettin Taşkıran, **Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 50.

istediği kimsesiz çocukların her alanda gelişmesine kaktı sağlamaktı ve bu düşüncesini Erzurum şehrinde gerçekleştirme imkânı bulduğunu ifade etmektedir[237].

"Vatanın geleceğinin sahipleri bugünün çocuklarıdır. Şu halde korunmaya ihtiyaç duyan çocukların bu vatana nasıl sahip olacakları tam da bugünden düşünülecek bir meseledir." Kazım Karabekir'in çocuk konusundaki düşüncesi dönem itibariyle önemli bir yerdedir. Bu düşünceden hareketle, 24 Mayıs 1919'da Erzurum Darüleytamından 33 çocuk sanayi takımlarına geçmiştir ayrıca Bayburt da ki perişan birçok çocukta buralara yerleştirilmeye başlanmıştır. Bir ön hazırlık olan bu çalışmalar ile çocukların hem okuma yazma eğitimi hem de mesleki eğitim almaları sonucunda Harbiye Nezaretinin onay vermesiyle 1 Temmuz 1919 tarihinde Sanayi Gürbüzleri resmen kurulmuştur[238]. Doğu Anadolu da kurulan yetimlerin korunması ve eğitim yuvasını görmesi için davet edilen isimlerden Alfred Rawlinson* gördüğü manzara karşısında çok etkilenmiş ve kurulan atölyelerde çocukların iyi birer zanaatkâr ayrıca çok sıkı askeri disiplin altında yetiştirildiklerini ifade etmiştir[239].

Doğu'da yetimler için inşa edilen müesseseler arasında bir teşkilat kurulmuştur. Birçok alaydan oluşan bir çocuklar ordusu Kazım Karabekir Paşa tarafından teşkil edilmiştir. Çocuklar ordusunun on yedi alayı çocuktur[240]. 1 Mayıs 1920 tarihinde Erzurum'da Çocuklar Ordusunun temeli atıldıktan sonra; Yatılı Askeri İlkokul, Kolordu Sanayi Takımları, Demiryolu Okulu, Ana Okulu şeklinde dört Gürbüz Alayı şeklinde sıralanmaktadır. Birinci Avcı Gürbüz Alayı 1100 kişilik mevcuduyla şehit çocuklarından oluşmaktadır. Alay'ın Fahri Kumandanı Kazım Karabekir'dir. 1 Mayıs 1336'da (1920) Çocuklar Ordusu teşkilatı ilan edilmiştir. Erzurum Çocuklar Ordusu Alaylarının talim ve eğitimleri Cuma günleri toplu şekilde yapılmaktadır[241]. Daha sonra bu çocukların aldıkları tahsil ve terbiyeleri göstermek

[237] Kazım Karabekir, **Çocuk Davamız**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 11.
[238] Karabekir, a.g.e., s. 13, 15.
*Alfred Rawlinson, 18 Ocak 1967 yılında doğmuştur. İngiliz ordusunda deniz subayıdır. İngiliz devlet adamı Lord Curzon'un yeğenidir. Bkz. **Albay Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları (1918 – 1922)**, Çev. Cengiz İ.Çay, Tarih&Kuram Yayınları, İstanbul 2016, s. 15.
[239] **Albay Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları (1918-1922)** , Çev. Cengiz İ.Çay, Tarih&Kuram Yayınları, İstanbul 2016, s. 331.
[240] "Çocuk Ordusu Teşkili", Anadolu'da Yeni Gün**,** 10 Kasım 1922.
[241] Kırzıoğlu, a.g.e., s. 158, 159.

için Ankara'ya gelinmiştir[242]. Bundan sonra sırada Sarıkamış'ta kurulması planlanan bir Çocuklar Kasabası düşüncesi vardır. 24 Haziran'da Sarıkamış'ta Çocuklar Kasabası tam anlamıyla kurulmuştur[243].

Çocukları Himaye Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanı Kazım Karabekir'dir. Çocukları Himaye Cemiyeti gayesi; kimsesiz kalan çocukları kurtarmak, tahsil ve terbiye ihtiyaçlarını temin etmek ve memlekete faydalı bireyler halinde yetiştirmeye çalışmak olarak açıklar. Asli ve mümtaz şeklinde cemiyetin azaları ikiye ayrılmaktadır. Azalardan toplanan aidatlar gelirleri arasındadır. Yine düzenlenen konferanslar ve müsamere gelirleri, başka cemiyetlerden gelen yardımlar gelirleri arasında sayılabilir. "Kitap Bayramı", "Çocuk Haftası" gibi günler ilan edilerek fakir ve kimsesiz çocuklar için iane toplanır[244]. Yetimleri hayata hazırlamak amacıyla Leyli Eytam İbtidai Mektebi, Askeri İdadi Mektebi, Sanayi Mektebi açılmıştır. Matbaa, Elektrik ve Musiki alanlarında ise meslek kazandırmak için kurslar verilmiştir[245].

Şehit ve kimsesiz çocuklarının hem memlekete fayda sağlaması amacıyla çalıştırmak hem de yetiştirmek doğrultusunda yeni fabrika müesseseleri kurularak oralara çocukların yerleştirmesi için adımlar atılmak istenmiştir. Ayrıca çocukların okutulması için de çırak ve sanayi mekteplerinin açılması amaçlanmıştır. Öyle ki mevcut olan sanayi mekteplerinin işlevini kaybetmesi nedeniyle yeni açılacak olan sanayi mekteplerinin ise memleketin ihtiyaçlarına göre kurulmaları hedeflenmiştir. Yeni meslek ocakları olarak tüketimin daha fazla olduğu dokuma, deri, gıda gibi alanlarda eğitim imkânı veren mekteplerin açılması gerekliliğiyle ifade edilmekteydi[246]. Sarıkamış'ta Kazım Karabekir tarafından açılan okullarda suç işleyen ve işten kaçan çocukları topluma ve hayata hazırlamak için şarkılar okunur ve müsamereler düzenlenirdi. Şarkılar ve marşlar okunurken kol ve bacak egzersizleri ya da birtakım gösteriler yapılmaktaydı. Hatta hata yapan çocuklara ceza yöntemi uygulanmaz, Kazım Karabekir tarafından çocuklarla birebir konuşularak

[242] Kazım Karabekir, (Haz. Ziver Öktem), **Çocuk Davamız**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ağustos 2015, s. 30.
[243] Karabekir, a.g.e., s. 43, 46.
[244] "Çocukları Himaye Cemiyetinin Muvakkat Nizamnamesi", Varlık, sayı:16, 30 Kasım 1920, s. 2.
[245] Feridun Kandemir, **Kazım Karabekir**, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1948, s. 173.
[246] Kazım Karabekir, **İktisat Esaslarımız**, (Hazırlayanlar: Orhan Hülagü, Ö. Hakan Özalp), Emre Yayınları, İstanbul Haziran 2001, s. 276 - 278.

hatasını düzeltmesine yardımcı olunmaktaydı[247]. Günün çoğu zamanı da idman yaparak geçmekteydi. Askeri İdadi Mekteplerinde çocuklar subay olacak şekilde dersler alırdı[248]. Kazım Karabekir tarafından yetimlerin sabah, akşam okumaları için dualarda hazırlanmıştı[249].

Kazım Karabekir Paşa'nın "Çocuklara Öğütlerim" adlı eserinde bulunduğu nasihatlere kısaca değinecek olursak; Çocuklara paranın kıymetini bilmeyi ve tutumlu olmayı, gerektiğinde ise cimrilik etmemeyi öğütlemekle başlar. Daha sonra eşyaların temizliğine dikkat edilmesi ve onları iyi koruyarak geleceğe taşımayı ihmal etmemeyi, ticarette dürüst olmayı, parayı doğru yollarla kazanırken aynı zamanda doğru yere de harcayarak yerli malının önemini, çalışarak ve de her şeyin değerini bilerek yaşamayı çocuklara öğütleri arasında sıralayabiliriz[250].

Kazım Karabekir'in Doğu Anadolu'da yetim ve öksüzlerin himayesi konusunda çalışmalara başlamasıyla erkek ve kız çocuklarına farklı himaye yöntemleri uygulanabilmekteydi. Mesela kız çocukları daha çok evlatlık olarak veriliyordu. Evlatlık verildiği takdirde Kolordu'da kayıtlı olmak ve Köy Muhtarlığı defterine kaydedilme şartı bulunuyordu. Böylelikle Doğu'da bulunan 2000'den fazla kız çocuğu evlatlık verilmiştir. 1000'e yakın kız çocuğu da Kars, Erzurum, Erzincan İlkokulu ve Ortaokullarında yatılı kalmışlardır[251].

Belirtildiği üzere Kazım Karabekir tarafından iki bin yetim Türk çocuğunu evlat edinilmiştir[252]. Kazım Karabekir Paşa önderliğinde Doğu'da bulunan yetimlerin İstanbul'a gelerek burada bir haftalık ziyaretleri karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra seyahatlerini Konya, Afyon, Eskişehir, Bursa taraflarına yapma ihtimalleri de bulunmaktadır[253]. Çocuklar böylelikle birçok yeri görecektir. Şark Cephesinden

[247] Halide Edib Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları**, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 327.
[248] Kazım Karabekir, **İktisat Esaslarımız**, s. 280, 283, 286.
[249] Feridun Kandemir, **Kazım Karabekir**, S. 188.
[250] Kazım Karabekir, a.g.e., s. 290 – 293, 296.
[251] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **Kazım Karabekir (Kendi Eserleri, Hal Tercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre),** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 157.
[252] Halide Edib Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları,** Can Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 326.
[253] "Şehit Yavruları", Anadolu'da Yeni Gün, 7 Kasım 1922.

gelen yetimler İstanbul'da çeşitli müsamereler düzenlemiştir. Himaye-i Etfal Cemiyetince biletler satılmıştır[254].

Bütün bu faaliyetleriyle "Türkiye'nin çocuk dostu" denildiğinde akıllara gelen isim Kazım Karabekir Paşa olmaktadır[255]. Yetimler için yapmış olduğu çalışmalar ile bu alanda oldukça büyük bir desteği sağlamıştır. Ancak Kazım Karabekir olmasaydı bütün bu girişimler gerçekleşebilir miydi? Bu konuyu yorumlamak istediğimiz zaman elbette istendiği vakit kimsesiz çocukları himaye edecek girişimlerde bulunulabilirdi. Yalnız burada önemli olan Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu bölgesinde bu çalışmaları yaparken en doğru adımları atmasıdır. Çocuklar Kasabasının Sarıkamış'ta olması gerektiğini ve burasının en uygun yer olduğunu seçmesi[256] Kazım Karabekir Paşa'nın bölgenin havasını soluyan biri olmasından kaynaklanmaktadır. Bölgenin tanınan simalarından olması yapılan yardımlar için önemli bir konuyu oluştururken bütün bu faaliyetler ancak bölgenin havasını soluyan biri tarafından amacına ulaştırılmaktaydı.

2.3.1. Anadolu'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadın Kolları ve Kimsesiz Çocuklar

Kurtuluş Savaşı döneminde birtakım kadın cemiyetleri yer alır. Bu cemiyetlerin ortak amacı vatana hizmet etmektir. Örneğin Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi 10 Aralık 1919 tarihinde kurulmuştu. Cemiyetin Kurtuluş Savaşı içinde hizmetleriyle desteğinin yanında şehit ailelerine ve yetimlere sünnet töreni düzenlemeyi unutmamıştır[257]. Aynı şekilde varlığından sıkça bahsedilen ve hem Birinci dünya Savaşında hem de Kurtuluş Savaşı yıllarında memleket dâhilinde yardımlarını sürdüren Hilal-i Ahmer Cemiyeti, hakkında yardımlarından dolayı adından her zaman olumlu bahsedilmiştir[258]. Kadınların bir arada olduğu yerde sosyal yardım konusuna biraz daha öncelik verildiği görülmektedir. İlk olarak, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Hanımlar Merkezi Dr. Besim Ömer'in öncülüğünde 20 Mart 1912 tarihinde kurulmuştur. İlerleyen zamanlarda yaşanan

[254] "İkinci Müsamere", Anadolu'da Yeni Gün, 5 Kasım 1922.
[255] Halide Edib Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 327.
[256] Kazım Karabekir, Çocuk Davamız, s. 43.
[257] Kurnaz, a.g.e., s.166.
[258] "Hilal-i Ahmer'in Muaveneti", Anadolu'da Yenigün, 22 Ekim 1922.

göçmen sorunları neticesinde Darüssınaa (Sanat Evi) açılmıştır. Kimsesiz kalan kadın ve çocukların kalacak yerinin olmaması böyle bir kuruluşa gidilmesinin en önemli nedeniydi. Kurulan sanat evlerinde hem iş gücünden yararlanılmaya çalışılmış hem de masrafların bir kısmının karşılanması amaçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşıyla beraber artık orduya destek olunması amaçlandı ve ordunun kışlık giysi ihtiyacını hazırlamaları için dikiş konusunda kadınlar teşvik edilmiştir. Aynı zamanda Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Darüssınası'nda Londra Etfal'e Muavenet Cemiyetinden gelen yünlü kumaşlar dikilerek kimsesiz çocuklara fayda sağlanmıştır[259]. 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Heyet-i Temsiliye'nin Ankara şehrine gelmeleriyle Hilal-i Ahmer Merkezi Ankara olmuştur[260].

Hilal-i Ahmer'in kurduğu Darüssınaalar da çalışma imkânı verilen yetim, muhacir kızlar ve dul kadınlar için önemli bir yardım yoluydu. Hatta Ankara'da da kurulan Hilal-i Ahmer Darüssınaasında tüm kadınların çalışmasına olanak sağlanmıştı[261]. Böylelikle Ankara Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi yetimleri unutmayarak, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yardımlarını sürdürmeye devam etmiş bizzat cemiyette kadınlar kolu başkanı olarak görev alan Halide Edib (Adıvar) Hanım tarafından bu yardım Himaye-i Etfal'e bildirilmiştir[262]. Hilal-i Ahmer aşhanelerinin de birçok şehirde varlığına rastlanılmıştır[263].

Hilal-i Ahmer Hastanelerinin faaliyetlerine bakıldığında çok sayıda hastanın tedavi edildiği görülmektedir[264]. Ayrıca Himaye-i Etfal'e bir hemşire gönderen Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yetimler için kırk yatak, kırk yastık ve yatak yüzü göndermektedir[265]. Yaralı askerlerin tedavisi için faaliyetlerini sürdüren Hilal-i Ahmer Cemiyetine muharebeler sonrasında sıkıntı yaşayan halka yardım edilmesi için on bin lira verilmiştir[266]. Yine bir başka yardım da Afgan sefiri sultan Ahmet han

[259] Okay, a.g.e., s. 49.
[260] Seçil Karal Akgün, **Murat Uluğtekin, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, TDV Yay. Mat. Tic. İşl., Ankara 2002, s. 149, 157, 166, 178.
[261] Kıranlar, a.g.e., s. 48.
[262] "Himaye-i Etfalin Teşekkürü", Anadolu'da Yenigün, 4 Mayıs 1922.
[263] "Hilal-i Ahmer Alaşehir ve Uşakta", Anadolu'da Yenigün, 11 Ekim 1922.
[264] "Hilal-i Ahmer Hastanelerinin Faaliyeti", Anadolu'da Yenigün, 9 Mart 1922.
[265] "Yetimlerimize Dair Haberler", Anadolu'da Yenigün, 17 Mart 1922.
[266] "Hilal-i Ahmer'in Menfaatine", Anadolu'da Yenigün, 9 Mayıs 1921.

tarafından yapılmış olup, Hilal-i Ahmer Hanımlar Şubesine şehit çocukları için bin lira verdiği haberi mevcuttur[267].

2.4. MÜSLÜMAN - TÜRK ÇOCUKLARIN YETİMHANELERE YERLEŞTİRİLMESİ VE YETİMLERE YAPILAN YARDIMLAR

1918 yılına gelindiği vakit geride bırakılan yıllar içindeki savaşlar ve sonucunda doğan savaş yetimleri sıkıntısı devletin içinde büyük yer kaplamaktaydı. I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Anadolu yer yer işgal edilmişti. Bütün bu süreç içinde 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'ndan itibaren Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda yaşanan sıkıntılar ile yetimlerin sayısının 100.000 olduğu ancak bu sayıya rağmen yetimhanelerde barınma imkânının ise 10.000 civarında bulunduğu ifade ediliyordu. Her ne kadar yeni Darüleytamlar açılsa bile kısa sürede dolduğu haberleri geliyordu[268].

Bu yıllar içinde yetimler ve şehit yetimleri iki bölüme ayrılarak ifade edilmeye başlamıştı. Özellikle Darüleytamlara alınan çocukların diğer yetimlerden değil de savaş yetimlerinde alınması gerekliliği tartışılmaktaydı. Ancak durum gösteriyordu ki tüm yetimlerin barınması için yeni darüleytamlar müesseselerinin kurulması gerekliliğiydi. Bu kez karşılaşılan mali sıkıntılar yeni Darüleytamların kurulmasına engel oluyordu. 14 Şubat 1334 (1918) tarihinde Darüleytama gelir sağlayacak bir müessese kurulması için yüz elli bin lira sermaye ve beş yüz bin dönüm arazi verilmiştir. Yeni müessese olan Darüleytamların sanayi ve ticari bölümü bulunuyor ve yetimlerin ilk eğitimlerini tamamlamaları ardından Darüleytamların bu bölümüne alınacaklarını böylece belli bir ücret ile çalışacakları ifade ediliyordu[269]. Böylece çocukların temel eğitimden geri kalmaması ve yanı sıra Darüleytamların ayakta durması için tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu'daki Darüleytamlar, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletinin (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) idaresine

[267] "Şehit Yavrularına", Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1921.
[268] Okay, a.g.e., s. 68.
[269] Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Devletinde Yetimler İçin Alınan Bazı Sosyal Tedbirler", (Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç), **Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler**, İstanbul 2003, s. 53 - 56.

verilmiştir. Daha sonra da Maarif Nezaretine (Milli Eğitim Bakanlığı) bırakılmıştır. Yıllar içinde Darüleytam müesseseleri şehir ve köy yatı okulları haline dönüştürülerek kapatılmıştır[270].

Kurtuluş Savaşının yaşandığı yıllar içinde yetimlere yönelik yardımlar söz konusudur. Dönemin zor şartlarına bakıldığında bu yardımların öncelik kazandığı görülecektir. Ankara hükümetinin kurulmasının ardından yine alınan kararlar doğrultusunda yardımlar devam etmiş ancak yardıma muhtaç sayısındaki artış bazı zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Ankara hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti de kurulmuş ve Anadolu'da birçok yetim ve öksüzü bünyesinde barındırmıştır.

Aynı zamanda dönem içinde bakıldığında, Mayıs 1921 yılındaki haberlere göre İstanbul'a gelen muhacirlerden bahsedilmektedir. 58 bine ulaştığı belirtilen muhacir sayısının, çok büyük bir kısmını kadın ve çocukların oluşturduğu ifade edilir[271]. Başka bir sıkıntıda bu dönemde devletin gelirlerinin azalması nedeniyle mevcut olan Sultanilerin bir kısmı kapatılmasıdır[272].

Şüphe yoktu ki şehit çocukları için yapılan her yardımın en mühim mesele olduğu ve yardımların çeşitli yollarla sağlanmaya çalışıldığıdır. Himaye-i Etfal Cemiyetine yardım eden birçok kişinin isimlerinin listesi gazetelerde yer almıştır. Gazete de rastladığımız bir habere göre, cemiyet için yardımda bulunan ve çeşitli görevlerde yer alan isimlerin yetimlere yaptığı toplam yardım miktarı 15 bin kuruştur[273]. Başka bir bağış listesinde ise 9 bin 200 kuruş bağışta bulunulmuştur[274]. Yine diğer bir yardım sonucunda ise Himaye-i Etfal'e toplamda 8 bin 300 kuruş bağış yapılmıştır[275]. Hâkimiyet-i Milliye de yardım eden kişilerden de toplam 10 bin 700 kuruş toplandığı yazılmıştır[276]. Cemiyete kaydolarak yardımda bulunulan diğer

---

[270] Akol, a.g.e., s. 52.
[271] "İstanbul'a Akın Akın Muhacir Geliyor", Anadolu'da Yeni Gün, 23 Mayıs 1921.
[272] Ankara, Kastamonu, Konya, Trabzon ve Sivas Sultanileri kalacak diğerleri kapatılacaktır. "Beş Mekteb-i Sultani Kalacak", Anadolu'da Yeni Gün, 30 Haziran 1921.
[273] Dr. Ahmet fikri Bey (200), Maltepe mebusu Sıtkı Bey (2000), Belediye azasından Feyzi Bey (400), Sinop mebusu Şerif Bey (600), Ergani mebusu (1000), Dersim mebusu (500), Belediye azasından müderris Abdulkadir Efendi (200), Kars mebusu Cavit Bey (500), Halil Efendi (600), İzmit mebusu Halil İbrahim Efendi (600), Ekrem Bey (200), Eskişehir pazarında tüccar Rasih Bey (3000), Erkan-ı Harbiye umumiye reisi Kozan mebusu Fevzi Paşa (2000), Abdulhalim Efendi (200), Gelibolu mebusu Halil Nuri Bey (3000). "Yetimlerimizi Düşünenler", Anadolu'da Yeni Gün, 28 Aralık 1921. "Yetimlerimizi Düşünenler", Anadolu'da Yeni Gün, 28 Aralık 1921.
[274] "Himaye-i Etfal'e Teberruatta Bulunanlar", Anadolu'da Yeni Gün, 29 Aralık 1921.
[275] "Himaye-i Etfal'e Yardım Edenler", Anadolu'da Yeni Gün, 30 Aralık 1921.
[276] "Yetimlerin Yardımcıları", Hâkimiyet-i Milliye, 16 Aralık 1921.

toplan miktar ise 14 bin 800 olarak yazılmıştır[277]. Himaye-i Etfal Cemiyeti 21 ve 23 Nisan da, yardım olanaklarını biraz daha arttırmak adına at koşuları ve eğlenceler hazırlamaktaydı ve buralardan elde edilen gelirlerle cemiyete katkı sağlanırdı[278]. Bu gibi nedenlerle Himaye-i Etfal' in senede bir günü "özel gün" olarak belirlediği 23 Nisan gününde, cemiyet adına halka rozetler dağıtılacağı yazılmaktadır[279]. Düzenlenecek olan at koşuları için gerekli olan malzemelerin temin edilmesine Eskişehir mebusu Emin Bey yardım etmiştir[280]. Bunların yanı sıra, Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi tarafından oluşturulan pullu zarfların Himaye-i Etfal Cemiyetine menfaatine bırakılmış ve de buralardan elde edilen zarflardan birer kuruş yetimler için ayrılmıştır[281]. Bir başka yardım olanağı, Himaye-i Etfal kolonyası ve mürekkepleridir. Himaye-i Etfal Cemiyetince şişesi ile beraber getirenlere bir kilo mürekkep yüz kuruşa, bir kilo kolonya da 360 kuruşa satılmaktadır. Böylece rağbet arttırılmaya çalışılmıştır. Şişeler Himaye Etfal tarafından temin edildiği müddetçe kolonyanın 120 gramlık şişesi 50 kuruş yarım kiloluk 220 ve bir kiloluğu 400 kuruşa satılıyordu. Mürekkebin ise kilosu 120 kuruşa satılmaktadır[282].

Cemiyetin uyguladığı yardım çeşitlilerinin yanında bir de Darülmuallimat talebelerinden sağlanan yardımlar bulunur. Darülmuallimat talebeleri tarafından düzenlemiş olan müsamere sonucunda Himaye-i Etfal için rozet dağıtmışlar ve toplanan 1486 kuruşu cemiyete göndermişlerdir[283]. Başka bir habere göre ise, İstanbul Çamlıca İnâs (Kız) Sultanisi talebeleri Anadolu yetimleri için bir piyango düzenleyerek toplanan bin lirayı Mustafa Kemal Paşa'ya göndermişlerdir[284]. İstanbul'da Sultanahmet de Esmehan Kaya Sultan Mektebi ile Erkek Mektebi talebeleri, şehit çocukları için 3 bin 420 kuruş yardım göndermişlerdir[285]. Hacı Bayram Kız Mektebi talebesi tarafından, şehit yavrularına on lira hediye gönderdikleri ise bir başka haberde geçmektedir[286].

Yardım olanakları biraz daha arttırılmak istenmiş ve bu kez Himaye-i Etfal Cemiyetinin menfaatine Mayıs ayı içinde yapılacağı Çocuk Bayramı için

[277] "Yetimlerimize Yardımları", Hâkimiyet-i Milliye, 2 Kasım 1922.
[278] "Himaye-i Etfalin Bilançosu", Anadolu'da Yeni Gün, 2 Şubat 1922.
[279] "Himaye-i Etfal İşleri", Anadolu'da Yeni Gün, 11 Ocak 1921.
[280] "Yetimlerimiz İçin", Anadolu'da Yeni Gün, 31 Mart 1922.
[281] "Himaye-i Etfal Zarf ve Kartları", Anadolu'da Yeni Gün, 5 Mart 1922.
[282] "Himaye-i Etfal Kolonyası ve Mürekkebi", Anadolu'da Yeni Gün, 12 Mart 1922.
[283] "Yetimlerimize Dair Haberler", Anadolu'da Yeni Gün, 17 Mart 1922.
[284] "Kızlarımız Anadolu'yu Unutmuyor", Anadolu'da Yeni Gün, 1 Mayıs 1922.
[285] "Himaye-i Etfalin bir Teşekkürü", Anadolu'da Yeni Gün, 8 Ekim 1922.
[286] "Şehit Yavrularının Bir Teşekkürü", Anadolu'da Yeni Gün, 9 Kasım 1922.

hazırlıkların başladığını haber edilmiştir. Çocuklar bayramı için çiçek tohumları ektiriliyor ve spor, milli oyunlar, eğlenceler olarak üç kısımdan oluşan bir program hazırlanmaktadır[287]. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde düzenlenecek olan bayramın adına Çiçek Bayramı denilmiştir. Bayramın üçüncü günü düzenlenecek olan bayramda, nişancılık, eğitimli idman müsabakaları, yarışlar, milli danslar, eşsiz çiçekler, eğlenceler ve musiki yer alacaktır[288]. Çiçek Bayramı, Ankara'daki Ayaş yolu kenarında düzenleneceği belirtilmiş ve yetimlerin bayramı olarak ifade edilmiştir. Yetim bayramı olarak da ifade edebileceğimiz bayramın üçüncü gününe tekabül eden günün, ilk amacı elbette yetimlere yardım hizmeti sağlamaktır yalnız sadece bu değildir. Aynı zamanda çocukların o günde iyi vakit geçirmeleri isteniliyor bu sebeple tüm hazırlıklar yapılıyordu[289]. Gerçekleşen Çiçek Bayramının ardından, toplam yardım miktarı 930 bin 151 kuruştur. Bir kısmı bayram yerine yapılan masraflara kullanılmış geriye kalan 240 bin 114 kuruş cemiyete kalmıştır[290].

1922 yılı içinde bir de "yetimlere yardım günü" ilan edilmiştir. Yetimlere yardım gününde toplam 16 ayrı yerden bağış toplanmıştır. (2431 lira) Yetimlere yardım günü, Türkiye'nin her tarafından yetimler için yardımlar toplanılmış ve bu yardımlar Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine gelmektedir[291].

Darüleytamlar bu yıllar içinde varlığını korumaya çalışmıştır. Özellikle düşman istilasına maruz kalan bölgelerde yetim sayısı artmaktadır. Bazı Darüleytamlar ise bölgedeki halkın desteğiyle varlığını sürdürmüştür. Halkın yardımlarıyla açılan bu müesseseler önemli bir hayırseverlik örneğini oluşturmaktadır. Darüleytamdaki yetim ve öksüzlerin temel ihtiyaçları olan çamaşır ve elbiselerinin temin etmek için harekete geçilmiştir[292].

Halkın desteğiyle Anadolu'da varlığını sürdüren Darüleytamlar arasında Konya Darüleytamı bulunur[293]. Konya'da yetimler için açılacak olan Darüleytamın gerekliliği ise kız ve erkek yetimlerin çeşitli ilçelerdeki verilen sayılarından oldukça

[287] "Çocuklar Bayramı İçin Hazırlık", Anadolu'da Yeni Gün, 7 Mart 1922.
[288] "Çiçek Bayramı", Anadolu'da Yeni Gün, 26 Mayıs 1922, "Çiçek Bayramı", Hâkimiyet-i Milliye, 14 Mayıs 1922.
[289] "Çiçek Bayramı", Anadolu'da Yeni Gün, 28 Mayıs 1922, "Çiçek Bayramı Hazırlıkları", Hâkimiyet-i Milliye, 28 Mayıs 1922.
[290] "Çiçek Bayramı Hasılatı", Anadolu'da Yeni Gün, 9 Haziran 1922.
[291] "Yetimler Günü", Hâkimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1922.
[292] "Evlâd-ı Şüheda İçin Çamaşır Tedariki", Anadolu'da Yeni Gün, 28 Ekim 1922.
[293] "Yetimlerin Himayesi", Anadolu'da Yeni Gün, 24 Haziran 1921, "Darüleytam İanesi", Anadolu'da Yeni Gün, 3 Temmuz 1921.

gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır[294]. Hükümet tarafından, Konya Darüleytamına 20 bin lira para verilmesi amacıyla kanun teklifleri sonucunda sayıları 5 bin 961 civarında olan kız ve erkek yetimleri himaye ve ihtiyaçlarına cevap verilmesi için Konya Darüleytamına 10 bin lira verilmiştir[295]. Düşman istilasına maruz kalmış olan Söke ve Kuş Adasında 60 kadar yetim Konya Darüleytamına gönderilmiştir. Buradaki yetimlerin bayram elbiseleri unutulmayarak Darüleytam tarafından temin edilmiştir[296]. Ayrıca Sıhhiye Vekâleti bütçesine 6 bin lira verilmesine dair 2/ 420 numaralı kanun teklifi bulunmaktadır. Aydın mebusu Esad Efendi tarafından bu yardım ile Söke'de açılacak Darüleytama fayda sağlanması amaçlanmıştır[297].

Bazı Darüleytamlar ise kendine özgü eğitim olanaklarına sahip olabiliyordu. Örneğin; Maraş'ta da, dört yüz kişilik mevcudu ile demircilik, marangozluk, dokumacılık şubeleri bulunan dershane ve debbağhane açılması planlanmıştır[298]. Diyarbakır'da da bir Darüleytam müessesesi bünyeye getirilmiştir. Elcezire Cephesi Komutanı Cevat Paşa'nın teşebbüsüyle kurulacak olan müessese için hali hazırda bulunan İnâs Darüleytamı bir Darülsanayi haline dönüştürülmüştür[299]. Şimdilik Darüleytama yüz talebe kabul edileceği belirtilmiştir[300]. Maarif Vekâleti tarafından Darüleytam için bir miktar yardımda bulunulmuştur[301].

İzmir Darüleytamına ise üç yüz talebe kabul edilecektir. Bursa'nın Trilye mevkiinde açılacak olan Darüleytama ise dört yüz talebe kabul edileceği yazmaktadır. Adana'da da iki Darüleytam kurulmuş ve buraya beş yüz talebe kabul edilecektir[302]. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimai Vekâletine gelen bilgiye göre, Kayseri'nin Köşk Dağı eteğinde 10 talebenin sığınabileceği bir Darüleytam inşasına başlanılmıştır[303].

---

[294] "Yetimlerimiz", Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1921.
[295] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 16, Devre I, İçtima Senesi: 2, Yüz Elli Birinci İçtima, 28.01.1338, s. 159, 160.
[296] "Darüleytama Gelecek Yetimler", Anadolu'da Yeni Gün, 26 Mayıs 1922.
[297] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, Devre I, İçtima Senesi: 2, Yüz Otuz Sekizinci İçtima, 02.01.1338, s. 283.
[298] "Maraş'ta Türk Darüleytamı", Hâkimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1921.
[299] "Diyarbakır da Yeni Bir Darüleytam", Anadolu'da Yeni Gün, 2 Temmuz 1922.
[300] "Diyarbakır Darüleytamı", Anadolu'da Yeni Gün, 11 Temmuz 1922.
[301] "Diyarbakır Darüleytamı İçin", Anadolu'da Yeni Gün, 14 Temmuz 1922.
[302] "Darüleytamlar Hakkında", Anadolu'da Yeni Gün, 17 Kasım 1922.
[303] "Yeni Bir Darüleytam", Anadolu'da Yeni Gün, 21 Kasım 1922.

2.5. KURTULUŞ SAVAŞI İÇİNDE MİSYONER FAALİYETLERİ

Eğitim hakkında, Tanzimat dönemindeki reformlardan biri de modern bir okul sisteminin kurulması olmuştur. 1869 yılında Maarifi Umumiye Nizamnamesi çıkarılmış böylelikle eğitim ve öğretim bir düzene konulmak istenmiştir. Eğitimin kilit noktası olan, öğretmen yetiştirilmesi konusu yine bu nizamnamede yer almıştır[304]. Daha sonra bu konuya misyonerlerin de dâhil olarak okullar açması ve açılan okullarla Batılıların daha fazla ilgilenmesi sonucunu doğurmuştur. Oluşan rekabetli ortam II. Abdülhamid döneminde Müslümanların eğitimine oldukça yer ayrılmasına sebebiyet vermiştir[305]. Batının vermiş olduğu destek ile eğitim kurumlarının ayrılmış olması ve Hristiyanların diğer ayrıcalıklarının da artması sonucunda Osmanlı'da gittikçe milliyetçi seferberlik güç kazanmıştır[306].

Misyonerlerin, Osmanlı topraklarında okul ve yetimhane açabilmeleri için bir ruhsata sahip olmaları gerekmekteydi. Bunun içinde açılacak olan müessesenin bütün masraflarının ilgili devlet tarafından karşılanması, öğreticilerin geçerli bir diplomaya sahip olması ve uygulanacak müfredatın onaylanmış olması gerekiyordu. Bu şartları sağlamadan hükümetten habersiz açılan Alman ve Amerikalı Protestan misyonerlerin açtığı yetimhanelerde bulunmaktaydı. Bu yetimhaneler de 167 kadar çocuk himaye edilmekteydi. 1860 yılında Kudüs'te açılan ilk Alman yetimhanesi olan Suriye yetimhanesinde, Filistin'den Suriye'den ve Anadolu'dan gelen çocuklardan oluşmaktaydı. Hristiyan yetimhaneleri ve eğitim şartları dolayısıyla Müslüman yetimler buralarda pek kalmamaktaydı. 1870 yılında İzmir'de Alman yetimhanesinde kalan çocukların yarısı Alman, yarısı da Kıbrıs ve Bursa gibi bölgelerden gelen çocuklardı. 1890 - 1896'lı yıllarda Anadolu'nun Doğu bölgelerinde Harput, Maraş, Urfa ve Van gibi yerlerde açılan Alman yetimhanelerinde hem artış olmuş hem de büyük oranda Ermeni çocukları yerleştirilmiştir. Aynı zamanda 1896 yılı itibariyle

[304] Hamza Altın, "1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", **Fırat Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, S. 275, 276.
[305] Karen Barkey, **Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar**, Versus Kitap, İstanbul Ocak 2011, s. 373, 374.
[306] Barkey, a.g.e., s. 376.

Suriye yetimhanesine yerleştirilen yetimlerin büyük çoğunluğunu Ermeniler oluşturmuştur[307].

1914 yılı itibariyle Osmanlı Devletiyle Almanya'nın aynı tarafta olması Alman misyonerlik faaliyetlerinin devamlılığını sağlamıştır. Fakat savaş sonrası durum değişerek Alman misyonerlerinin yerini Şark-ı Muavenet Heyeti (Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti) almıştır. Ancak daha önceki yıllarda da misyonerler Osmanlı topraklarına girmeye başlamıştır. Çünkü Misyonerlik hareketi için uygun bir bölge olarak tanımlanan Osmanlı topraklarının seçilmesi son derece uygunluk göstermekteydi. Misyonerlik hareketlerinin başlamasının başlıca nedenleri arasında sınır komşuları açısından stratejik bir bölgede olması, özellikle İstanbul ve boğaza hâkim olunması önem taşımaktaydı. Aynı zamanda birçok etnik grubun Osmanlı'da mevcut olması misyonerlik için önemliydi[308]. 1819 yılı itibariyle misyonerler Türkiye'ye gelmeye başlamış ve ülkenin çeşitli yerlerini incelemek, nüfusu oluşturan etnik gruplar hakkında bilgi toplanması hedeflenmiştir[309]. Özellikle Ermeniler konusunda bu faaliyetler etkin olmuş, Anadolu bulunan Ermeni yetimlerinin büyük bir kısmı bu yardım kuruluşu aracılığıyla Suriye, Kudüs ve Lübnan'daki müesseselere götürülmüştür[310].

Kurtuluş Savaşı döneminde, Amerikan Muavenet Heyetinin birtakım bağışları bulunmaktadır. Bu heyet tarafından öncelikle Darülaceze'ye hem bağış yapılmış hem de erzak ile eşya yardımı edilmiştir[311]. Ancak Amerikan Muavenet Heyetinin asıl Heyeti yalnızca Ermeni öksüz ve yetim çocukları için harcanılması adına Diyarbakır Ermeni Kilisesine yüz lira altın verdikleri ve daha da göndereceklerini vaat etmişlerdir[312].

Ancak bu gayesinin yanı sıra heyet tarafından Müslüman Türk çocukları içinde birtakım yardımlar karşımıza çıkmıştır. Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti tarafından açılması düşünülen Türk - Müslüman Darüleytamları hakkında bazı

---

[307] Muttalip Şimşek, "Osmanlı Devleti'nde Alman Yetimhaneleri (1860 - 1921)", **History Studies**, C. 8, sayı: 2 Eylül 2016, s. 159.
[308] James L. Barton, (Çev. Zekeriya Başkal), **Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları Türkiye'de Gündoğumu**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 69, 70.
[309] Barton, a.g.e., s. 97.
[310] Şimşek, a.g.m., s. 170.
[311] "Amerika Muavenet Heyetinin Teberruatı", Anadolu'da Yenigün, 29 Şubat 1920.
[312] ATASE, İSH, B: 101 – 33, (08.05.1335).

bilgiler mevcuttur. Türk ve Müslüman yetimlerden iki bin çocuk için muhtelif yerlerde Darüleytamların açılması ve buraların masraflarının tamamen Amerikan heyeti tarafından verilmesi kararına varılmıştır. Amerika heyeti tarafından Darüleytam için yapılacak olan masrafları düzenlemek için bir muhasebeci bulundurulmasına onun dışındaki idarenin tamamıyla Türk tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Bu Darüleytamlar; Kırşehir, Bolu, Kastamonu, Çorum gibi binaları mevcut olan yerlerde açılacaktır[313]. Bu bilgiye ek olarak, Halide Edib Hanım'ında teftiş etmesi için görevlendirildiği yine Türkler ve Amerikalılar tarafından açılması planlanan Kayseri'de bir yetimhane düşüncesi bulunmaktadır[314].

Konu itibariyle misyonerlik hareketlerinin Türk – Müslüman yetimlerine yönelik yardımlarına değinilmeye çalışılmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla Amerikan Yardım Heyeti'nin kurulmasıyla beraber Osmanlı Devleti içinde yaşayan topluluklarla temas etmesinden kısaca bahsedilerek faaliyetlerine geçilmiştir. Amerikan Heyetinin ilk gayesi Ermeni çocuklara yardım olmuştur fakat bir miktar da olsa Türk yetimlerine yardımları söz konusudur.

[313] "Yeni Açılacak Darüleytamlar", Anadolu'da Yenigün, 11 Ocak 1921.
[314] Halide Edib Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları,** Can Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 284.

SONUÇ

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin birçok savaşla karşı karşıya kalmış olduğu zor bir dönemdir ve yaşanan savaşlardan en olumsuz etkilenen çocuklar olmuştur. Yaşanan bu muharebeler sonucunda Osmanlı coğrafyasında çok sayıda çocuk yetim ve öksüz kalmıştır. Ailesini kaybeden yetimlerin sayısı her geçen gün çoğalmış ve Kurtuluş Savaşı döneminde şehit çocuklarıyla beraber kimsesiz çocukların sayısı oldukça artmıştır. Ülkedeki bu gidişat üzerine yetim ve öksüzleri himaye çalışmalarının yapılması gerekliliği doğmuştur. Böylelikle kimsesiz çocukların himaye ve eğitimi göz önüne alınarak devlet tarafından bazı çalışmalar ortaya çıkmıştır.

Kurtuluş Savaşı yıllarını kapsayan dönemde de, Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından yetim ve öksüzler için yeni müesseseler açıldı ve bazı eski müesseselerde faaliyetini sürdürmeyi devam ettirdi. Kurtuluş Savaşı döneminin önemli meselelerinden biri olan yetim ve öksüzlerin himayesi yalnızca Kurtuluş Savaşı dönemini kapsayan yıllarda değil öncesindeki yıllarda başladığı araştırmalar sonucunda görülmüştür. Yetim ve öksüzlerin himaye edilmesi gerekliliğine en mühim sebebin ise ülke içinde yaşanan savaşların olumsuz sonuçlarının getirdiği bir durumdur. Bu sonuçlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin temelini attığı bazı kurumlar ve kurumların yaptığı faaliyetler, Türkiye Cumhuriyeti'ne gidilen 1919 – 1922 yılları arasında varlıklarını devam ettirmiştir.

Günümüzde tartışmalı bir konu olan kadınlar ve çocukların durumları Kurtuluş Savaşı döneminde yetimler başlığı altında ele alınmıştır. Görülmektedir ki Kurtuluş Savaşı döneminde kadın ve çocuk kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. Dönemin şartları içerisinde değerlendirildiğinde kadın ve kimsesiz çocukların barınma, yiyecek ve giyinme ihtiyaçları devlet tarafından önemle karşılanmış ve önemli bir yer tutmuştur. Öyle ki, ülkedeki kimsesiz çocukları koruyan eğitim, sağlık ihtiyaçlarını karşılamayı gaye edinen Himaye-i Etfâl Cemiyeti ve Darüleytamlar, Kurtuluş Savaşı döneminde ehemmiyetlerini kanıtlamıştır. Bu gayede yapılan faaliyetlere bakıldığında özellikle savaşın tesirinin yoğun olarak hissedildiği bölgelerde yetimhanelere ihtiyaç duyulmuştur. Hükümetin yanında bu tür yetimhaneler yardımsever halkın özverileriyle varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Aynı zamanda Himaye-i Etfâl Cemiyeti adına çok sayıda yardım

sağlanmıştır. 1921 yılının haziran aynıda Ankara'da kurulan Himaye-i Etfâl Cemiyetinin kimsesiz çocuklar için barınma sağlarken aynı zamanda Sakarya Savaşı öncesi çocuklarından ayrı düşme endişesi yaşayan anne babalarında çocuklarına sahip çıkabilecek bir kurumun olması güven vermiş ve Kurtuluş Savaşı'nın en önemli muhaberelerin olan Sakarya Savaşı sürecinde ailelere motivasyon sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında çocukların bulundukları vaziyetler incelendiğinde sağlık durumlarının zayıf olduğu görülmüştür. Bazı çocuklar bulundukları bölgede geçici olarak Şifa yurtlarına yerleştirilmiştir. Bu çocuklar daha sonra gereken yerlere nakledilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde "yetimler günü" adındaki etkinlikler ile yetim ve öksüzler için çeşitli bölgelerden yardım elini uzatan herkese ulaşılmıştır. Dönem itibariyle yetimlerin yararına bu tür etkinliklerin uygulanmış olması önemli bir yerde durmaktadır.

Savaş şartları korunmaya muhtaç çocuk sayısını sürekli arttırıyor ve çocukların geleceğinin temini konusundaki endişeler ortaya çıkıyordu. Bu endişelerini dile getiren Kazım Karabekir Paşa, Doğu Anadolu bölgesindeki yetimlerin korunması için çalışmalar yürütmüştür. Kazım Karabekir Paşa'nın yapmış olduğu çalışmaların olumlu sonuçlar doğurması ise bize bölgenin havasını iyi soluduğunu ve yetimler için hangi çalışmanın ne şekilde yapılması gerektiğini Kazım Karabekir Paşa'nın iyi tespit ettiği sonucuna götürmüştür.

Cemiyetlerin kadın heyetlerinin yetim çocuklar için olan desteği Kurtuluş Savaşı döneminde özellikle kadın ve kız çocukları için önemli faaliyetlerdendir. Memleket yetimleri için Dr. M. Fuat Umay Bey'in yapmış olduğu yardım çalışmaları incelendiğinde ise uzun yıllar çocuk himayesi üzerindeki faaliyetlerinin ve bu konuya duyduğu hassasiyetin en önemli göstergesi olmuştur. Görülüyor ki, Dr. M. Fuad Umay ve Kazım Karabekir Paşa gibi önemli kimseler bizzat çalışmalar yapmış dönem içerisinde kimsesiz çocuklar için önemli atılımlarda bulunmuşlardır. Netice itibariyle, kimsesiz çocukların sosyal hayat ve toplum içindeki rolünün ve Kurtuluş Savaşı'nın genel ruhu içerisinde değerlendirmesi yapılmıştır. Günümüzde dahi her ne kadar zor şartlar ve imkânsızlıklar söz konusu olsa dahi yetim ve öksüzlerin himayesinin her dönem önemini arttırarak devam edeceği umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), Belge: 221 – 228aa, Dosya: 2 Fihrist: 77-1, (27.03.1335).

ATASE, İSH, B: 221 – 228 D: 2 F: 77, (10.10.1335).

ATASE, İSH, B: 482 – 152aa D: 7 F: 140/1, (17.07.1335).

ATASE, İSH, B: 482 – 152aa, D: 7 F: 140/1, (18.07.1335).

ATASE, İSH, B: 482 - 182 D: 7 F: 140, (19.07.1335).

ATASE, İSH, B: 101 – 33, (08.05.1335).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı (DH-ŞFR), Kutu: 63 Gömlek: 265, (07.07.1334).

BOA, Fon Kodu: İrade Dosya Usulü (İ-DUİT) Kutu:116 Gömlek: 31, (H.07.05.1339).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu: 6 Gömlek: 32 Sıra: 1 (17.10.1923).

BCA, Kutu: Fon: 27212 Kutu: 39 Gömlek: 38 Sıra: 7, 27 Temmuz 1338 (16 Ağustos 1922).

BCA, 27212 Kutu: 39 Gömlek: 38 Sıra:7, 12 Ağustos 1338. (16 Ağustos 1922).

DÜSTUR VE T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ

"Evlâd-ı Şühedanın Talim ve Terbiyesi İçin Vücuda Getirilecek Müessesat Masrafına Muktezi Varidat Hakkında Kanun-ı Muvakkat", Düstur, II. Tertib Cilt: 7, Dersaadet-i Matbaayı Amire, 1336 (1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C. 9, Devre: I, İçtima: 2, On Beşinci İçtima, 02.04.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, Devre: I, İçtima: 2, Otuz İkinci İçtima, 12.05.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.10, Devre: I, İçtima: 2, Otuz Dokuzuncu İçtima, 18.06.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, Devre I, İçtima: 2, Kırkıncı İçtima, 20.06.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Altmış Sekizinci İçtima, 29.08.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Yetmiş Sekizinci İçtima, 19.09.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Yetmiş Dokuzuncu İçtima, 19.09.1337.7

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, Devre I, İçtima: 2, Sekseninci İçtima, 22.09.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 13, Devre I, İçtima: 2, Doksan Üçüncü İçtima, 15.10.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 14, Devre I, İçtima: 2, Yüz On Altıncı İçtima, 24.11.1337.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, Devre I, İçtima Senesi: 2, Yüz Otuz Sekizinci İçtima, 02.01.1338, s. 283.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 16, Devre I, İçtima Senesi: 2, Yüz Elli Birinci İçtima, 28.01.1338.

KİTAPLAR

ACAR Hakan, **Cumhuriyetin Çocuk Refah Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921 - 1981),** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Ankara Mart 2011.

ADIVAR Halide Edib, **Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları**, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2018.

AKGÜN Seçil Karal, ULUĞTEKİN Murat, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, , TDV Yay. Mat. Tic. İşl. , Ankara 2002.

AKOL Osman K., **Topyekûn Çocuk Meselesi**, Telgraf Matbaası, Ankara 1954.

AKOL Osman K., **Kimsesiz Çocuklar**, Örnek Matbaası, Ankara 1950.

AKŞİN Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele [Mutlakıyete Dönüş 1918-1919],** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. 1, İstanbul 2004.

ASLAN Betül, I**. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine "Kardaş Kömeği Yardımı" ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi,** Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

BARKEY Karen, **Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar,** Versus Kitap, İstanbul Ocak 2011.

BARTON James L., **Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları Türkiye'de Gündoğumu**, (Çev. Zekeriya Başkal), Yeditepe Yayınevi, İstanbul Mart 2010.

ÇAKIR Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul 2016.

ELDEM Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.

ENGİNÜN İnci, **Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Çocuklar,** Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Fasikül: 2, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.

ERKEK Mehmet Salih, **Bir Meşrutiyet Aydını Ethem Nejat 1887-1921**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

GEORGEON François, **Sultan Abdülhamid**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

GÖKBİLGİN M. Tayyib, **Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Ağustos 2010.

KANDEMİR Feridun, **Kazım Karabekir**, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1948.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Emre Yayınları, C: 1, İstanbul 1993.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Emre Yayınları, C: 2, İstanbul 1993.

KARABEKİR Kazım, (Haz. Ziver Öktem), **Çocuk Davamız**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ağustos 2015.

KARABEKİR Kazım, **İktisat Esaslarımız**, (Hazırlayanlar: Orhan Hülagü, Ö. Hakan Özalp), Emre Yayınları, İstanbul Haziran 2001.

KARAKIŞLA Yavuz Selim, **Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916 - 1923),** İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

KAPCI Hikmet Zeki, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2016.

KIRANLAR Safiye, **Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914 – 1922),** Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

KIRZIOĞLU M. Fahrettin, **Kazım Karabekir (Kendi Eserleri, Hal Tercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

KUR'ÂN-I KERÎM, 11/154, Elmalılı M. Hamdi Yazar, Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerfi, (Hazırlayan: Ertuğrul Özalp), İşaret Yayınları, İstanbul 2000.

KURAT Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1948.

KURNAZ Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923**), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

KÜÇÜK Cevdet, **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897,** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2. Baskı, İstanbul 1986.

OKAY Cüneyd, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917-1923),** Şule Yayınları, İstanbul 1999.

OKAY Cüneyd, **Meşrutiyet Çocukları**, Bordo Kitaplar, İstanbul Kasım 2000.

ONUR Bekir, **Türk Modernleşmesinde Çocuk**, İmge Kitabevi, Ankara 2009.

ORTAYLI İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik Kitap, İstanbul 2018.

ÖZBEK Nadir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

ÖZTÜRK Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

PERTEV Abdürrahim, **Esir Çocuklara Ahlak Dersi**, 2. Baskı, İstanbul Matbaası, 1340 (1924).

RAWLİNSON Alfred, **Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları(1918-1922)** , Çev. Cengiz İ. Çay, Tarih & Kuram Yayınları, İstanbul 2016.

SAMİ Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle),** (Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, E. Faruk Önal), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012.

SAPMAZLI Hüseyin, **Çocuk Hakları ve Müesseseleri,** YeniCezaevi Yayınları, Ankara 1943.

SARIKAYA Makbule, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921 - 1935),** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016.

Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, (Ed. Emine Gürsoy, Aylin Koç), Umut Kağıtçılık, İstanbul 2003.

SEZER Dr. Muzaffer, "Cumhuriyet Rejiminde Çocuk Esirgeme Kurumu", **Ana,** S.10, 29 Ekim 1938.

TAHİR Cezmi, **Öğrenci Problemleri**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1974.

TAŞKIRAN Cemalettin, **Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

TEZ İlhami Bekir, **Taşlıtarladki Ev**, Yeni Adam Yayınları, İstanbul 1944.

TUNAYA Tarık Zafer, **Hürriyetin ilanı: İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar,** Baha Matbaası, İstanbul 1959.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1940.

UÇAN Lale, **Osmanlı'da Çocuk ve Gençlik,** Meridyen Destek Derneği, İstanbul 2009.

UMAY Dr. Mehmet Fuat, **Bir Devrimci Doktorun Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

VENKEN Machteld, **Borderland Studies Meets Child Studies**, Peter Lang AG, 2017.

ZİHNİOĞLU Yaprak, **Kadınsız İnkılap**, Metis Yayınları, İstanbul 2016.

ZÜRCHER Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

MAKALELER

AKBAYRAK Hasan, "İnkılâp Çocuğunun Yetiştirilmesi", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 52, Nisan 1988, ss. 59 – 60.

AKBAYRAK Hasan, "Himaye-i Etfal Cemiyeti", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9, Sayı: 52, Nisan 1988. ss. 31 – 33.

AKGÜN Seçil, ULUĞTEKİN Murat, "Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),** Sayı: 3, 1992, ss.17 - 84.

AKIN Veysi, “23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'nın Tarihçesi”, **Pamukkale Ünv. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 1997, ss. 91 - 94.

AKİPEK Şebnem, ALTAŞ Hüseyin, “Vakıflarda Evladiye Davaları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı: 1, 1998, ss. 145 - 151.

ALTAN Bekir, “Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Yanında Bir Saat”, **Ana**, S. 10, 29 Ekim 1938.

ALTIN Hamza, “1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri“, **Fırat Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, ss. 271 – 283.

ARKIN R.G., “Anakucağında Bir Saat”, **Ana**, S.8, 15 Ağustos 1938.

ASLAN Betül, “I. Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası’nda Türk Esirler”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]** 42, ERZURUM 2010, ss. 283 - 305.

ASLAN Betül, “I. Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası’nda Türk Esirler”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]** 42, Erzurum 2010, ss. 283 – 305.

AYDOĞAN Erdal, “Paramiliter Bir Kuruluş Olan Milli Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin Kuruluşu ve Birinci Dünya Savaşı’nda Bazı Çalışmaları”, **Atatürk Dergisi**, C: 3, Sayı: 3, 2003, ss. 67 – 75.

AYTEKİN Hakan, 1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar Ve Eğitimleri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

BERKAND Muazzez Tahsin, “Hayır Cemiyetleri ve Kadınlarımız”, **Ana**, S. 13, 1 Şubat 1939.

ÇELİK Esma Torun, “Milli Mücadele’de Türk Jaenne Darc, Fatma Seher Hanım”, **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III**, Kocaeli 2017, ss. 1113 – 1127.

“Çocuk Esirgeme Kurumunun Yetiştirdiği Bir Genç Bu yıl Doktor oldu”, **Ana,** S.17, Haziran 1939.

ÇİFCİ Elif Gökçearslan, “Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi”, **Aile ve Toplum,** Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 19 Ekim-Kasım-Aralık 2009, ss. 53 - 65.

DERECİ Şeyma, “Balkan Savaşları Sırasında Dul, Yetim Ve Kimsesizleri Korumaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 5, Ocak-2013, ss. 191 - 211.

DOSAY Melek, “İbrahim Edhem Paşa”, **OTAM Dergisi**, Sayı: 7, 1996, ss.113 - 117.

ERYÜKSEL Ahmet, “Osmanlı Devletinde Dul ve Yetimler”, **Şarkiyat Mecmuası,** S. 8, İstanbul 1998, ss. 331 – 344.

KAPCI Hikmet Zeki, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Disiplin: Darülhayr-i Âli Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, Sayı: 28, ss. 166 – 180.

KARAKIŞLA Yavuz Selim, “II. Meşrutiyet’te Bir Çocuk Dergisi Çocuk Dünyası”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 9 Sayı: 52, Nisan 1988, ss. 24 – 28.

KEÇECİ KURT Songül, “Bir Eğitim Öncüsü: Darüşşafaka”, **AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 2, 2012, ss.159 - 174.

KESKİN Safiye, "Osmanlı'nın Son Döneminde Kimsesiz ve Korunmaya Muhtaç Çocukların Eğitimi ve Topluma Kazandırılması: Kastamonu Örneği", **Dini Araştırmalar,** C. 19 S. 50 Temmuz - Aralık 2016, ss. 135 - 158.

KURNAZ Şefika, “Emine Semiye ile Nigar Hanımın Mektuplaşmaları”, **Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları**,2/4, 2007, ss.631-646.

MAKSUDYAN Nazan, Cihan Harbi Yıllarında Almanya’da Osmanlı Yetimleri Mavi Kep ve Pelerin, **Toplumsal Tarih,** Mart 2014, ss. 22 – 27.

MAKSUDYAN Nazan, "Agents or Pawns?: Nationalism and Ottoman Children during the Great War.", **Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association**, 3, no: 1, Mayıs 2016, ss. 139 – 164.

MAMUR IŞIKÇI Yasemin, KARATEPE Selma, “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi,** C: 7, Sayı: 1, 2016, ss. 69 - 100.

MÜDERRİSOĞLU Alptekin, “Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Sayı: 13, 1994, ss. 27 - 53.

MÜDERRİSOĞLU Alptekin, “Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:13, 1994, ss. 27 – 53.

MÜEZZİNOĞLU Ersin, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", **History Studies: International Journal of History**, Volume: 4/1 2012, ss. 399 – 417.

OKUR Yasemin, Darüleytamlar, On Dokuz Mayıs Ünv. SBE Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996.

ÖZBEK Nadir, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Darülhayr-ı Âli," **Tarih ve Toplum**, Şubat 1999, Sayı: 182, ss. 11 - 20.

SARIKAYA Makbule, "Savaş Yıllarında Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar", **Atatürk Dergisi**, C. 3, Sayı: 3, Ocak 2003, ss. 193 - 202.

SARISAMAN Sadık, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri", **OTAM**, Cilt: 11, Sayı: 11, 2000, ss. 439 – 501.

SEMİZ Yaşar, KUŞ Recai, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869 – 1930), **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 15, Konya 2004, s. 275 – 295.

SEZER Cemal, METİN Ömer, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 54, 2013, ss.167 - 182.

ŞANAL Mustafa, "Halide Edib Adıvar'ın (1884–1964) Öğretmenlik Meselesinin Niteliğine İlişkin Görüşleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3/11, 2010, ss. 517 – 527.

ŞİMŞEK Muttalip, "Osmanlı Devleti'nde Alman Yetimhaneleri (1860-1921)", **History Studies,** C. 8, sayı: 2 Eylül 2016, ss.151-173.

TOPRAK Zafer, "1909 Cemiyetler Kanunu ve Türkiye'de "Sivil Toplum "'un Doğuşu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e **Türkiye Ansiklopedisi**, C: 1, 1985, ss. 1 - 19.

TOPRAK Zafer, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e **Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul 1985, ss. 531 – 532.

YAZICI Nesimi, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Ankara Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi,** XLVIII, Sayı: I, Ankara 2007, ss. 1 – 46.

YAZICI Nevin, "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", **Akademik Bakış,** Cilt:5, Sayı: 9, 2011, ss. 245 – 264.

GAZETELER

"Amerika Muavenet Heyetinin Teberruatı", Anadolu'da Yenigün, 29 Şubat 1920.

"Beş Mekteb-i Sultani Kalacak", Anadolu'da Yeni Gün, 30 Haziran 1921.

"Bolu'da Himaye-i Etfal", Anadolu'da Yeni Gün, 8 Nisan 1922.

"Çiçek Bayramı", Hâkimiyet-i Milliye, 14 Mayıs 1922.

"Çiçek Bayramı Hazırlıkları", Hâkimiyet-i Milliye, 28 Mayıs 1922.

"Çiçek Bayramı", Anadolu'da Yeni Gün, 26 Mayıs 1922.

"Çiçek Bayramı Hasılatı", Anadolu'da Yeni Gün, 9 Haziran 1922.

"Çocuklar Bayramı İçin Hazırlık", Anadolu'da Yeni Gün, 7 Mart 1922.

"Çocuk Ordusu Teşkili", Anadolu'da Yeni Gün, 10 Kasım 1922.

"Darüleytam", İkdam, 21 Şubat 1331.

"Darüleytamlar Hakkında", Anadolu'da Yeni Gün, 17 Kasım 1922.

"Darüleytama Gelecek Yetimler", Anadolu'da Yeni Gün, 26 Mayıs 1922.

"Darüleytam İanesi", Anadolu'da Yeni Gün, 3 Temmuz 1921.

"Diyarbakır da Yeni Bir Darüleytam", Anadolu'da Yeni Gün, 2 Temmuz 1922.

"Diyarbakır Darüleytamı", Anadolu'da Yeni Gün, 11 Temmuz 1922.

"Diyarbakır Darüleytamı İçin", Anadolu'da Yeni Gün, 14 Temmuz 1922.

"Dört Çocuklu Fakir Ailelere", Anadolu'da Yenigün, 20 Mart 1920.

"Evlâd-ı Şüheda İçin Çamaşır Tedariki", Anadolu'da Yeni Gün, 28 Ekim 1922.

"Gümüşhane de Himaye-i Etfal Şubesi", Anadolu'da Yeni Gün, 13 Nisan 1922.

"Hilal-i Ahmer'in Muaveneti", Anadolu'da Yenigün, 22 Ekim 1922.

"Hilal-i Ahmer Alaşehir ve Uşakta", Anadolu'da Yenigün, 11 Ekim 1922.

"Hilal-i Ahmer Hastanelerinin Faaliyeti", Anadolu'da Yenigün, 9 Mart 1922.

"Hilal-i Ahmer'in Menfaatine", Anadolu'da Yenigün, 9 Mayıs 1921.

"Himaye-i Etfal'de", Anadolu'da Yenigün, 19 Aralık 1922.

"Himaye-i Etfal de", Anadolu'da Yenigün, 19 Aralık 1922.

"Himaye-i Etfal'e Altı bin Lira", Anadolu'da Yeni Gün, 10 Temmuz 1922.

"Himaye-i Etfalin Artvin Şubesi", Anadolu'da Yeni Gün, 13 Temmuz 1922.

"Himaye-i Etfalin bir Teşekkürü", Anadolu'da Yeni Gün, 8 Ekim 1922.

"Himaye-i Etfal Cemiyetinde", Anadolu'da Yeni Gün, 23 Ekim 1922.

"Himaye-i Etfal İşleri", Anadolu'da Yeni Gün, 11 Ocak 1921.

"Himaye-i Etfal Kolonyası ve Mürekkebi", Anadolu'da Yeni Gün, 12 Mart 1922.

"Himaye-i Etfal'e Teberruatta Bulunanlar", Anadolu'da Yeni Gün, 29 Aralık 1921.

"Himaye-i Etfalin Teşekkürü", Anadolu'da Yenigün, 4 Mayıs 1922.

"Himaye-i Etfal'e Yardım Edenler", Anadolu'da Yeni Gün, 30 Aralık 1921.

"Himaye-i Etfal Zarf ve Kartları", Anadolu'da Yeni Gün, 5 Mart 1922.

"Himmetli Bir Zat ve Himaye-i Etfal", Anadolu'da Yeni Gün, 6 Kasım 1922.

"İkinci Müsamere", Anadolu'da Yeni Gün, 5 Kasım 1922.

"Kayseri de Himaye-i Etfal Cemiyeti", Anadolu'da Yeni Gün, 13 Ocak 1921.

"Kızlarımız Anadolu'yu Unutmuyor", Anadolu'da Yeni Gün, 1 Mayıs 1922.

"Maraş'ta Türk Darüleytamı", Hâkimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1921.

"İstanbul'a Akın Akın Muhacir Geliyor", Anadolu'da Yeni Gün, 23 Mayıs 1921.

"Pek Hayırlı Bir Teşebbüs", Hâkimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1921.

"Şehit Çocukları İçin Meccânen", Anadolu'da Yeni Gün, 18 Temmuz 1922.

"Şehit Yavrularına", Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1921.

"Şehit Yavruları", Anadolu'da Yeni Gün, 7 Kasım 1922.

"Şehit Yavrularının Bir Teşekkürü", Anadolu'da Yeni Gün, 9 Kasım 1922.

"Yeni Açılacak Darüleytamlar", Anadolu'da Yenigün, 11 Ocak 1921.

"Yeni Bir Darüleytam", Anadolu'da Yeni Gün, 21 Kasım 1922.

"Yetim Çocuklar", Hâkimiyet-i Milliye, 14 Aralık 1921.

"Yetimlerimiz İçin", Anadolu'da Yeni Gün, 29 Ocak 1922.

"Yetimlerimiz İçin", Anadolu'da Yeni Gün, 31 Mart 1922.

"Yetimlerimize Dair Haberler", Anadolu'da Yeni Gün, 17 Mart 1922.

"Yetimler Günü", Hâkimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1922.

"Yetimlerimiz", Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1921.

"Yetimlerimize Dair Haberler", Anadolu'da Yenigün, 17 Mart 1922.

"Yetimlerimizi Düşünenler", Anadolu'da Yeni Gün, 28 Aralık 1921.

"Yetimlerin Himayesi", Anadolu'da Yeni Gün, 24 Haziran 1921.

"Yetimlerin Himayesi", Anadolu'da Yeni Gün, 24 Haziran 1921.

"Yetimlerin Yardımcıları", Hâkimiyet-i Milliye, 16 Aralık 1921.

"Yetimlerimize Yardımları", Hâkimiyet-i Milliye, 2 Kasım 1922.

ANSİKLOPEDİLER

ARI Abdüsselam, "Yetim", DİA, C. 43, İstanbul 2003.

AYHAN Halis – MAVİŞ Hakkı, "Darüşşafaka", DİA, C. 9, İstanbul 1994.

DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.

Farabi, Büyük Türkçe Sözlük.

HÖKELEKLİ Hayati, "Çocuk", DİA, C. 8, İstanbul 1993.

YAŞAROĞLU Kamil, "Maûn Suresi" DİA, C. 28, Ankara 2003.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Kanun Numarası: 2828, Yayınlandığı Resmi Gazete Tarihi 27.05.1983, Sayı: 18059, Madde 3/b.

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf, Erişim: 03.02.2020, 16:40

http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/maun-suresi-107/ayet-1/kuran-yolu-meali-5, Erişim: 11.02.2020, 18:15

https://www.ensonhaber.com/biyografi/yazar/fatma-aliye-topuz-kimdir, Erişim: 17.03.2019, 17:10

http://www.astsubay77.com/haberler/194-astsubay-okullarinin-tarhcesi, Erişim: 11.11.2019, 15:30

Taha Toros Arşivi, Dosya Numarası: 11518024

DİZİN

A

Afyon, 59
Ahmet Cevdet Paşa, 29
Akdeniz, 51
Alman Dostluk Cemiyeti, 39
Alman Golç Paşa, 39
Almanya, 13, 16, 38, 39, 44, 45, 51, 73, 82
Amasya mebusu Ragıp B. Efendi, 61
Amerika Birleşik Devletleri, 12
Anadolu, 4, 5, 7, 21, 30, 33, 35, 39, 43, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 84, 85, 86
Ankara, 3, 7, 10, 13, 15, 16, 17, 22, 25, 29, 31, 34, 36, 42, 48, 49, 52, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 68, 69, 71, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86
asker, 17
Askeri Tekaüd ve İstifa Kanunu, 33

B

bağışlar, 7, 15, 43
Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, 49
Balkan Savaşı, 26, 47
Balkanlar, 21
Baytar Mektebi, 23
Birinci Dünya Savaşı, 5, 15, 17, 21, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 43, 45, 48, 51, 52, 53, 82, 83
Bolu, 62, 64, 65, 74, 84
Bursa, 29, 59, 72, 73

C

Cemal Paşa, 39, 52

Ç

Çiçek Bayramı, 47, 70, 71, 84
çocuk, 5, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 37, 38, 39, 40, 42, 47, 54, 56, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 73, 74, 76
çocuk bayramı, 18
Çocuk Bayramı, 18, 70, 81
Çocuk Esirgeme Kurumu, 11, 40, 42, 62, 64, 65, 78, 80, 81, 86
çocukluk, 15, 16, 17
Çocukluk, 16
Çorum, 74

D

Dâhiliye Nezareti, 9, 38, 77
Dârü's-sınâa, 31
Darülaceze, 26, 28, 34, 74
Darüleytam, 15, 27, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 53, 71, 72, 74, 84, 85
Darüleytamlar, 5, 14, 15, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 53, 71, 72, 74, 75, 76, 83, 84, 85
Dârülhayr-ı Âli, 13, 27
Darüssınaa, 67
Darüşşafaka, 24, 25, 45, 82, 86
Diyarbakır, 72, 74, 84
Doğu, 5, 12, 14, 56, 57, 58, 59, 73, 74, 76
Dr. Fuat Umay, 62
dul, 22, 30, 32, 33, 34, 36, 38, 43, 61, 68

E

Ege, 51
eğitim, 7, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 32, 35, 36, 38, 44, 46, 56, 58, 63, 72, 73, 76

Emine Semiye, 25, 29, 82
Emir Paşa, 60
Emval-ı Eytam Nezareti, 23
Ermeni, 14, 37, 38, 73, 74, 75, 80
Erzurum, 48, 56, 57, 59, 81
esir, 37, 48, 50
Esirgeme Derneği, 32
Eskişehir, 59, 60, 69, 70

F

Fatih Sultan Mehmet, 22
Fatma Aliye, 25, 29, 31, 43
Filistin, 51, 73
Firuz Ağa, 41
Fransa, 12, 51
Fuat Bey, 42, 62, 64, 66
Fukaraperver Cemiyetleri, 30, 31

G

göç, 10, 13, 21, 26, 52, 60

H

Hafız Halit Bey, 54
Hâkimiyet-i Milliye, 8, 18, 62, 63, 68, 69, 71, 72, 84, 85, 86
Halide Edip Adıvar, 17, 79
Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi, 29
Harbiye Nezareti, 36, 45
hayırsever, 7
Hayri, 22
Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 4, 5, 15, 31, 42, 49, 50, 67, 68, 83
Hilâli Ahmer Cemiyeti, 26
himaye, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 23, 26, 27, 34, 35, 36, 55, 58, 59, 61, 63, 71, 73
Himaye-i Etfal Cemiyeti, 7, 18, 22, 31, 40, 41, 42, 52, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 76, 80, 81, 85
Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 5, 15, 83
Hristiyanlar, 21

İ

İbrahim Ethem Paşa, 16
İbtidai, 35, 57
İdare-i Umumiye-i Muhacirin, 21
İkinci Abdülhamid, 14, 21, 26, 28, 35, 73
İstanbul, 11, 12, 14, 16, 17, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86
İttihat ve Terakki, 7, 27, 28, 30, 31, 43, 44
İzcilik, 44, 45, 46, 47
İzzet Paşa, 51

K

Kanun-i Esasi, 32
Kara Çelebizade Mehmed Efendi, 23
Karesi mebusu Vehbi B. Efendi, 61
Kastamonu, 35, 50, 69, 74, 82
Kastamonu Mebusu Halid Bey, 50
Kayseri, 64, 65, 72, 75, 85
Kazım Karabekir, 12, 15, 56, 57, 58, 59, 76, 79, 80
Kırşehir, 74
kimsesiz, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 30, 33, 34, 35, 38, 40, 41, 42, 48, 49, 54, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 67, 76
Konya, 14, 32, 59, 60, 61, 69, 71, 83
Kuran-ı Kerîm, 10

L

Leyli Mektepleri, 64
Londra, 67

M

Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey, 15, 35
Mabeynci Ragıb Efendi, 36

Maliye Vekili Hasan B, 60
Mecruhin ve Zuefa-yı Askeriyyeye İmdad ve Muavenet Cemiyeti, 31
Medeni Kanunu, 15
Meşrutiyet, 3, 7, 16, 17, 22, 24, 28, 29, 32, 43, 44, 45, 47, 79, 80, 82, 84
milli, 14, 18, 44, 47, 48, 52, 70
misyoner, 14, 27
Mondros Mütarekesi, 38, 47, 51, 52, 79
Muavenet Heyet-i İttihadiyesi Merkezi, 42
Muhtacin, 23
muhtaç, 10, 11, 12, 18, 20, 22, 26, 28, 33, 37, 38, 40, 41, 49, 63, 69, 76
Muhtaçlara Kömek (Yardım) Cemiyeti, 49
Musa Kazım Efendi, 61
Mustafa Kemal Paşa, 18, 54, 66, 67, 68, 70
Musul, 51
Muş mebusu Said Bey, 61
Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi, 67
Müslüman, 7, 8, 14, 21, 24, 26, 32, 37, 42, 48, 49, 68, 73, 74, 75, 78

N

Nazmi Duhani Bey, 41
Nejat Bey, 44
Neriman Nerimanov, 49

O

Osmanlı Devleti, 7, 10, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 37, 38, 44, 45, 51, 62, 73, 75, 76, 84
Osmanlı Genç Dernekleri, 45, 46, 83
Osmanlı Teavün Cemiyeti, 66, 67

Ö

öksüz, 5, 7, 11, 13, 42, 48, 55, 63, 74

R

Rusya, 14, 48, 49, 50, 51, 52, 79

S

Samsun, 32, 37, 54, 83
Sanayi, 14, 15, 25, 32, 35, 56, 57, 83
Sanayi Mektepleri, 14, 15
Sarıkamış, 57, 58, 59
Serasker-i Sabık Rıza Efendi, 36
sıbyan, 15, 22
Sivas, 22, 60, 69
Sunuf-ı Mekatib-i Muhtelife Müfettişliği, 36
Suriye, 37, 51, 73, 74

Ş

Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, 30
Şehit, 15, 17, 32, 58, 59, 61, 64, 68, 70, 85
şehit evlatları, 11

T

Talat Paşa, 39, 52
TBMM, 10, 56, 60, 61, 72, 77, 78
Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı, 43
Tersane,, 23
Tevfik Paşa, 24, 52
Tophane, 23
Trablusgarp, 26, 31, 32, 81
Tuna Valisi Mithat Paşa, 25
Türk, 5, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 20, 22, 25, 29, 30, 31, 35, 38, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 54, 58, 59, 64, 65, 66, 68, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85
Türkiye, 9, 12, 13, 15, 16, 22, 25, 29, 31, 32, 35, 42, 43, 44, 45, 51, 52, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 71, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84

V

vakıf, 13, 22, 25, 29

Y

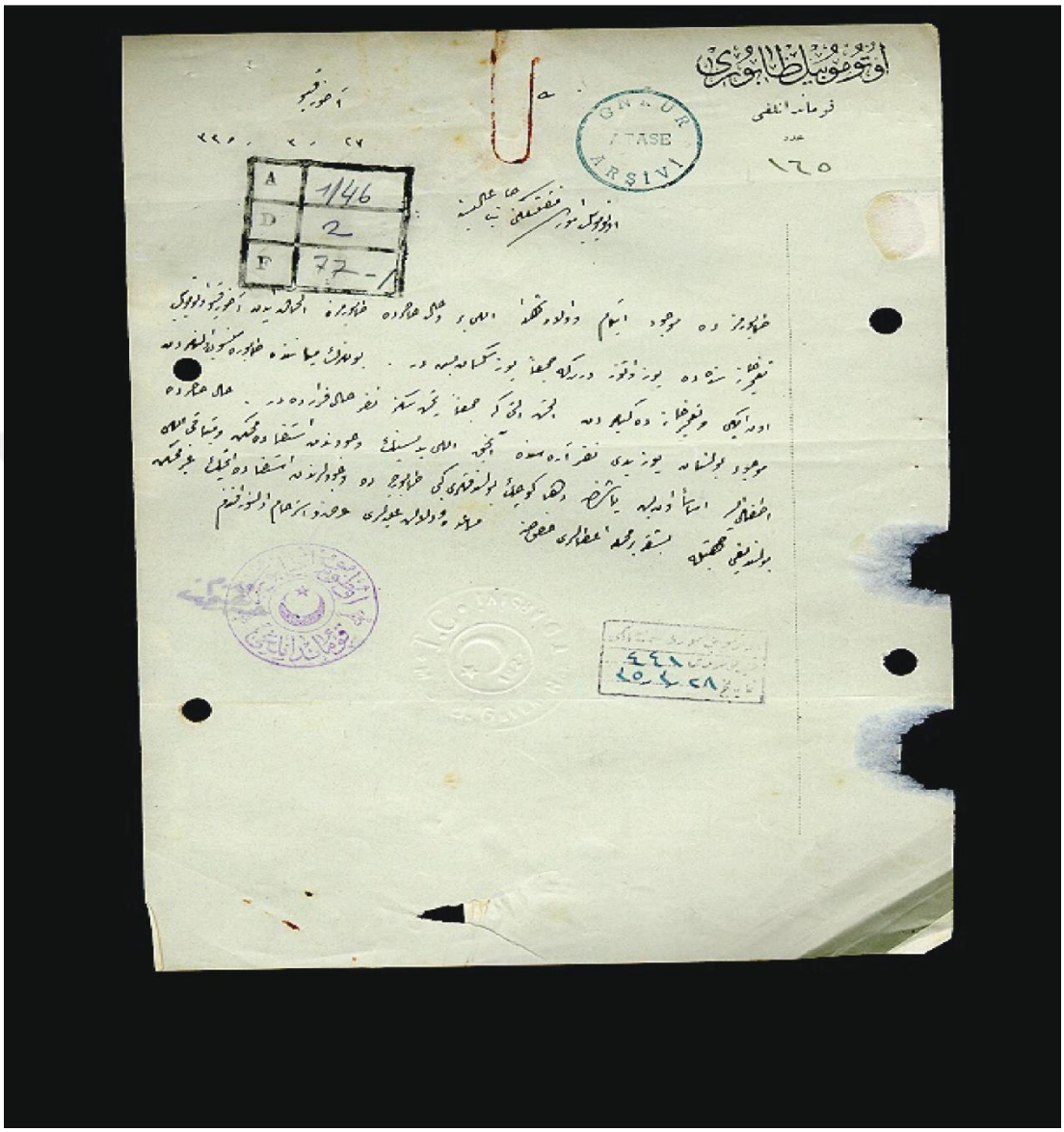
yardım, 5, 8, 10, 12, 13, 15, 18, 20, 22, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 43, 49, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76
yetim, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 38, 42, 43, 48, 49, 55, 56, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 76
yetimhane, 12, 13, 15, 25, 26, 34, 46, 73, 75
yetimler, 7, 11, 13, 14, 15, 18, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 53, 56, 57, 59, 60, 67, 68, 70, 71, 73, 76
Yetimler Günü, 42, 71, 86
Yusuf Akçura, 49

Z

Zekeriya (Sertel) Hanım, 66
Zürri, 22

EKLER

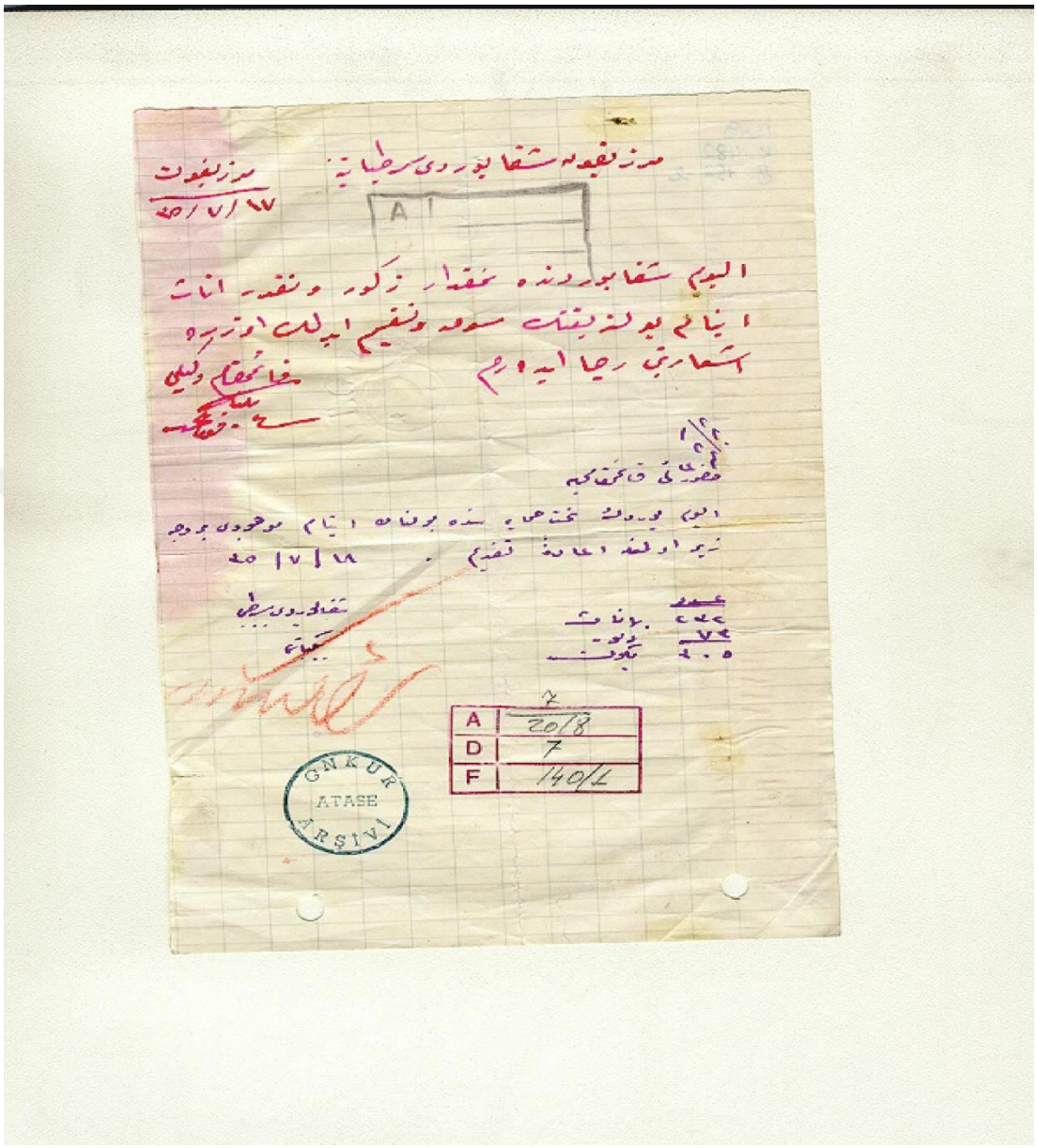
EK-1

(Otomobil Tabur Kumandanlığının rastlamış olduğu kimsesiz çocukları bildirmesi)

ATASE, İSH, B: 221 – 228aa, D: 2 Fihrist: 77 - 1, (27.03.1335)

EK-2

(Şifa yurtlarında kalan kız ve erkek yetimlerin sayısı hakkında)

ATASE, İSH, B: 482 – 152aa D: 7 F: 140/1, (17.07.1335)

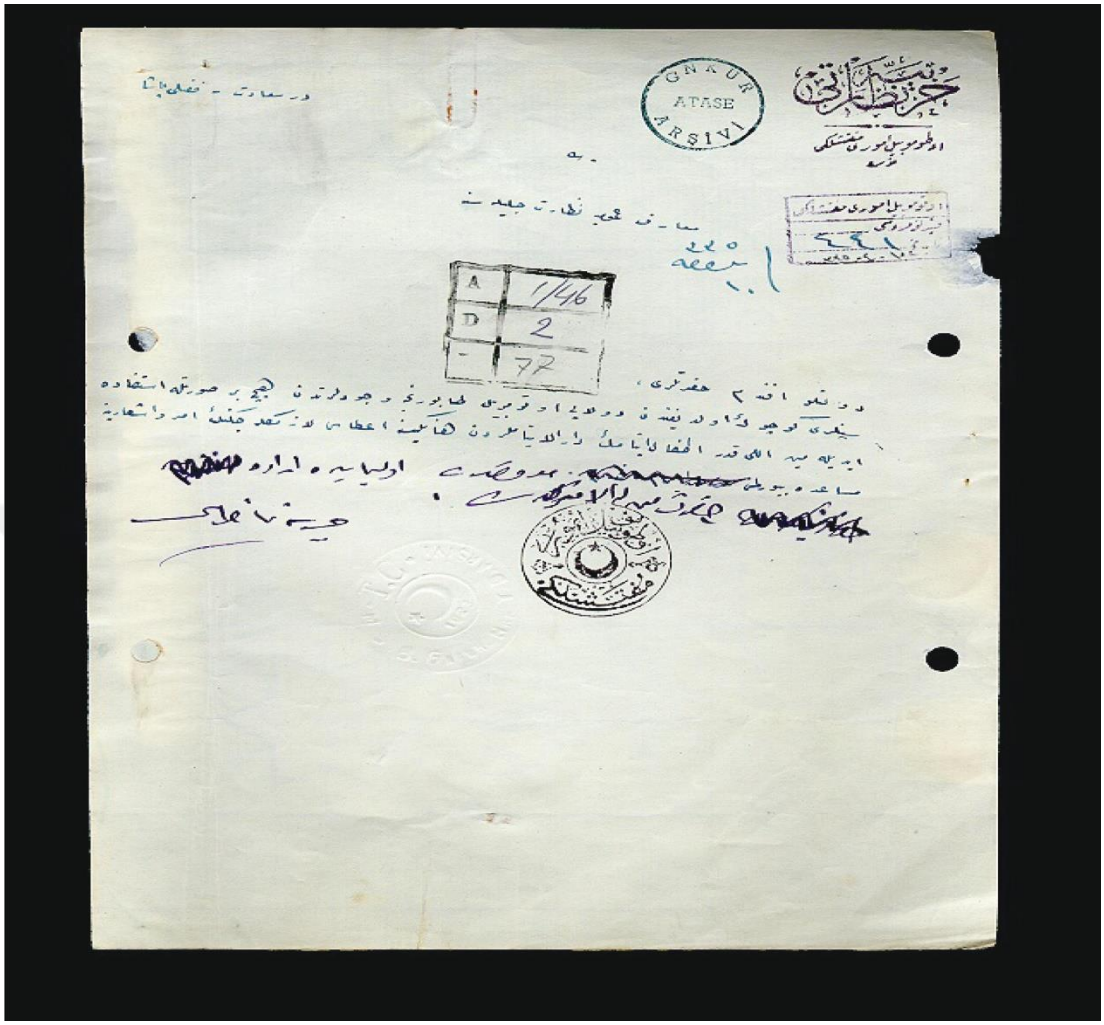
EK-3

(Şifa yurtlarında kalan yetimlerin gerekli yerlere sevk edilmesi)

ATASE**,** İSH, B: 482 - 182 D: 7 F: 140, (19.07.1335)

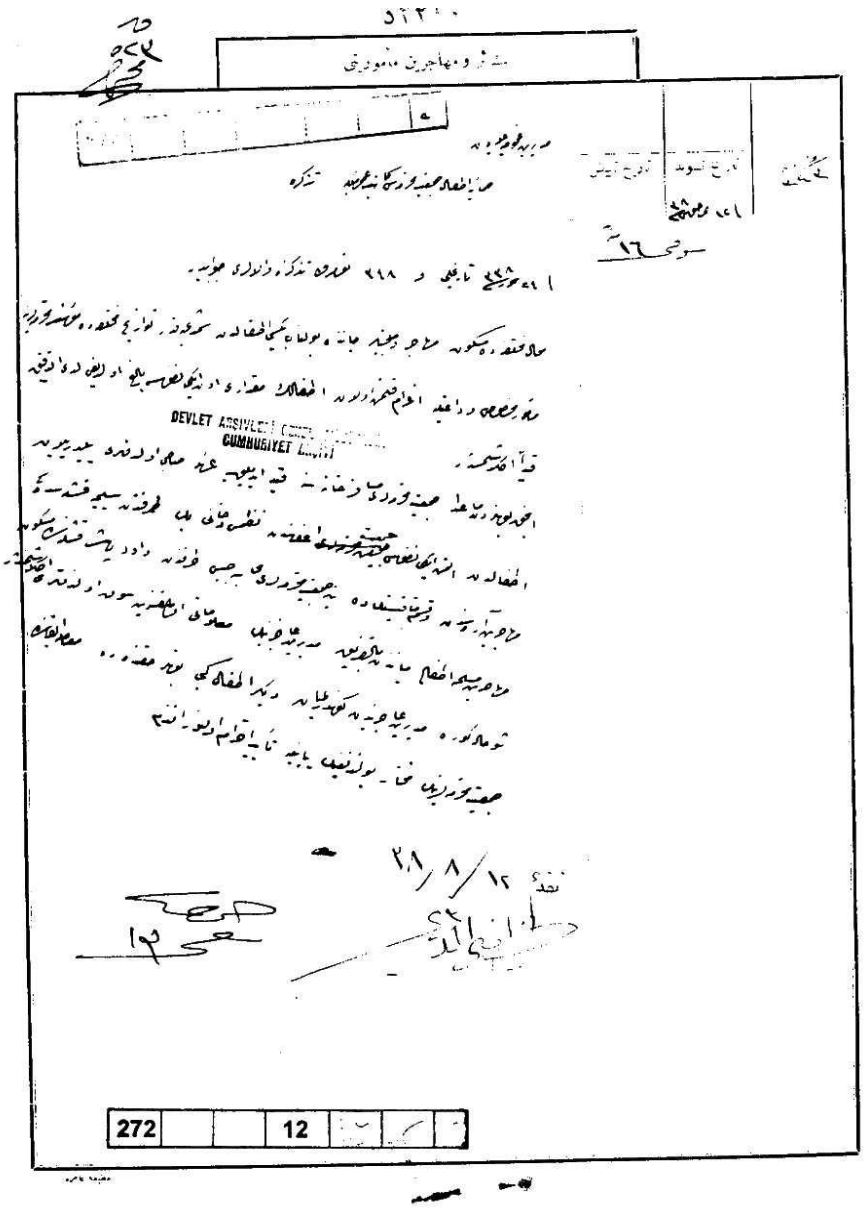
EK-4

(Darüleytamlara götürülecek olan kimsesiz çocukların uyması gereken şartlar)

ATASE, İSH, B: 221 – 228, D: 2 Fihrist: 77, (10.10.1335)

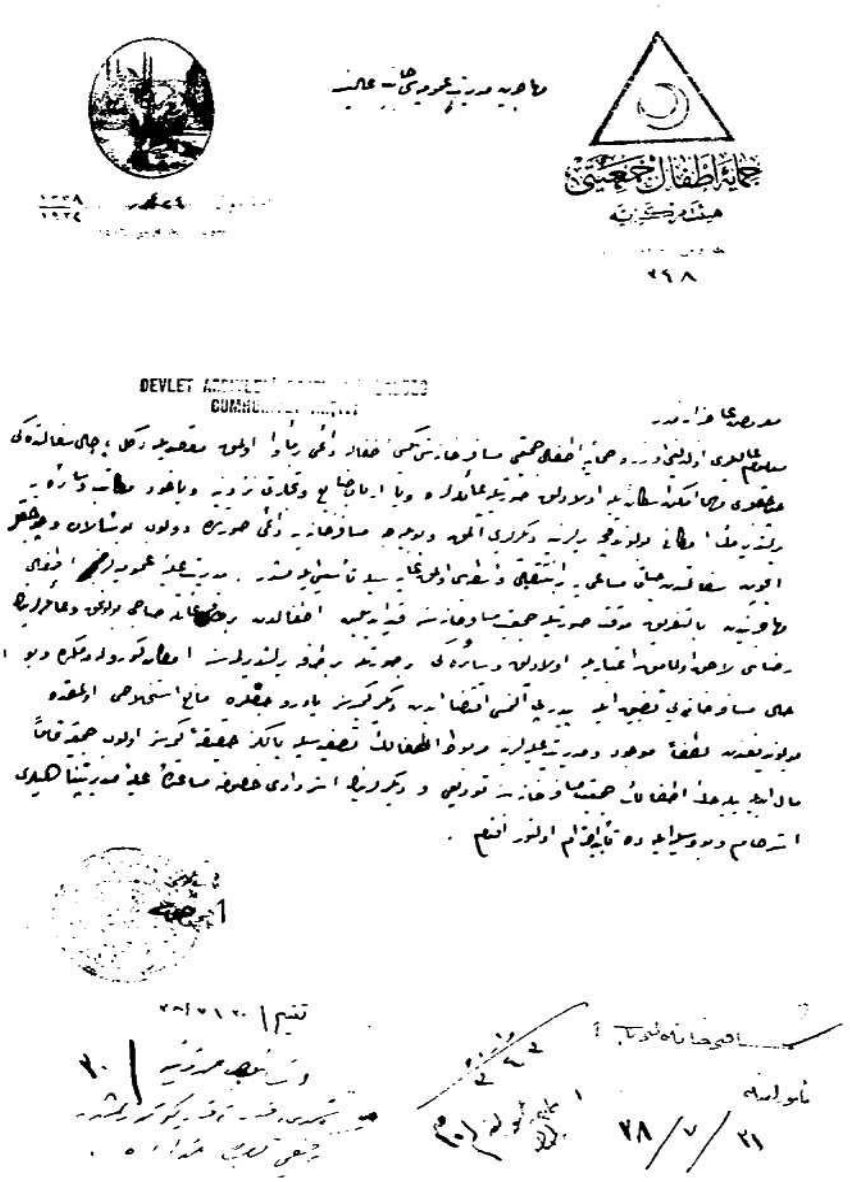
EK-5

(Belge:1 Yetiştirme yurtlarına kimsesiz çocukların yerleştirilmesi 16.08.1922)

BCA, Kutu: Fon: 27212 Kutu: 39 Gömlek: 38 Sıra: 7, 27 Temmuz 1338 (16 Ağustos 1922)

EK-6

(Belge:2 Yetiştirme yurtlarına kimsesiz çocukların yerleştirilmesi 16.08.1922)

BCA, 27212 Kutu: 39 Gömlek: 38 Sıra:7, 12 Ağustos 1338. (16 Ağustos 1922

EK-7

(Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Dr. Mehmet Fuat Umay)

EK-8

(Himaye-i Etfal Cemiyeti Çocuk Bakıcı Kadrosundan Bir Fotoğraf)

EK-9

(Şark Ordusunun Küçük Şehit Yavruları)

EK-10

(1903 – 1909 yılları arasında kurulan ilk Yetimhane; Darülhayr-i Âli'nin binası olarak kullanılan Zeynep Hanım Konağıdır. 28 Şubat 1942 yılında çıkan yangın nedeniyle Zeynep Hanım Konağı, günümüzde varlığını koruyamamaktadır.)